

Unge innvandrere i utdanning og overgang til arbeid

Liv Anne Støren

Rapport 45/2010

NIFU

Unge innvandrere i utdanning og overgang til arbeid

Liv Anne Støren

Rapport 45/2010

Rapport nr. Rapport 45/2010

Utgitt av Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning
Adresse Postboks 5183 Majorstuen, NO-0302 NO Oslo, Wergelandsveien 7, NO-0167 Oslo

Oppdragsgiver Næringslivets Hovedorganisasjon - NHO
Adresse Postboks 5250 Majorstuen, NO-0303 Oslo

Trykk Link Grafisk

ISBN 978-82-7218-722-3
ISSN 1892-2597

www.nifu.no

Forord

Denne rapporten er utarbeidet på bakgrunn av et oppdrag fra Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO). NHO ønsket en utredning om utdanningskarrierer og -prestasjoner blant unge innvandrere i Norge, samt om deres overgang til arbeidsmarkedet. Utredningen skulle baseres på tidligere utført forskning, i hovedsak utført ved NIFU (det vil si tidligere NIFU STEP). Bakgrunnen for oppdraget er at NHO har satt "arbeid og velferd" og "velferdsfellen" som tema for sin Årskonferanse 5. januar 2011.

Oslo, desember 2010

Sveinung Skule
Direktør

Jannecke Wiers-Jenssen
Forskningsleder

Innhold

Forord	3
Sammendrag	7
1 Innledning.....	11
1.1 Bakgrunn for rapporten	11
1.2 Hovedtemaer	12
1.2.1 Utdanning	12
1.2.2 Arbeid	12
1.3 Data og metode	12
1.3.1 Definisjoner	13
2 Innvandrere i videregående opplæring.....	14
2.1 Innledning	14
2.2 Hvem begynner <i>ikke</i> i videregående?.....	14
2.3 Fullføring av videregående	15
2.3.1 "Frafall": Slutting eller stryk?	19
2.4 Tilgang til læreplasser	20
2.5 Fullføring og sosial bakgrunn	22
2.5.1 Utholdenhet og lekselesing	23
2.5.2 Svakere fullføring blant minoritets elever i Oslo?.....	23
2.6 Nasjonalitetsforskjeller i fullføring og betydningen av foreldrenes utdanningsnivå	24
2.7 Karakterer i videregående opplæring.....	26
2.8 Har botid betydning for prestasjoner i videregående?	28
2.9 Oppsummering om videregående opplæring.....	29
3 Høyere utdanning.....	31
3.1 Andeler i høyere utdanning – i Norge og i Sverige	32
3.1.1 Direkte overgang til høyere utdanning	33
3.1.2 Studietilbøyelighet og sosial bakgrunn	34
3.2 Hvilke studier begynner de på?	35
3.2.1 Hvordan henger studievalget sammen med karakterene fra videregående og foreldres utdanningsnivå?.....	37
3.3 Studieeffektivitet og fullføring av høyere utdanning	39
3.3.1 Fullføring.....	39
3.3.2 Studieeffektivitet	42
3.4 Oppsummering om høyere utdanning	43
4 Unge innvandrere: en mer polarisert gruppe?	44
5 Arbeidsmarkedssituasjonen for ungdom som ikke har begynt i høyere utdanning.....	46
5.1 Om jentene	53
5.2 Om botid	53

5.3	Forskjeller innad i gruppen av ungdom med ikke-vestlig bakgrunn?	54
5.4	Andre studier	54
5.5	Oppsummering om overgang fra videregående til arbeid.	56
6	Situasjonen på arbeidsmarkedet for personer med høyere utdanning	57
6.1	Arbeidsledighet og ulike former for arbeidsmarkedstilpasning	57
6.1.1	Situasjonen et halvt år etter eksamen.....	57
6.1.2	Arbeidsmarkedstilpasning 4–5 år etter eksamen.....	62
6.2	Inntektsforskjeller	67
6.2.1	Hva en gjør i første fase etter eksamen har betydning for inntekten fire år senere	67
6.2.2	Inntektsforskjeller i privat og offentlig sektor	70
6.2.3	Andre studier av inntektsforskjeller blant høyere utdannede	71
6.3	Oppsummering om arbeidsmarkedssituasjonen for høyere utdannede	72
7	Utfordringer.....	73
7.1	Holdepunkter for diskriminering	73
7.2	Utfordringer knyttet til utdanningsprestasjoner	75
	Referanser	77

Sammendrag

Denne rapporten er utarbeidet på bakgrunn av et oppdrag fra Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO). NHO ønsket en utredning om utdanningskarrierer og -prestasjoner blant unge innvandrere i Norge, samt om deres overgang til arbeidsmarkedet. Utredningen skulle baseres på tidligere utført forskning, i hovedsak utført ved NIFU (det vil si tidligere NIFU STEP).

Videregående opplæring

Gutter med innvandrerbakgrunn som har startet på yrkesfaglige programmer i videregående opplæring, har svært lav andel som har fullført, og i denne gruppen av gutter er det knapt noen forskjell mellom førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn.

Blant jenter på yrkesfag er andelen som fullfører langt høyere enn blant gutter, uansett innvandrerbakgrunn. Det er dessuten liten eller ingen forskjell mellom majoritetsgruppen og jenter som er etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn. Jenter som er førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn har lavere andel som fullfører, men likevel betydelig høyere enn gutter i samme kategori.

Blant jenter som begynte på *studieforberedende* programmer ("allmennfaglige" studieretninger), var andelen som hadde fullført i løpet av fem år (av kullene som startet i årene 1999 – 2001) 87 prosent i majoritetsgruppen, mot 78 prosent av jenter som er etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn. Guttene på studieforberedende har lavere fullføringsandel enn jenter, uansett innvandrerbakgrunn. De tilsvarende andelenene er her 79 prosent i majoritetsgruppen og 65 prosent av etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn. Førstegenerasjonsinnvandrere har lavest fullføringsrate også på studieforberedende programmer, med 71 prosent blant jenter med ikke-vestlig bakgrunn, og 57 prosent av guttene med ikke-vestlig bakgrunn.

På studieforberedende programmer er elevene med ikke-vestlig bakgrunn særlig overrepresentert blant dem som har gjennomført hele løpet *uten å bestå*, men er de også overrepresentert blant dem som slutter. På yrkesfag er derimot elever med ikke-vestlig bakgrunn bare overrepresentert blant dem som *slutter*, ikke blant dem som har gjennomført uten å bestå. Dette indikerer at tilgang til læreplasser er av særlig betydning.

I en hel rekke studier som NIFU STEP har gjort om tilgangen til læreplass, er resultatet at læreplassøkere med ikke-vestlig bakgrunn har mindre sjanse til å få læreplass enn etnisk norske søkere. Dette gjelder også når det tas hensyn til karakterer og fraværsdager. Ikke-vestlige gutter er i større grad eksponert for slike problemer enn jenter, og noen studier tyder på at problemene for læreplassøkere med ikke-vestlig bakgrunn er særlig store i Oslo.

Fullføringen av videregående opplæring henger sammen med foreldrenes utdanningsnivå og andre sosiale bakgrunnsfaktorer. Når det tas hensyn til dette, er det små forskjeller mellom ungdom med innvandrerbakgrunn og ungdom i majoritetsgruppen, selv om det er variasjon mellom nasjonalitetsgrupper.

Samlet tyder resultatene på at elever med innvandrerbakgrunn "tjener" mindre enn etnisk norske elever på å ha høyt utdannede foreldre, men også at de "straffes" mindre av å ha lavt utdannede foreldre. Grunnene kan være mange. Mangelfull kjennskap til det norske utdanningssystemet og mindre mulighet til å hjelpe barna med skolearbeid på grunn av dette eller på grunn av svake norskferdigheter, kan være en grunn til at ungdom med innvandrerbakgrunn får mindre gevinst av å ha høyt utdannede foreldre. En grunn til at de "straffes" mindre av å ha lavt utdannede foreldre, er trolig at gruppen av foreldre med lavt utdanningsnivå er ulikt sammensatt i innvandrerbefolkningen og i majoritetsbefolkningen. De med lavt utdannede foreldre utgjør et lite mindretall i majoritetsbefolkningen, men en stor gruppe blant minoritetselvene. Sannsynligvis er det en sterk tendens blant foreldrene i sistnevnte gruppe til å oppmuntre sine sønner og døtre til å benytte utdanningsmuligheter de selv ikke hadde i sine hjemland.

Mange studier viser at elever med innvandrerbakgrunn bruker mer tid på lekser enn elever med majoritetsbakgrunn.

Både resultatene om videregående opplæring og høyere utdanning tyder på at det er større sosial mobilitet blant ungdom med innvandrerbakgrunn enn blant ungdom med etnisk norsk bakgrunn. Blant ungdom med lav sosial bakgrunn er det flere som begynner i høyere utdanning av ungdom med innvandrerbakgrunn, enn av etnisk norsk ungdom.

Høyere utdanning

Ungdom med innvandrerbakgrunn går oftere direkte over i høyere utdanning etter videregående enn etnisk norsk ungdom; de tar seg i mindre grad et "friår".

Totalt er det nå, beregnet av fødselskull, høyere andel av etterkommere enn av etnisk norsk ungdom i høyere utdanning.

Ungdom med innvandrerbakgrunn begynner oftere på de mest prestisjefylte studiene enn etnisk norsk ungdom. Andelen som begynner på de prestisjefylte studiene, øker med bedring av karakterene, og øker og med økning i foreldres utdanningsnivå (det siste også etter kontroll for karakterer). Samtidig, innenfor hvert karaktersjikt har minoritetsungdom, og spesielt etterkommerne, *mye større tilbøyelighet* til å begynne på de prestisjefylte studiene enn etnisk norske.

Blant dem som begynner i høyere utdanning, er det stor variasjon når det gjelder fullføring og studieeffektivitet. Gutter har generelt lavere fullføringsandel og lavere studieeffektivitet enn jenter. Høyest studieeffektivitet har kvinnelige etterkommere som har begynt på masterstudiet, tett fulgt av etnisk norske jenter, og deretter jenter som er førstegenerasjonsinnvandrere. Dernest kommer mannlige etterkommere. Imidlertid, blant dem som (bare) har begynt på lavere grads studier, har etnisk norske høyest studieeffektivitet, fulgt av etterkommere, mens førstegenerasjonsinnvandrere har lavest studieeffektivitet. Lavest studieeffektivitet er det blant mannlige førstegenerasjonsinnvandrere, spesielt i den gruppen som har begynt på lavere grads utdanninger (og ikke har begynt på masterstudier), for eksempel innenfor ingeniørutdanninger og økonomisk-administrative fag.

Interessen for å ta lærerutdanning er liten blant ungdom med innvandrerbakgrunn.

Samlet er det et bilde av større polarisering mellom ungdom med innvandrerbakgrunn, enn blant etnisk norske ungdommer: Av førstnevnte gruppe er det flere som ikke fullfører videregående opplæring, både blant etterkommere og førstegenerasjonsinnvandrere, samtidig som det er flere av etterkommere som begynner i høyere utdanning enn blant etnisk norske, og de gjør det (minst) like godt i høyere utdanning som etnisk norske.

Overgang fra videregående til arbeid

Blant dem som ikke har noen erfaring fra videregående opplæring, er det svært små forskjeller mellom ungdom med innvandrerbakgrunn og etnisk norske i andelen som er sysselsatt, også når vi tar hensyn til demografiske bakgrunnsfaktorer.

Andelen som er uten arbeid blant ungdom som har tatt hele eller deler av videregående opplæring (og ikke begynt i høyere utdanning), reduseres jo bedre karakterer de har, og sysselsettingsnivået øker med bedring i karakterene. Dette gjelder innenfor hvert kompetansenivå for hvor mye videregående opplæring de unge har fullført. Unntaket er elever med øverste karakternivå, noe som kommer av at det er flere i denne gruppen som returnerer til videregående opplæring.

Betydningen av karakterer gjelder alle grupper, både ungdom med innvandrerbakgrunn og etnisk norsk ungdom. Samtidig har førstegenerasjonsinnvandrere høyere andel som er uten arbeid innenfor hvert karaktersjikt, og med samme oppnådde kompetansenivå i videregående som de øvrige.

Blant elever som har maksimum to år i videregående opplæring, har etnisk norske best sysselsettingssituasjon etter å ha tatt hensyn til forskjeller i karakterer.

Blant elever som har vært registrert på VG3 eller i lære, men ikke er registrert med fullført yrkes- eller studiekompetanse, har førstegenerasjonsinnvandrere lavest andel sysselsatte og høyest andel uten arbeid, uansett karakternivå. Blant ungdom med dette kompetansenivået er sysselsettingsnivået *høyest blant etterkommerne*. Det er også nokså liten forskjell mellom etterkommerne og etnisk norske i sannsynligheten for å være *uten arbeid*, selv om etnisk norske har lavest andel i denne gruppen.

Blant ungdom som har oppnådd yrkeskompetanse, er andelen som er sysselsatt høyere – og andelen som er uten arbeid lavere – blant etnisk norske enn blant førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere.

Noen hovedpunkter er:

- i) Andelen som er uten arbeid, reduseres med økende kompetansenivå i alle grupper, *men*
- ii) det er *ikke* slik at forskjellene mellom minoritets- og majoritetsgruppen tenderer til å bli mindre med økende kompetansenivå.

- iii) Etterkommere har en bedre arbeidsmarkedssituasjon enn førstegenerasjonsinnvandrere.

Arbeidsmarkedssituasjonen for høyere utdannede

En hel rekke studier viser at ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning har større problemer i overgangen til arbeidsmarkedet enn etnisk norske, også når det er tatt hensyn til karakterer og ulik fordeling på fagfelt. Forskjellene gjelder risiko for arbeidsledighet og for å være i en jobb en er overkvalifisert for, samt tid fra eksamen til en får jobb. Flere studier viser også at forskjellen i forhold til etnisk norske vedvarer flere år etter uteksaminering. Til dels synes dette å komme av at det å være uten arbeid i første fase etter uteksaminering, har større negative effekter på sikt for ikke-vestlige innvandrere enn etnisk norske. Det altoverveiende flertallet av ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning er likevel i jobb. Innvandrere med kortest botid har høyest andel arbeidsledige. Blant innvandrere med lang botid er det likevel en høy andel som har jobber de er overkvalifisert for.

Forskjellene mellom minoritet og majoritet i mistilpasning synes å komme dels av mangelfullt utviklede nettverk, og dels av diskriminering. Forskjellene i andel mistilpassede varierer mellom fagfelt, og forskjellen er stor innenfor teknisk-naturvitenskapelige fag, men små innenfor sosialfag.

Mange studier finner også relativt store inntektsforskjeller mellom sysselsatte innvandrere med høyere utdanning og etnisk norske med tilsvarende kvalifikasjoner. En studie tyder på at slike forskjeller, her målt ca. 4 år etter eksamen, i stor grad kommer av forskjeller mellom minoritets- og majoritetsgruppen som oppstår i starten av karrieren. Innvandrere er oftere arbeidsledige og har oftere arbeid de har overkvalifisert for i den første fasen etter uteksaminering. Gitt samme start på karrieren, og kontrollert for hvorvidt en jobbet i offentlig eller privat sektor, er det svært små eller ingen inntektsforskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i Norge og etnisk norske med tilsvarende utdanning ca. fire år etter eksamen.

Utfordringer

Gjennomgangen av resultatene viser at det er flere typer utfordringer. Til dels handler disse om å fjerne det som forekommer av diskriminering ved ansettelse av lærlinger og nyutdannede, og å gi ekstra støtte i overgangen fra utdanning til arbeid. Til dels handler de om utdanningspolitiske utfordringer knyttet til å forbedre de grunnleggende ferdighetene. Dette utdypes nærmere i rapportens kapittel 7.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for rapporten

Denne rapporten er utarbeidet på bakgrunn av et oppdrag fra Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO). NHO ønsket en utredning om utdanningskarrierer og -prestasjoner blant unge innvandrere i Norge, samt om deres overgang til arbeidsmarkedet.

Bakgrunnen for oppdraget er en henvendelse fra NHO i anledning at de hadde satt "arbeid og velferd" som tema for sin Årskonferanse 5. januar 2011. Som ledd i forberedelsene til denne årskonferansen ble ulike institusjoner, herunder NIFU (tidligere NIFU STEP), bedt om å komme med forslag til mulige utredninger som kunne brukes til å beskrive ulike utfordringer som NHO hadde skissert i sin henvendelse til institusjonene. Av disse utfordringene var det flere som berørte situasjonen for ungdom med innvandrerbakgrunn med hensyn til utdanning og arbeid. Dette var temaer som at "enkelte grupper dels trekkes, dels skyves ut av arbeidsmarkedet", herunder

- ungdom som har dårlige forutsetninger på grunn av svak utdanning, og
- innvandrere, som i stor grad har lavere kompetanse enn majoritetsbefolkningen.

Videre ble det blant annet pekt på tre "bølger", trygdebølgen, eldrebølgen og migrasjonsbølgen. Angående den siste var NHO opptatt av at innvandrerbefolkningen ville øke mye de nærmeste årene. Videre var de opptatt av at dette kunne føre til økning i antallet som lever på støtteordninger, gitt at de fleste innvandrere har relativt lav kompetanse/lavt utdanningsnivå, og gitt at mange ville ha språkvansker og mangelfull kunnskap om det norske samfunnet.

NIFU fant denne henvendelsen svært interessant, og skisserte forslag til en utredning på basis av de nevnte stikkordene. Etter kommunikasjon mellom NIFU og oppdragiver ble det avtalt hvilke temaer som skulle belyses, se kapittel 1.2.

Rapporten omhandler i all hovedsak resultater fra forskning utført ved NIFU STEP (nå: NIFU), noe som også var lagt til grunn i prosjektbeskrivelsen og i prosjektets begrensede tidsramme. Det å basere seg på egen forskning gjør det dessuten mulig å illustrere resultatene med detaljerte figurer og tabeller laget på nytt for denne publikasjonen. Rapporten omfatter imidlertid også en del nyere tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB), og i flere sammenhenger vises det til forskning utført i andre norske miljøer, som interesserte lesere vil finne i rapportens referanseliste. Imidlertid vil nødvendigvis en del relevant forskning på temaene ikke bli nærmere omtalt. Rapporten er dessuten rent *empirisk*, og omhandler i all hovedsak bare *norske* forhold. Referanser til teori og til internasjonale studier er gjort i de publikasjoner rapporten viser til, og interesserte lesere kan i disse referanser se hvordan problemstillinger og resultater er belyst i relasjon til rådende teorier samt internasjonale funn. Det faller imidlertid utenfor oppdragets ramme å trekke dette inn i denne rapporten.

1.2 Hovedtemaer

1.2.1 Utdanning

Statistikk og resultater fra forskning både om videregående opplæring og høyere utdanning belyses. Forskjeller mellom innvandrere, norskfødte elever med innvandrerforeldre og øvrige elever beskrives. Omtalen gjelder både forskjeller i prestasjoner og frafall versus fullføring. Videre belyses forskjeller etter kjønn. Det fokuseres også på eventuelle forskjeller mellom førstegenerasjonsinnvandrere og norskfødte elever med innvandrerforeldre, som i denne rapporten vil bli omtalt som etterkommere. I tillegg trekkes forskjeller etter landbakgrunn i noen grad inn.

1.2.2 Arbeid

Unge innvandreres arbeidsmarkedstilknytning etter utdanningsnivå – blant førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere – sammenlignes med befolkningen ellers. Det fokuseres særlig på situasjonen for ungdom som ikke har begynt i høyere utdanning. Spørsmålene er: Hvor stor betydning har kompetanse for arbeidsmarkedstilknytningen? Er det forskjeller mellom førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere, og eventuelt mellom unge menn og kvinner?

Også situasjonen på arbeidsmarkedet for personer med innvandrerbakgrunn som har *høyere utdanning* sammenliknes med tilsvarende for etnisk norske, på basis av tidligere analyser. Faktorer som trekkes inn er eventuelle forskjeller etter botid og norskkunnskaper.

For begge grupper, det vil si personer med høyere utdanning og personer med utdanning på videregående skoles nivå, var det også et ønske å belyse, så langt det var mulig med basis i tidligere forskning (og innenfor prosjektets tidsramme), forskjeller etter *hvor* (med tanke på land eller verdensdel) innvandrerne har sin bakgrunn.

Avslutningsvis i rapporten vurderes hvorvidt resultatene gir grunnlag for å hevde at diskriminering holder unge innvandrere utenfor arbeidsmarkedet, og hvilke mulige utfordringer som kan utledes av resultatene.

1.3 Data og metode

Tabeller og figurer som vises i rapporten, er i hovedsak basert på analyser der det er benyttet multivariate analyser ved bruk av binomisk eller multinomisk logistisk regresjon, eller lineær (OLS) regresjon. Regresjonsanalysene er brukt for å isolere effekten av å ha innvandrerbakgrunn ved å holde andre forhold (herunder sosiale bakgrunnsforhold) konstante. Disse tabellene og figurene er benyttet for å belyse viktige funn på en lesevennlig måte. Regresjonsanalysene som figurene bygger på, er ikke dokumentert i denne rapporten, men de er dokumentert i kilder som oppgis under figurer og tabeller. Nærmere referanser til kildene finnes i litteraturlisten. I tillegg til presentasjon av tall som baserer seg på regresjonsanalyser, presenteres også flere deskriptive resultater.

Mange ulike datakilder vil bli benyttet, både registerdata og surveydata. Utdanningskarrierer og -prestasjoner belyses ved hjelp av registerdata, det samme gjelder overgangen fra videregående opplæring til arbeid. Arbeidsmarkedssituasjonen blant høyere utdannede belyses i all hovedsak med surveydata. Datamaterialene omtales nærmere der de benyttes i illustrasjoner av funn.

1.3.1 Definisjoner

Ungdom med innvandrerbakgrunn som er født i Norge, blir i denne rapporten kalt *etterkommere*, og omfatter en gruppe som i offisiell statistikk tidligere ble kalt "andregenerasjonsinnvandrere". SSB omtaler denne gruppen som norskfødte med innvandrerforeldre, men for å gjøre teksten kortere, benytter vi som regel betegnelsen "etterkommere" om denne gruppen. Etterkommerne er altså personer som er født i Norge, mens begge deres foreldre er født i utlandet.

Den andre gruppen vi skal fokusere på, er *førstegenerasjonsinnvandrere* (eller, ganske enkelt *innvandrere*). Disse er født utenfor Norge og *begge* deres foreldre er født utenfor Norge.

Blant ungdom med innvandrerbakgrunn vil vi fokusere på dem med *ikke-vestlig bakgrunn*. I de fleste tabeller og figurer i denne rapporten omfatter denne gruppen personer med bakgrunn fra Asia, Afrika, Latin-Amerika og østeuropeiske land tilhørende områder bak det tidligere "jernteppet". Av de sistnevnte er de største gruppene personer med flyktningebakgrunn fra det tidligere Jugoslavia (Bosnia Hercegovina, Kosovo/Serbia), samt en del fra for eksempel Russland, herunder Tsjetsjenia. Mange land i Øst- og Sentral-Europa er nå EU-land. I de datamaterialer som analyseres i denne rapporten, er personer med slik bakgrunn (eller deres foreldre) kommet til Norge mange år før EU-utvidelsen i 2004. Når vi benytter nyere statistikk fra SSB, vil tidvis andre inndelinger etter landbakgrunn benyttes, og de beskrives der de forekommer. Hovedforskjellen er at nye EU-land regnes som vestlige land.

I teksten vil vi ofte, for enkelthets skyld, bruke betegnelsen minoritetselever om elever med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn (etterkommere og førstegenerasjonsinnvandrere). Personer uten innvandrerbakgrunn (gitt definisjonen av førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere) blir i denne rapporten vekselvis kalt *majoritetsgruppen/majoritetsbefolkningen* eller *etnisk norske*. I noen analyser er elever med skandinavisk bakgrunn (som utgjør en liten gruppe) slått sammen med etnisk norske.

2 Innvandrere i videregående opplæring

2.1 Innledning

I de siste ti – femten årene har det vært stor og økende oppmerksomhet både i media og blant politikere og forskere rundt spørsmål om hvordan ungdom med innvandrerbakgrunn klarer seg i det norske utdanningssystemet. Det som først og fremst kjennetegnet debatten rundt disse spørsmålene for rundt ti år siden, var bekymringer rundt frafall i videregående og mangelfulle skoleferdigheter, ofte koplet til høyere arbeidsledighetsrate blant innvandrere enn majoritetsbefolkningen. Dette er fortsatt en viktig del av debatten, og bør fortsatt – som vi skal se senere – langt fra overses eller bagatelliseres. Samtidig har fokuset de siste årene fått et langt videre perspektiv, fordi undersøkelser har påvist høye utdanningsambisjoner blant ungdom med innvandrerbakgrunn (for eksempel Bakken 2003a), og tall har kunnet vise til en stor tilbøyelighet til å ta høyere utdanning, spesielt blant ungdom med innvandrerbakgrunn som er født i Norge. Dette skal vi komme tilbake til nedenfor.

I 2005 stilte vi spørsmålet "Ungdom med innvandrerbakgrunn i norsk utdanning – ser vi en fremtidig suksesshistorie?". Dette var brukt som en tittel på en artikkel (Støren, 2005a) i 2005-utgaven av SSBs serie av analysepublikasjoner om utdanning, som fra og med 2003 er blitt gitt ut av SSB annethvert år. Vi kan vel ikke sies å ha kommet til "fremtiden" i forhold til 2005 ennå, men det optimistiske spørsmålet, som ble formulert på bakgrunn av tall som var analysert fram til og med 2003, har vist seg *ikke* å være grunnløst. Den positive utviklingen vi da kunne spore, har ikke stoppet opp. Samtidig er det fortsatt store utfordringer. Det er også viktig å huske på at utfordringene ikke vil bli borte. Utdanningspolitikken står, generelt, til en hver tid overfor store utfordringer, noe ikke minst debatten rundt norske resultater i PISA-undersøkelsen og fokuset på frafall i videregående opplæring er eksempler på. Utfordringer knyttet til integrering av ungdom med innvandrerbakgrunn i det norske utdanningssystemet, er mer særegne utfordringer, selv om de også henger sammen med den generelle skolepolitikken. Vårt poeng her at slike utfordringer kan en ikke tenke "løst" en gang for alle. Det kommer – og vil komme – stadig nye grupper av elever med innvandrerbakgrunn inn i norsk utdanning, enten dette er personer med flyktningebakgrunn eller er barn av innvandrere.

2.2 Hvem begynner *ikke* i videregående?

Variasjon mellom grupper i fullføring av videregående opplæring, henger sammen med mange forhold. Helt avgjørende er det naturligvis at en begynner i videregående. I Norge har alle med fullført grunnskole eller tilsvarende rett til videregående opplæring. En del ungdom, først og fremst personer som nokså nylig er kommet til Norge, er ikke registrert med påbegynt videregående opplæring og heller ikke med noen fullført grunnskole. Statistikkgrunnlaget for dette synes å være noe dårlig utviklet, og det offentliggjøres etter vår kjennskap ikke statistikk om overganger fra grunnskole til videregående skole fordelt etter innvandrerbakgrunn, eller oversikter etter botid, alder og hvorvidt en er elev i videregående opplæring. I tidligere studier har vi bedt om å få utkjørt spesialkjøringer fra SSB om dette (Støren, 2005a; b). Disse har vist at andelen av minoritetsungdom som er utenfor videregående opplæring er blitt redusert i de

senere årene. I 1994 var 23 prosent av 17-årige førstegenerasjonsinnvandrere ikke registrert i videregående og heller ikke registrert med noen annen fullført utdanning (21,5 prosent av 18-årige førstegenerasjonsinnvandrere). I 2000 var tallet for 17-åringene redusert noe, til 20 prosent (mens tallet var 23 prosent blant 18-åringene, altså en liten økning for denne gruppen). I 2003 var andelen av 17-årige ikke-vestlige førstegenerasjonsinnvandrere som ikke var registrert i videregående og heller ikke registrert med noen annen fullført utdanning, ytterligere redusert, til 16 prosent (og redusert noe også for 18-åringene, til 20 prosent). Flertallet av dem som er utenfor videregående er kjennetegnet med svært kort botid (0-1 år) (Støren, 2005b:15–17).

Den direkte overgangen fra grunnskole til videregående blant dem som har gått ut av norsk grunnskole, er høy. (Her har vi ikke nyere data enn fra 2001.) I årene 1991–2001 var denne andelen svært stabil, nær 97 prosent for elever uten innvandrerbakgrunn, rundt 94 prosent for elever med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn som var født i Norge ("etterkommere"), og rundt 90 prosent for førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn (Støren, 2005b:18). Sistnevnte gruppe, der tallet refererer til alle er uansett botid, deltar altså i mindre grad i videregående, men det store flertallet også i den gruppen begynner i videregående.¹ Selv om disse tallene refererer til direkte overgang fra grunnskole til videregående, det vil si at alle er avgangselever fra *norsk* grunnskole, er det sannsynlig at noen av disse avgangselevene som har svært kort botid, utsetter start i videregående til etter å ha fått ekstra opplæring i grunnskolefag.

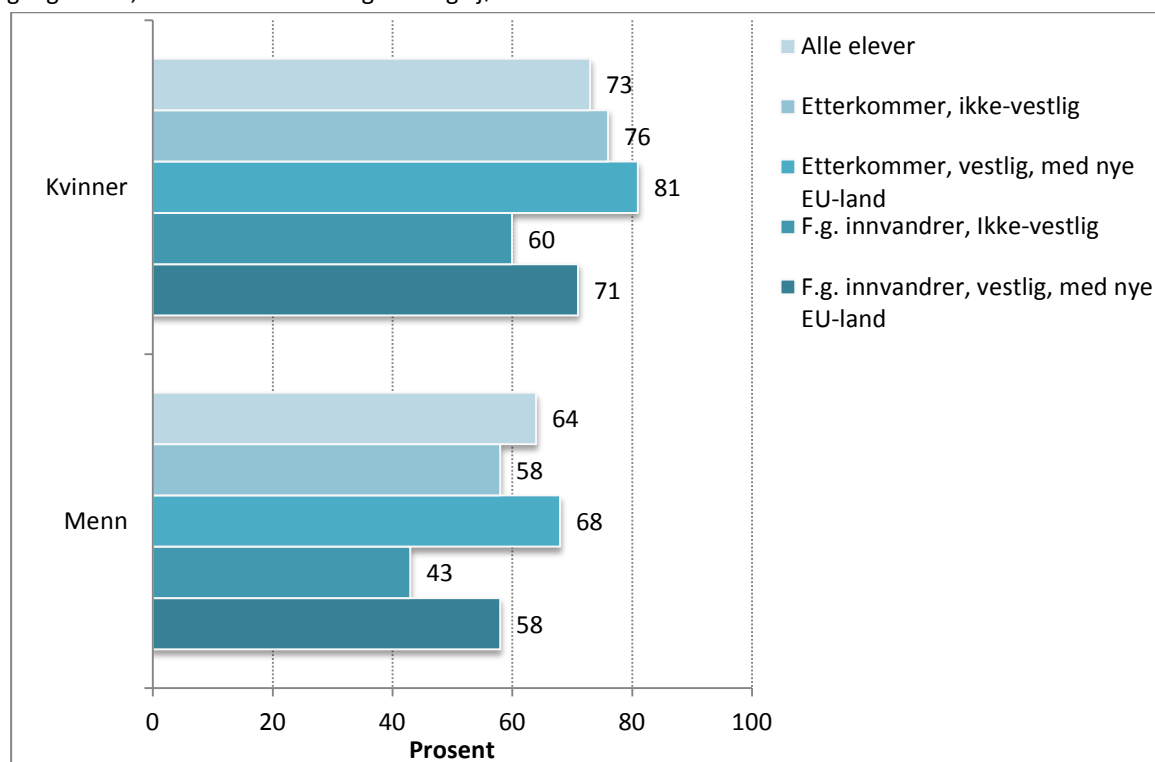
I analysene som følger, tas det utgangspunkt i kull av elever som *har* begynt i videregående.

2.3 Fullføring av videregående

De aller nyeste tallene over fullføring av videregående opplæring fra SSB, vises i figur 2.1. Figuren vises at førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn har lavere andel som har fullført enn andre grupper, spesielt gjelder det guttene. SSB-tallene viser ikke tall for elever uten innvandrerbakgrunn, men disse ligger nært (noe over) tall for "alle elever" som er vist i figuren.

¹ Det er mulig andelen har økt utover på 2000-tallet, men som nevnt er tall for dette ikke umiddelbart tilgjengelige.

Figur 2.1. Fullføring av videregående i løpet av fem år blant elever som startet i videregående for første gang i 2004, etter innvandrerbakgrunn og kjønn.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, egne beregninger på basis av tabeller i: <http://www.ssb.no/vgogjen/tab-2010-07-01-05.html> og <http://www.ssb.no/vgogjen/tab-2010-07-01-01.html>.

”Fullført opplæring” betyr at eleven/lærlingen har bestått alle årstrinn i videregående opplæring som fører til vitnemål eller fag-/svennebrev. Denne betegnelsen benytter også vi i våre analyser, og vil bli benyttet heretter.

Av alle elevene som begynte i videregående opplæring i 2004, hadde 69 prosent fullført i løpet av fem år, 73 prosent av jentene og 64 prosent av guttene. Andelen som har fullført med studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år har ligget rundt 70 prosent i alle årene etter Reform 94 ble innført.²

Kvinnelige etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn har høyere gjennomføringsrate (76 prosent) i løpet av fem år enn totaltallet for jentene (73 prosent), men jenter som er førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn har lavere andel (60 prosent). Lavest andel er det blant gutter som er førstegenerasjonsinnvandrere med vestlig bakgrunn (43 prosent).

² Noen er av den oppfatning at frafallet i videregående ble økt ved innføringen av Reform 94. Det er imidlertid ikke riktig. Før Reform 94 var hovedproblemet at det store flertallet av yrkesfagelever ikke kom videre etter grunnkurs (men ofte repeterte dette nivået ved å ta et nytt grunnkurs), fordi det ikke var bygget ut nok plasser på videregående kurs, og de yngste elevene dessuten hadde store problemer med å få læreplass. Langt flere ungdommer fikk mer videregående opplæring etter Reform 94. Men det er likevel mange som ikke fullfører, spesielt på yrkesfagene, og andelen som ikke fullfører er ikke blitt redusert de siste årene (se Markussen, 2010; Støren, Helland og Grøgaard, 2007).

Tallene i Figur 2.1 viser til samletall for studieforberedende og yrkesfaglige studieretninger, siden det ikke er offentliggjort tall som viser forskjellen etter innvandrerbakgrunn fordelt på studieretning. Det skal vi imidlertid komme tilbake til, men da med tall for noe eldre kull.

Elever med innvandrerbakgrunn utgjør i alt 7,9 prosent av 2004-kullet (startet i videregående i 2004), fordelt slik (samme rekkefølge som i figur 2.1):

- Etterkommer ikke-vestlig: 2,1 prosent³
- etterkommer vestlig: 0,3 prosent,
- førstegenerasjon ikke-vestlig: 4,9 prosent
- førstegenerasjon vestlig: 0,6 prosent.

Elever med vestlig bakgrunn, der EU/EØS-land her er innlemmet, utgjør altså en veldig liten gruppe, og førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn utgjør den største gruppen.

De fleste av analysene videre i dette kapitlet vil basere seg på egne data for elever som startet i videregående opplæring i 1999, 2000 og 2001, altså noe eldre kull. De viser om lag samme fordelinger som i figur 2.1, se figur 2.2. Før vi ser nærmere på figur 2.2, kan det være interessant å se på sammensetningen av elevmassen også for disse tre kullene (1999, 2000- og 2001-kullet):

Elever med innvandrerbakgrunn utgjorde i alt 5,6 prosent av alle elevene i disse tre kullene. Etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn utgjorde 1,4 prosent, etterkommere med vestlig bakgrunn 0,1 prosent, førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn 3,9 prosent, og førstegenerasjonsinnvandrere med vestlig bakgrunn 0,2 prosent.⁴

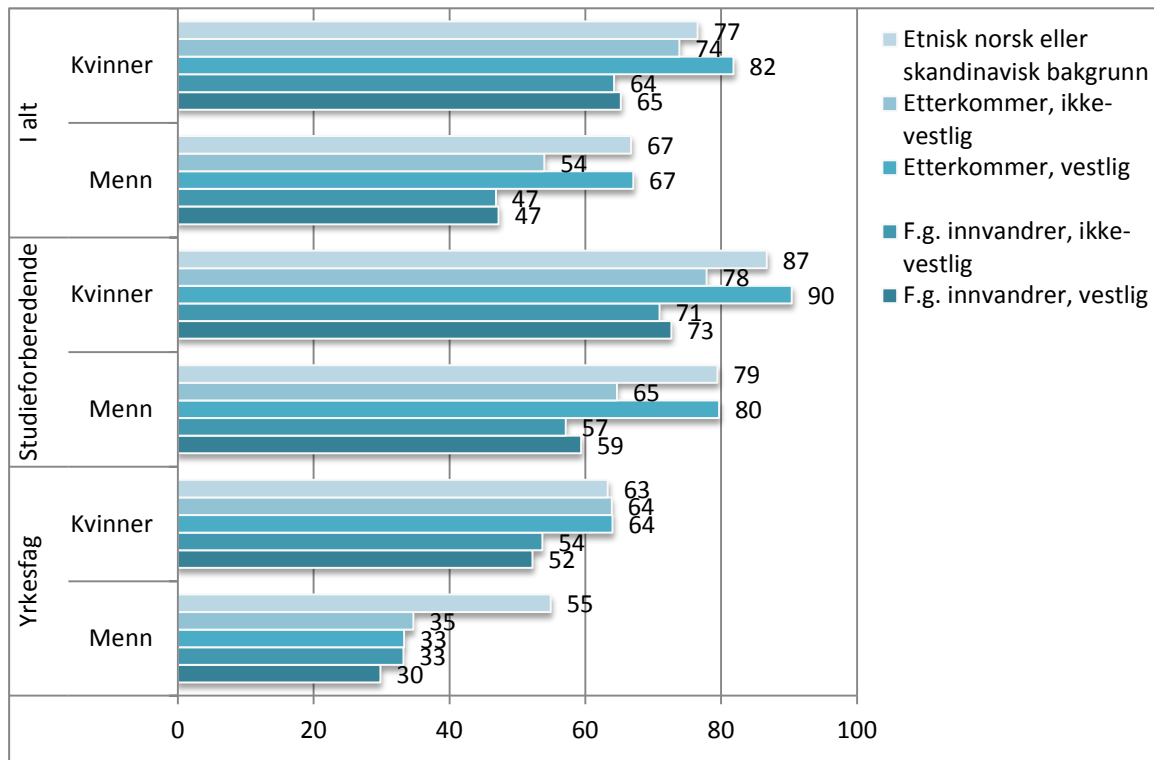
I Figur 2.2 vises tall for tre kull av elever (slått sammen), nemlig elever som begynte i videregående i 1999, 2000 og 2001. Ved å bruke egne data,⁵ kan vi skille mellom type studieretning, i tillegg til kjønn og innvandrerbakgrunn. "I alt"-tallene i øverste del av figur 2.2 er tilnærmet sammenliknbare med tallene i figur 2.1, med unntak av at i våre tall har vi tall for etnisk norske i stedet for gjennomsnittstall for alle elever i kullet (som SSB bruker i tallene som er benyttet i figur 2.1).

³ "Etterkommere" (se definisjon foran) tilsvarer SSBs betegnelse "norskfødte med innvandrerforeldre. Førstegenerasjonsinnvandrere ("f.g. innvandrere" i figur 2.1) tilsvarer SSBs betegnelse innvandrere. "Ikke-vestlige" land er land i Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania unntatt Australia og New Zealand, og Europa utenom EU/EØS. "Vestlige land" i figur 2.1 er land i EU/EØS, USA, Canada, Australia og New Zealand. Forskjellen fra den definisjonen vi ellers benytter (se omtale foran) og som benyttes i analyser som det refereres til nedenfor, er at østeuropeiske land som etter 2004 er blitt EU/EØS-medlemmer i figur 2.1 er kategorisert sammen med vestlige land.

⁴ Vestlig bakgrunn omfatter her ikke skandinaver eller østeuropeiske land som senere er blitt EU-medlemmer.

⁵ Data var samlet inn gjennom VIGO (fylkenes administrative dataregister for søkere og elever i videregående opplæring), på bakgrunn av et oppdrag fra Utdanningsdirektoratet om gjennomstrømning i videregående opplæring, som var en videreføring og oppfølging av evalueringen av Reform 94. Senere er data fra SSB koplet på dette materialet, både utdanningsaktivitet og fullføring og opplysninger om elevenes bakgrunnsforhold med hensyn til foreldrenes utdanningsnivå mv. Ytterligere data er senere koplet på, blant annet på bakgrunn av et prosjekt under Forskningsrådets arbeidslivsforskningsprogram, og dette gjelder først og fremst data om elevenes senere yrkesaktivitet, som vil bli omtalt i kapittel 5 i denne rapporten.

Figur 2.2. Fullføring av videregående i løpet av fem år blant elever som startet i videregående for første gang i 1999, 2000 og 2001, etter innvandrerbakgrunn, kjønn og type studieretning ved start i videregående.

Kilde: Støren, Helland og Grøgaard (2007), med oppdaterte tall.⁶

Vi tar forbehold om tallene for *vestlige* innvandrere, som i flere undersøkelser kommer ut med relativt lav fullføring til tross for høyt karakternivå (se Støren, 2005a), siden vi antar at mange i denne gruppen kan ha fortsatt videregående opplæring i et annet land. (Det er også svært lave grunnlagstall for denne gruppen.) Tvil om tallgrunnlaget for vestlige innvandrere er også påpekt av Lødding (2010). I den videre omtalen vil vi derfor fokusere på forskjeller mellom elever med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn og elever med majoritetsbakgrunn.

Det som først og fremst er slående i resultatene i figur 2.2, er at gutter med innvandrerbakgrunn som har startet på yrkesfag, har svært lav andel som har fullført, og at det knapt er noen forskjell mellom førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn (33 prosent) og etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn (35 prosent).

Blant jentene på yrkesfag er andelen som fullfører langt høyere enn blant guttene, uansett innvandrerbakgrunn. Det er dessuten ingen forskjell mellom majoritetsgruppen (63 prosent) og jenter som er etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn (64 prosent). Jenter som er

⁶ I rapporten "Hvem stod igjen...?" (Støren, Helland og Grøgaard, 2007) fulgte vi de tre kullene fram til og med 2005, det vil si at vi hadde opplysninger for fullføring til og med fire år etter start i videregående for 2001-kullet og fem år etter for de to tidligere kullene. Senere har vi fått oppdatert tallene til 2006, altså fem år etter start i videregående også for 2001-kullet. Det innebærer at når vi slår sammen tall for alle tre kullene, gir vi nye tall for fem år etter fullføring, i og med at også 2001-kullet er med i beregningsgrunnlaget. Det innebærer imidlertid liten forskjell, men likevel en liten økning i andelen som fullfører for jenter som var etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn på yrkesfag, siden fullføringen var spesielt god for disse jentene i 2001-kullet.

førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn har lavere andel som fullførte (54 prosent), men likevel betydelig høyere enn guttene i samme kategori.

Blant jenter som begynte på *studieforberedende* programmer ("allmennfaglige" studieretninger), var andelen som hadde fullført i løpet av fem år 87 prosent i majoritetsgruppen, mot 78 prosent av jenter som er etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn. Guttene på studieforberedende har lavere fullføringsandel enn jenter, uansett innvandrerbakgrunn. De tilsvarende andelene er her 79 prosent i majoritetsgruppen) og 65 prosent av etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn. Førstegenerasjonsinnvandrere har lavest fullføringsrate også på studieforberedende programmer, med 71 prosent blant jenter med ikke-vestlig bakgrunn, og 57 prosent av guttene.

2.3.1 "Frafall": Slutting eller stryk?

Andelene i figur 2.1 og 2.2 gjelder, som nevnt, de som har fullført og bestått i løpet av fem år. Gruppen som *ikke* har fullført og bestått, omfatter både personer som

- har *fortsatt* i (kommet tilbake til) videregående men som ikke har fullført fem år etter start i videregående opplæring
- har *sluttet* før det siste året/før fagprøven, og personer som
- ikke har sluttet, men som har strykkarakter til fagprøve eller i minst ett skolefag.

SSBs tall over 2004-kullet viser at 5 prosent av kullet fortsatt er i videregående opplæring (og ikke har fullført) fem år etter start i videregående (høsten 2009). Denne andelen er 7 prosent av førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn, mens den er 4 prosent blant etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn.

Videre viser disse tallene at 18 prosent av kullet hadde sluttet underveis i opplæringsløpet, og at denne andelen var hele 31 prosent blant førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn, mot 17 prosent av etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn.

Av hele kullet hadde 8 prosent gjennomført VKII, siste år i videregående – som nå kalles VG3 – eller gått opp til fagprøve og *ikke bestått* (altså en betydelig lavere andel enn andelen som hadde sluttet underveis, som – som nevnt – var 18 prosent av hele kullet). Andelen som hadde gjennomført løpet men ikke bestått, var høyere blant elever med innvandrerbakgrunn; 11 prosent av førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn, og 13 prosent av etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn.

Førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn er altså spesielt overrepresentert blant dem som *slutter underveis*, når vi ser allmennfag og yrkesfag under ett-

Lødding (2010) har også undersøkt hvordan "frafallet" i videregående opplæring fordeler seg i en studie av elever i sju østlandsfylker som gikk ut av grunnskolen i 2002. På studieforberedende programmer finner hun at elevene med ikke-vestlig bakgrunn er særlig overrepresentert blant dem som har gjennomført hele løpet *uten å bestå*, men at de også er overrepresentert blant dem som slutter. På yrkesfag finner hun derimot at elever med ikke-vestlig bakgrunn bare er

overrepresentert blant dem som *slutter*, ikke blant dem som har gjennomført uten å bestå. Dette indikerer at tilgang til læreplasser er av særlig betydning.

2.4 Tilgang til læreplasser

Helt siden evaluering av Reform 94 (der sluttrapporter ble levert i 1998; Støren, Skjersli og Aamodt, 1998), har NIFU STEP utført studier av tilgangen til læreplasser, ofte med et spesielt fokus på læreplassøkere med innvandrerbakgrunn. Ungdom som følger opplæringsløp som normalt skal avsluttes med læreplass tredje og fjerde opplæringsår og som *ikke* får læreplass, har langt mindre sjans til å fullføre videregående opplæring enn de som får læreplass, selv om alle har rett til en skoleplass. En del av dem som ikke får læreplass, er lite motivert for videre skolegang etter to år i videregående skole. Andre begynner i alternativt tredje år i *skole* innenfor samme fagfelt (ikke alle får tilbud om det, eller tilbudet kommer meget sent på høsten slik at det blir lite aktuelt), men sjansene for å stryke til fag- eller svenneprøven er langt større for de som tar det tredje opplæringsåret på skolen, enn blant lærlingene (Støren og Skjersli, 1999; Helland, 2006). Andre tar i mot et annet skoletilbud, for eksempel allmennfaglig påbygging, der det også er høy strykprosent (Helland og Støren, 2004). Samlet fører dette til at en del av frafallet i videregående opplæring; her frafall forstått som *ikke fullført med yrkes- eller studiekompetanse*, kan tilbakeføres til at mange ikke får læreplass.

Allerede i studiene av de første reformkullene ble det påvist at ungdom med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn (den gang målt ved opplysninger om elevens morsmål) hadde større vansker med å få læreplass enn majoritetsungdom, jf. for eksempel Lødding (1998; 2001; 2005); Støren (1998); Støren og Skjersli (1999).

I Løddings (2009) studie av minoritetsspråklige ungdommer fra sju østlandsfylker, ble det undersøkt om det var forskjeller mellom minoritetsspråklige læreplassøkere og søkere med majoritetsbakgrunn i andel som fikk læreplass blant læreplassøkere høsten 2004 og 2005. Løddings resultater tydet på at karakterene hadde større betydning for minoritetsspråklige søkere enn for majoritetsgruppen. Blant dem med middels karakterer var andelen som fikk læreplass betydelig lavere i minoritets- enn i majoritetsgruppen. Forskjellen var langt mindre blant dem med gode karakterer.⁷

At karakterene har større betydning for minoritetsspråklige søkere enn for søkere fra majoritetsgruppen, ble også funnet av Helland og Støren (2006). Helland og Støren undersøkte elever som startet i videregående i 2000, og som søkte læreplass i 2002 etter to skoleår i

⁷ I en tidligere studie basert på det samme materialet som Lødding (2008), det vil si elever i videregående opplæring i sju østlandsfylker, nemlig Markussen og Sandberg (2005), ble det ikke funnet forskjeller mellom søkere med minoritets- og majoritetsbakgrunn i sannsynligheten for å få læreplass. Dette funnet framkom etter kontroll for et meget stort antall variabler, på et relativt lavt tallgrunnlag (1430 personer). Analysene i Helland og Støren (2006) omfattet 8043 læreplassøkere, og analysene i Støren mfl. (2007) omfattet 8224 læreplassøkere. Kontrollvariablene som inngikk i analysen til Markussen og Sandberg (2005), omfattet blant annet svar som de samme 1430 ungdommene hadde gitt i en spørreundersøkelse gjennomført to år tidligere, da eleven gikk i 10. klasse. Når såpass mange variabler inkluderes i analysen, vil de såkalte standardfeilene fort bli meget store, og resultere i at koeffisienter ikke blir signifikante. Dette gjelder spesielt på et såpass lite materiale som 1430 søkere.

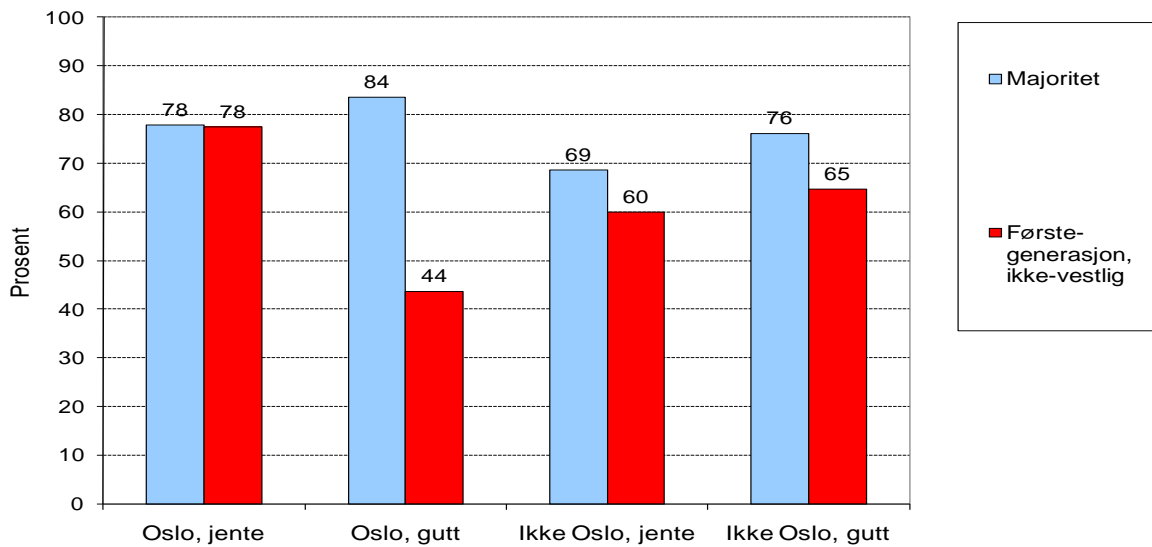
videregående. Innvandrerbakgrunn var her målt gjennom registrerte morsmålsopplysninger. Data var samlet inn gjennom VIGO (fylkenes administrative datasystem for søkere og elever i videregående opplæring), gjennom et oppdrag fra Utdanningsdirektoratet om gjennomstrømning i videregående opplæring (omtalt foran, se fotnote 6).

I analysene til Helland og Støren (2006) ble det kontrollert for karakterer, fraværsdager og studieretning, slik at en ulik fordeling av læreplassøkere med majoritetsbakgrunn og minoritetsbakgrunn med hensyn til slike kjennemerker, ikke skulle spille inn på resultatene. Selv om karakterer og fravær, særlig karakterer, spilte en stor rolle for sjansene til å få læreplass, viste resultatene at søkere med minoritetsbakgrunn hadde betydelig lavere sjanse til å få læreplass enn søkere med majoritetsbakgrunn. I tillegg viste resultatene at karakterer spilte en større rolle for minoritetsungdom enn for majoritetsungdom. Minoritetsungdom måtte ha svært gode karakterer for å ha samme sjanse som majoritetsungdom med svakere karakterer. Videre viste resultatene at mulighetene til å få læreplass blant læreplassøkere med ikke-vestlig bakgrunn i Oslo, var spesielt dårlige.

Vi har senere gjort nye analyser (gjengitt i Støren mfl. 2007), og disse gjaldt læreplassøkere 2003, og her hadde vi innhentet opplysninger om innvandrerbakgrunn målt ved eget og mors og fars fødeland. Resultatene var svært like de som er nevnt over (i Helland og Støren, 2006), og noen av disse resultatene vises i figur 2.3. Også i disse analysene undersøkte vi om det å søke i Oslo hadde spesiell negativ effekt for søkerne med ikke-vestlig bakgrunn. Vi la også vekt på å undersøke kjønnsforskjeller innad i gruppen av søkere med ikke-vestlig bakgrunn. Resultatene viste at det bare var blant søkere med ikke-vestlig bakgrunn, særlig blant førstegenerasjonsinnvandrere, at det er spesielt små muligheter til å få læreplass i Oslo, videre; at dette bare gjaldt guttene innenfor den ikke-vestlige gruppen, se figur 2.3. Det er i disse analysene kontrollert for (tatt hensyn til) karakterer og fraværsdager, slik at vi sammenlikner personer med samme karakterer og samme antall fraværsdager.

Blant jentene med ikke-vestlig bakgrunn tydet resultatene på at det er bedre sjanser til å få læreplass i Oslo enn ellers i landet, og at jentene med ikke-vestlig bakgrunn ikke har dårligere sjanser enn jenter med majoritetsbakgrunn i Oslo. Også utenfor Oslo er det større forskjeller mellom minoritets- og majoritetssøkere blant guttene enn blant jentene. Forskjellen mellom gutter og jenter med ikke-vestlig bakgrunn kommer nok i stor grad av at de velger ulike fag. Jentene har i meget stor grad valgt helse- og sosialfag, der det trolig har vært lett å få læreplass (omsorgsarbeiderfag, barne- og ungdomsarbeiderfag). Dette synes spesielt å gjelde Oslo. Jenter med ikke-vestlig bakgrunn utenfor Oslo hadde ikke spesielt lett for å få læreplass; her ligger andelen lavere enn blant jenter med majoritetsbakgrunn, og lavere enn gutter både med og uten minoritetsbakgrunn.

Figur 2.3. Sannsynlighet for å få læreplass høsten 2003 blant læreplassøkere fra grunnkurskullet 2001.

Kilde: Støren, Helland og Grøgaard, 2007. Beregnet for referansepersoner med gjennomsnittlig antall fraværsdager på VKI (som nå heter VG2), gjennomsnittskarakterer på VKI, som var 18 år da de søkte læreplass, og som søkte innenfor hotell- og næringsmiddelfag, som hadde resultat som gjennomsnitt av søkerne. Det som varierer er innvandrerbakgrunn, kjønn og bosted (Oslo/ikke Oslo)

Det som uansett er mest slående ved resultatene, er de meget store forskjellene i Oslo mellom gutter med minoritets- og majoritetsbakgrunn.

2.5 Fullføring og sosial bakgrunn

Blant elever både på yrkesfag og studieforberedende er det en klar sammenheng mellom fullføring av videregående opplæring og foreldrenes utdanningsnivå (Støren mfl. 2007). Om foreldre har høyere utdanning, jo større er sannsynligheten for å fullføre. Også foreldrenes yrkesaktivitet har betydning; om mor og/eller far er i jobb, øker sannsynligheten for å fullføre (Støren mfl. 2007). Slike bakgrunnsforhold påvirker også forskjellen i fullføringsrate mellom minoritet og majoritet. Blant jenter som startet på yrkesfag, og som hadde lavt/middels utdannede foreldre, er det høyest sannsynlighet for å fullføre (her målt i løpet av fire år) blant etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn (67 prosent), mot 60 prosent av jenter i majoritetsgruppen og 52 prosent av jenter som var førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn. Disse resultatene framkom etter kontroll for en rekke bakgrunnsfaktorer (Støren mfl. 2007:173).

Blant gutter som startet på yrkesfag som har lavt/middels utdannede foreldre er det ingen forskjeller mellom elever med majoritets- og minoritetsbakgrunn i fullføring i løpet av fire år (Støren mfl. 2007:173), men det er en forskjell om vi måler dette fem år etter start i videregående (Støren mfl. 2007:178). Dette indikerer at guttene med majoritetsbakgrunn i større grad har hatt nytte av et ekstra år, for eksempel etter å ha lyktes i å manøvrere seg inn i en læreplass med påfølgende fag/svenneprøve.

2.5.1 Utholdenhet og lekselesing

Analysen av hele materialet samlet viste at etter kontroll for foreldres utdanningsnivå, arbeidsmarkedsstatus og inntekt, var det liten eller ingen forskjell i sannsynligheten for å fullføre mellom elever med ikke-vestlig bakgrunn og elever med majoritetsbakgrunn utenfor Oslo (det var en forskjell i Oslo, med lavere fullføringsrate blant minoritetselevne). Karakterer på grunnkurset hadde meget stor betydning, og når det var kontrollert *også* for dette, hadde elever med ikke-vestlig bakgrunn *høyest* fullføringsrate (Støren mfl. 2007: 163–164; 182). Dette betyr at når elever med ikke-vestlig bakgrunn totalt (i gjennomsnitt) har lavere fullføringsrate, så er svake prestasjoner på et tidligere trinn en svært viktig årsak. Samtidig innebærer resultatene at innenfor hvert karaktersjikt, har elever med ikke-vestlig bakgrunn, både førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere, høyest andel som fullfører. Dette kan tyde på sterk skolemotivasjon, en utholdenhet og trang til å fullføre på tross av til dels svake prestasjoner. Dette anskueliggjøres også av at en hel rekke studier har funnet at elever med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn bruker *mer tid på lekser* enn majoritetselevne (Bakken, 2003a; Krange og Bakken, 1998; Lauglo, 1996; Lauglo, 1999; Lødding, 2003; Lødding, 2010; Opheim og Støren, 2001).

2.5.2 Svakere fullføring blant minoritets elever i Oslo?

Funnet nevnt over om svakere fullføringsrate i Oslo blant minoritetselevne enn ellers i landet, “alt annet likt” (foreldres utdanningsnivå etc.) *kan* ha blitt endret de seneste årene, uten at vi kjenner til nye analyser av dette. En tolkning av funnet er at det kan være et resultat av segregert bosettingsmønster i Oslo. Høy andel innvandrere på noen skoler/noen distrikter kan medføre svakere skolerresultater, og da tenkes også på de ferdigheter en har med seg fra grunnskolen over i videregående skole. Relativt store overføringer av midler til slike skoler har som målsetting å kompensere for dette. Sammenhengen mellom segregert bosettingsmønster/høy innvanderandel på mange skoler og skolerresultater er imidlertid ikke opplagt. Internasjonalt varierer resultatene med hensyn til effekten av den etniske sammensetningen av skoler (se Fekjær og Birkelund, 2007). Fekjær og Birkelund konkluderer imidlertid (s. 312) at de fleste studier finner en negativ effekt av en høy andel minoritets elever på skolen og utdanningsopplæring og ferdigheter. Den etniske sammensetningen kan influere både på læremuligheter og ha betydningen gjennom effekter av sammensetningen av jevnaldersmiljøet. En eldre studie av Oslo-skolene (Engen mfl., 1997), med data som refererte til 1993/1994, fant en negativ effekt av økende innvanderandel på ferdighetene i ungdomskolen blant elever med innvandrerbakgrunn. Støren mfl. (2007) fant som nevnt over, en negativ effekt av å bo i Oslo på sannsynligheten for å fullføre videregående blant elevne med innvandrerbakgrunn. Samtidig kan Fekjær og Birkelund (2007) sine resultater peke i motsatt retning. De undersøkte elever som hadde *fullført* studieforberedende retninger i Oslo i 2001, 2002 og 2003 (dermed var *de som hadde sluttet/strøket ekskludert fra analysene*). En eventuell effekt av den etniske sammensetningen i de videregående skolene på elevenes karakterer og deres senere utdanningsvalg, ble undersøkt. De fant lite som tydet på en negativ effekt på karakterene av den etniske sammensetningen ved skolen. Da de kontrollerte for den “akademiske sammensetningen” ved skolen (et uttrykk for fordelingen av utdanningsnivået til foreldrene på ulike skoler), fant de snarere en positiv effekt av å tilhøre skoler med mange minoritets elever. Samtidig peker de på at minoritets elever som har

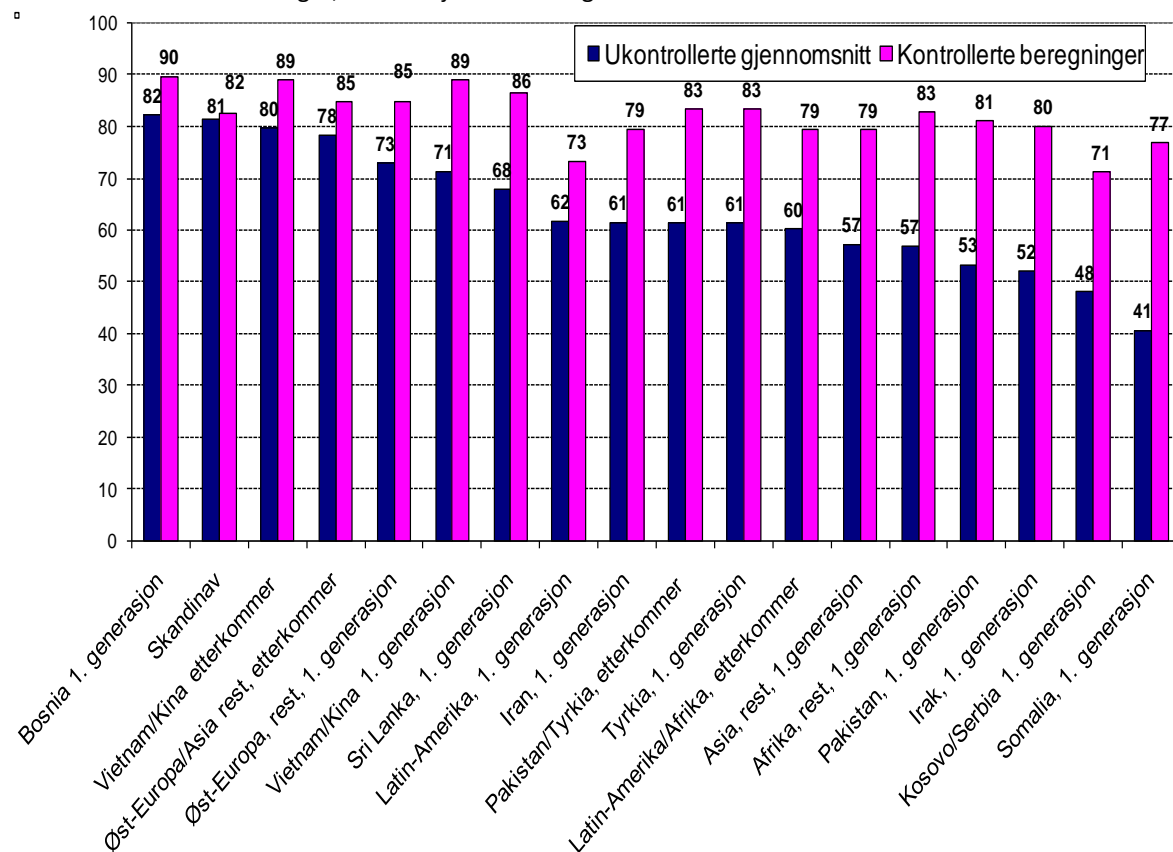
fullført, er en selektert gruppe med høye utdanningsambisjoner og -ferdigheter. Dermed kan ikke resultatene generaliseres til å gjelde videregående skoler generelt.

2.6 Nasjonalitetsforskjeller i fullføring og betydningen av foreldrenes utdanningsnivå

Elevgruppen som her betegnes som å ha "ikke-vestlig bakgrunn" er selvsagt mangfoldig, og i noen studier har vi sett på forskjeller etter landbakgrunn. Det gjelder for eksempel fullføring blant dem som startet på studieforberevende (Støren og Helland, 2010).

Figur 2.4 viser forskjeller i fullføringsrate i løpet av fire år mellom de største gruppene etter nasjonalitetsbakgrunn blant elever som hadde startet i studieforberevende programmer. De mørke søylene viser gjennomsnittstall før kontroll for en rekke bakgrunnsvariabler, med stigende andeler fra høyre til venstre i figuren. De lysere søylene viser beregnede andeler etter kontroll for bakgrunnsvariabler.

Figur 2.4. Fullføring av videregående opplæring i løpet av fire år blant elever som begynte i studieforberevende retninger, etter nasjonalitetsbakgrunn.

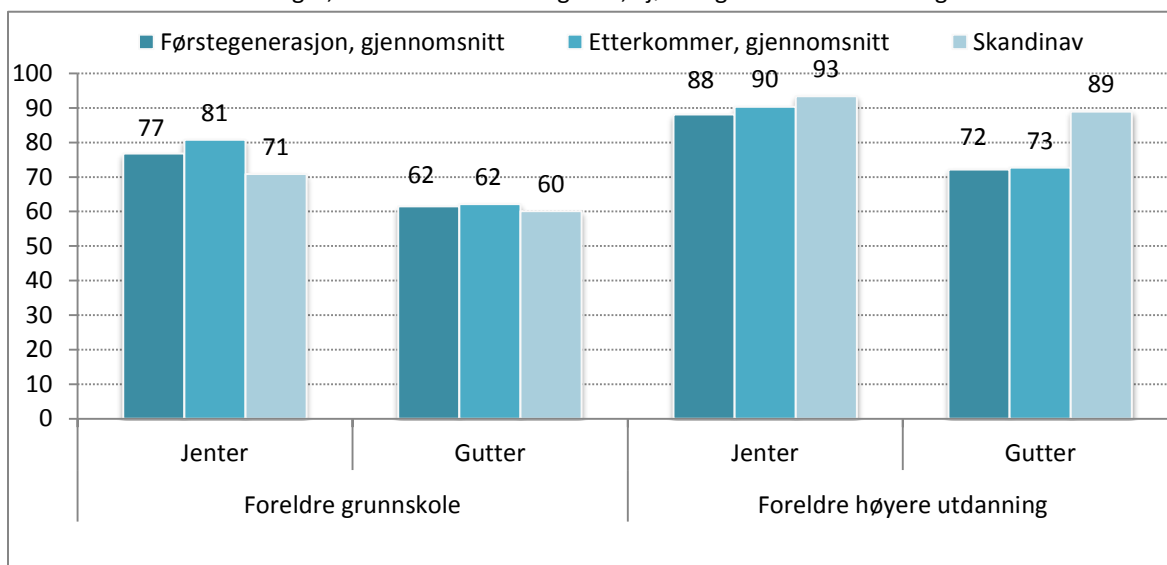
Kilde: Støren og Helland (2010) (European Sociological Review). De beregnede andelene viser til en teoretisk person som har gjennomsnittverdier på alle variabler (unntatt nasjonalitetsbakgrunn), herunder foreldres utdanningsnivå, arbeidsmarkedsstatus, kull, kjønn og alder.

Poenget i figur 2.4 er å vise hvor små forskjellene mellom nasjonalitetsgruppene blir når en tenker seg at alle grupper var likt sammensatt med hensyn til foreldres utdanningsnivå etc., og en også tar som en forutsetning at effekten av de ulike variablene er lik for alle grupper. Vi ser at for

eksempel andelen som fullfører blant elever med somalisk bakgrunn øker voldsomt om de har samme fordeling på bakgrunnsvariablene som gjennomsnittet av alle elever. For elever med majoritetsbakgrunn (norsk eller skandinavisk bakgrunn) har dette naturlig nok (siden de utgjør flertallet) liten eller ingen betydning, mens alle andre grupper får en gevinst. Elever med bosnisk bakgrunn får relativt liten gevinst, fordi en relativt høy andel av foreldrene i denne gruppen har høy utdanning. Både før og etter kontroll for bakgrunnsvariabler har elever med bosnisk bakgrunn og vietnamesisk/kinesisk (de alle fleste i sistnevnte gruppe har vietnamesisk bakgrunn) høy fullføringsrate. Av førstegenerasjonsinnvandrerne har også elever fra Sri Lanka og fra Øst-Europa (ellers) svært høy fullføringsrate.

Som nevnt over, er det i beregningene som figur 2.4 er basert på, tatt som forutsetning at effekten av de ulike variablene er lik for alle grupper. Det behøver imidlertid ikke være tilfelle, og vi har undersøkt fullføringsraten også når vi "tillater" at effekten av bakgrunnsvariabler varierer mellom elever med ikke-vestlig bakgrunn og majoritetsbakgrunn, og mellom gutter og jenter (Støren og Helland, 2010). Det er gjort ved å gjøre separate analyser for elever med ikke-vestlig bakgrunn og majoritetsbakgrunn, og for henholdsvis gutter og jenter innenfor disse gruppene. Slike analyser viser at effekten av sosiale bakgrunnsvariabler er sterkest for elever med majoritetsbakgrunn. Det er imidlertid også kjønnsforskjeller (Støren og Helland, 2010). Begge deler er illustrert i Figur 2.5.

Figur 2.5. Beregnet sannsynlighet for å fullføre videregående i løpet av fire år blant elever på studieforberedende retninger, etter innvandrerbakgrunn, kjønn og foreldres utdanningsnivå.

Kilde: Støren og Helland (2010) (European Sociological Review). De beregnede andelenene er beregnet for følgende referansegruppe: Begynte i videregående som 16-åring, far arbeider full tid, mor arbeider deltid. For de ikke-vestlige elevene refererer estimatene til en teoretisk person med gjennomsnittsverdier på nasjonalitetsvariablene for hhv. førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere. Det som varierer er foreldres utdanningsnivå.⁸

⁸ Det er i disse analysene ikke kontrollert for karakterer, siden vi ønsket å se den isolerte effekten av foreldres utdanningsnivå (det er sterk korrelasjon mellom foreldres utdanningsnivå og karakterer), og fordi et stykke på vei måler karakterer og fullføringsrate samme fenomen, samt at tallgrunnet for undergruppene ville blitt svært lavt om karakterer var inkludert.

Blant gutter med lavt utdanningsnivå er det ingen forskjell mellom elever med ikke-vestlig bakgrunn og elever med majoritetsbakgrunn i fullføringsraten, mens det er store forskjeller blant dem som har høyt utdannede foreldre. Gutter i majoritetsgruppen får langt større gevinst av å ha høyt utdannede foreldre enn gutter med minoritetsbakgrunn.

Blant jentene med lavt utdannede foreldre er det jentene med minoritetsbakgrunn som har høyest fullføringsrate, og blant jenter med høyt utdannede foreldre er det svært små forskjeller etter innvandrerbakgrunn i fullføringsraten.

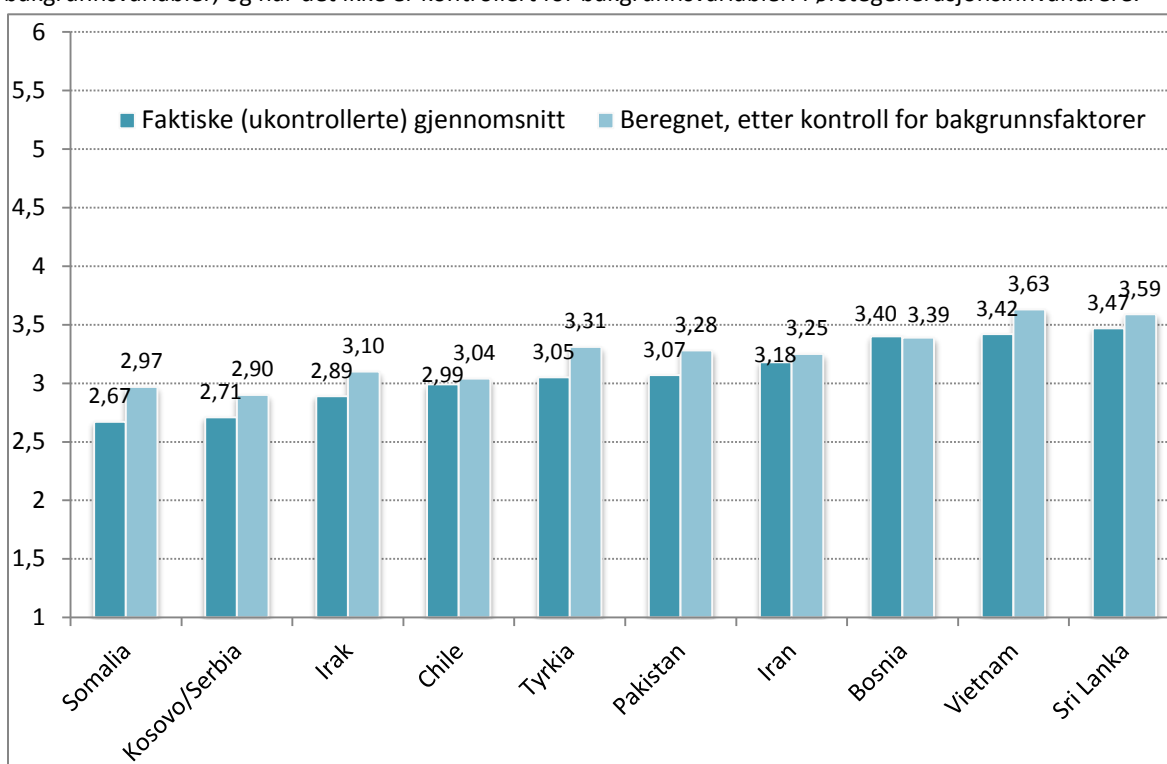
Samlet tyder resultatene på at elever med innvandrerbakgrunn tjener mindre på å ha foreldre med høyt utdannede foreldre, men også at de "straffes" mindre av å ha lavt utdannede foreldre. Grunnene kan være mange. Mangelfull kjennskap til det norske utdanningssystemet og mindre mulighet til å hjelpe barna med skolearbeid på grunn av dette eller på grunn av svake norskferdigheter, kan være en grunn til at ungdom med innvandrerbakgrunn får mindre gevinst av å ha høyt utdannede foreldre. En grunn til at de "straffes" mindre av å ha lavt utdannede foreldre, er trolig at gruppen av foreldre med lavt utdanningsnivå er ulikt sammensatt i innvandrerbefolkningen og i majoritetsbefolkningen. De med lavt utdannede foreldre utgjør et lite mindretall i majoritetsbefolkningen, men en stor gruppe blant minoritetselevne. Sannsynligvis er det en sterk tendens blant foreldrene i sistnevnte gruppe til å oppmuntre sine sønner og døtre til å benytte utdanningsmuligheter de selv ikke hadde i sine hjemland.

Samtidig ser vi også store kjønnsforskjeller. Disse kjønnsforskjellene er størst blant elevene med innvandrerbakgrunn. Blant elevene med majoritetsbakgrunn er det bare blant dem som har lavt utdannede foreldre vi ser en klar forskjell i jentenes favør. Blant elever med minoritetsbakgrunn finner vi en slik (og større) kjønnsforskjell i jentenes favør uansett foreldrenes utdanningsnivå. Hva disse forskjellene kommer av, er ukjent, men det er ikke utenkelig at jenter med innvandrerbakgrunn i større grad enn gutter opplever en oppmuntrende atmosfære på skolen, og at de er mindre utsatt for negative stereotyper (som kan påvirke skolemotivasjonen), enn guttene er.

2.7 Karakterer i videregående opplæring

Som nevnt over, er karakternivået på et tidligere stadium i opplæringsløpet av grunnleggende betydning for sannsynligheten for å fullføre videregående opplæring. Det kan derfor være interessant å se på resultater av analyser der vi har undersøkt karakterene på grunnkurset. Resultater fra en slik analyse (publisert i Støren, 2006), der vi også ser på nasjonalitetsforskjeller, er vist i figur 2.6. Også her sammenlikner vi forskjeller målt ved ukontrollerte gjennomsnitt (de mørke søylene i figur 2.6, med stigende verdier fra venstre til høyre i figuren), med hvordan forskjellene i karaktersnitt framstår når vi har kontrollert for sosiale bakgrunnsforhold. Figuren viser bare tall for elever med innvandrerbakgrunn. Elever med majoritetsbakgrunn hadde et gjennomsnitt på 3,7 (elever på allmenfag og yrkesfag slått sammen), altså høyere enn alle gruppene som er vist i figur 2.7. Figuren viser bare tall for førstegenerasjonsinnvandrere. Det kan nevnes at av etterkommerne hadde elever med vietnamesisk bakgrunn samme karaktersnitt (3,7) som elever med majoritetsbakgrunn.

Figur 2.7 Forskjell i gjennomsnittskarakterer mellom nasjonalitetsgrupper når det er kontrollert for bakgrunnsvariabler, og når det ikke er kontrollert for bakgrunnsvariabler. Førstegenerasjonsinnvandrere.

Kilde: Støren (2006), Tidsskrift for ungdomsforskning. Referansegruppen for de beregnede resultatene har foreldre med videregående utdanning, far arbeidet heltid, mor deltid, er gutter som begynte i videregående som 16-åring på allmennfaglig studieretning, og var førstegenerasjonsinnvandrere med lang botid.

Oppsummert viser figur 2.7

”[...] at forskjellene nasjonalitetsgruppene imellom i all hovedsak består selv om en kontrollerer for en rekke variabler. Ser vi på forskjellene mellom de gruppene som har høyest snittkarakter (Vietnam, Sri Lanka), og de øvrige nasjonalitetsgruppene, målt i absolutte tall, finner vi at forskjellen *øker* i forhold til de fleste øvrige gruppene når vi tar hensyn til alle de bakgrunnsforholdene som er inkludert [...]. Unntak er elever med somalisk bakgrunn, der det en tendens til at forskjellen i forhold til Vietnam blir redusert etter kontroll for bakgrunnsvariablene, og vi kan også spore en slik tendens for den tyrkiske gruppen. Hovedresultater er imidlertid at verken foreldres utdanningsnivå, arbeidsmarkedstilknytning eller elevenes botid synes å forklare nasjonalitetsforskjellene i karaktersnitt” (Støren, 2006: 73).

En annen norsk studie (Fekjær, 2006) viste liknende resultater med hensyn til nasjonalitetsforskjeller. Denne studien benyttet et eldre materiale (personer født i tidsrommet 1965–1984) og undersøkte personer med utenlandsfødte foreldre som er kommet til Norge før skolealder eller var født i Norge. Undersøkelsen gjaldt forskjeller i oppnådd utdanning. Fire nasjonalitetsgrupper pekte seg ut med høye andeler som har oppnådd videregående eller høyere utdanning; det vil si dem med bakgrunn fra Kina, Sri Lanka, India og Vietnam. Personer med bakgrunn i Somalia, Marokko, Tyrkia, Thailand og Pakistan hadde oppnådd minst utdanning. I tillegg hadde den chilenske gruppen i relativt liten grad tatt høyere utdanning. Etter at det ble kontrollert for en del sosiale bakgrunnsforhold, var det fortsatt nasjonalitetsforskjeller.

I artikkelen i Tidsskrift for ungdomsforskning (Støren, 2006) trekkes det fram flere forhold som kan bidra til å forklare nasjonalitetsforskjellene også etter kontroll for bakgrunnsfaktorer. Mangelfulle opplysninger om nivået på utdanningen blant foreldre som har svært lavt utdanningsnivå, var ett moment som kunne ha betydning. Videre ble det pekt på:

“I tillegg kommer omfang av barnehageerfaring og fritidsaktiviteter sammen med norskspråklige (Øzker 1992, Bakken 2003b). Dette har betydning for skoleprestasjoner, og omfang av barnehageerfaring kan variere mellom nasjonalitetsgruppene. Forskjell med hensyn til boforhold, antall søsken i familien (Hægeland mfl. 2005)⁹ samt flytting (mange barn med flyktningebakgrunn skifter bosted nokså ofte) spiller trolig også inn” (Støren, 2006: 75).

Av ytterligere forhold som nevnes i artikkelen, vil vi trekke fram:

“Andre forklaringer på nasjonalitetsforskjellene kan være ulikhet i tilgang til organisert leksehjelp og eventuelle nasjonalitetsforskjeller i bruken av slike tilbud. Viktigst er trolig forskjeller i familienes/foreldrenes mulighet til å gi støtte til barna, på grunn av forskjeller i norskferdigheter og kjennskap til det norske samfunnet. Dette uttrykker seg i den betydningen som foreldrenes yrkesaktivitet, spesielt *mors*, har for barnas skoleferdigheter. Nasjonalitetsforskjeller i *mulighet* for yrkesaktivitet (språkferdigheter, formell utdanning, størrelse på søskenflokk, barnehage, eventuelt holdninger til at mødre er yrkesaktive) kan ha betydning, og disse er ikke fanget opp i våre analyser.

I tillegg vil vi nevne at forskjeller i migrasjonshistorie, hva slags forhold barna og foreldrene levde under i hjemlandet, hvordan skolesystemet i hjemlandet er utviklet, samt kvaliteten på den skolegangen den enkelte elev eller hans/hennes foreldre har fra i hjemlandet, også kan ligge bak nasjonalitetsforskjellene. Vi vil anta at slike forhold har stor betydning for resultatene for elevgruppene med bakgrunn i Somalia, Irak og Kosovo” (Støren 2006: 76–77).

2.8 Har botid betydning for prestasjoner i videregående?

Et naturlig utgangspunkt er at ungdom med lang botid i landet vil klare seg bedre i videregående enn ungdom med kort botid, på bakgrunn av at norskferdighetene – som vanligvis bedres med økende botid – vil ha betydning for skolegangen. Et overraskende resultat i flere av analysene, både de som gjelder fullføring av videregående og karakterer (Støren, 2005b; Støren 2006; Støren mfl. 2007; Støren og Helland, 2010) er at vi ikke finner noen effekt som tilsier at økende botid gir økt andel som fullfører, eller medfører bedre karakterer. Det å ha svært kort botid har imidlertid betydning for hvorvidt en er i videregående (Støren 2005b). Det betyr at mange av dem med (svært) kort botid dermed ikke inngår i analysene av fullføring og karakterer i videregående opplæring. Det er også sannsynlig at mange av dem med kort botid som er i materialet (som altså har begynt i videregående), er en positivt selektert gruppe i betydningen av at de er særlig motiverte og/eller har et godt grunnlag fra grunnskolen i sitt hjemland. Mange har avbrudd, til dels lange avbrudd, i sin opplæring som følge av selve migrasjonen. Andre nyinnflyttede har et

⁹ Det går ikke fram hos Hægeland mfl. (2005) hvilken betydning størrelse på søskenflokk faktisk har, og i hvilken grad forskjeller i størrelse på søskenflokk har betydning for forskjeller mellom innvandrerelever og elever med etnisk norsk bakgrunn.

bedre utgangspunkt. Om de som har kort botid når de begynner i videregående er en "positivt selektert" gruppe, medvirker dette til at vi ikke finner den forventede effekten av botid på fullføring eller karakterer blant førstegenerasjonsinnvandrere som har begynt i videregående opplæring.

Bakken (2010) finner at botid har en viss betydning for prestasjoner i ungdomsskolen, men det gjelder først og fremst de første årene etter at elevene kom til Norge. Han peker på at den kritiske fasen (med hensyn til prestasjoner blant ungdomsskoleelever) er om elevene kom til Norge på ungdomstrinnet eller ikke. Også Bakken (2010) finner at nasjonalitetsbakgrunn har større betydning for prestasjonsforskjeller enn hvor lenge eleven har bodd i Norge.

2.9 Oppsummering om videregående opplæring

Gutter med innvandrerbakgrunn som har startet på yrkesfag, har svært lav andel som har fullført, og det er knapt er noen forskjell mellom førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn.

Blant jenter på yrkesfag er andelen som fullfører langt høyere enn blant gutter, uansett innvandrerbakgrunn. Det er dessuten liten eller ingen forskjell mellom majoritetsgruppen og jenter som er etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn. Jenter som er førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn har lavere andel som fullfører, men likevel betydelig høyere enn guttene i samme kategori.

Blant jenter som begynte på *studieforberedende* programmer ("allmennfaglige" studieretninger), var andelen som hadde fullført i løpet av fem år (av kullene som startet i årene 1999 – 2001) 87 prosent i majoritetsgruppen, mot 78 prosent av jenter som er etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn. Guttene på studieforberedende har lavere fullføringsandel enn jenter, uansett innvandrerbakgrunn. De tilsvarende andelene er her 79 prosent i majoritetsgruppen og 65 prosent av etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn. Førstegenerasjonsinnvandrere har lavest fullføringsrate også på studieforberedende programmer, med 71 prosent blant jenter med ikke-vestlig bakgrunn, og 57 prosent av guttene.

På studieforberedende programmer er elevene med ikke-vestlig bakgrunn særlig overrepresentert blant dem som har gjennomført hele løpet *uten å bestå*, men de også er overrepresentert blant dem som slutter. På yrkesfag er derimot elever med ikke-vestlig bakgrunn bare overrepresentert blant dem som *slutter*, ikke blant dem som har gjennomført uten å bestå. Dette indikerer at tilgang til læreplasser er av særlig betydning.

I en rekke studier som NIFU STEP har gjort om tilgangen til læreplass, er resultatet at læreplassøkere med ikke-vestlig bakgrunn har mindre sjanse til å få læreplass enn etnisk norske søkere. Dette gjelder også når det tas hensyn til karakterer og fraværsdager. Ikke-vestlige gutter er i større grad eksponert for slike problemer enn jenter, og noen studier tyder på at problemene for læreplassøkere med ikke-vestlig bakgrunn er særlig store i Oslo.

Fullføringen av videregående opplæring henger sammen med foreldrenes utdanningsnivå og andre sosiale bakgrunnsfaktorer. Når det tas hensyn til dette, er det små forskjeller mellom ungdom med innvandrerbakgrunn og ungdom i majoritetsgruppen, selv om det er variasjon mellom nasjonalitetsgrupper.

Samlet tyder resultatene på at elever med innvandrerbakgrunn "tjener" mindre enn etnisk norske elever på å ha høyt utdannede foreldre, men også at de "straffes" mindre av å ha lavt utdannede foreldre. Grunnene kan være mange. Mangelfull kjennskap til det norske utdanningssystemet og mindre mulighet til å hjelpe barna med skolearbeid på grunn av dette eller på grunn av svake norskferdigheter, kan være en grunn til at ungdom med innvandrerbakgrunn får mindre gevinst av å ha høyt utdannede foreldre. En grunn til at de "straffes" mindre av å ha lavt utdannede foreldre, er trolig at gruppen av foreldre med lavt utdanningsnivå er ulikt sammensatt i innvandrerbefolkningen og i majoritetsbefolkningen. De med lavt utdannede foreldre utgjør et lite mindretall i majoritetsbefolkningen, men en stor gruppe blant minoritetselevne. Sannsynligvis er det en sterk tendens blant foreldrene i sistnevnte gruppe til å oppmuntre sine sønner og døtre til å benytte utdanningsmuligheter de selv ikke hadde i sine hjemland.

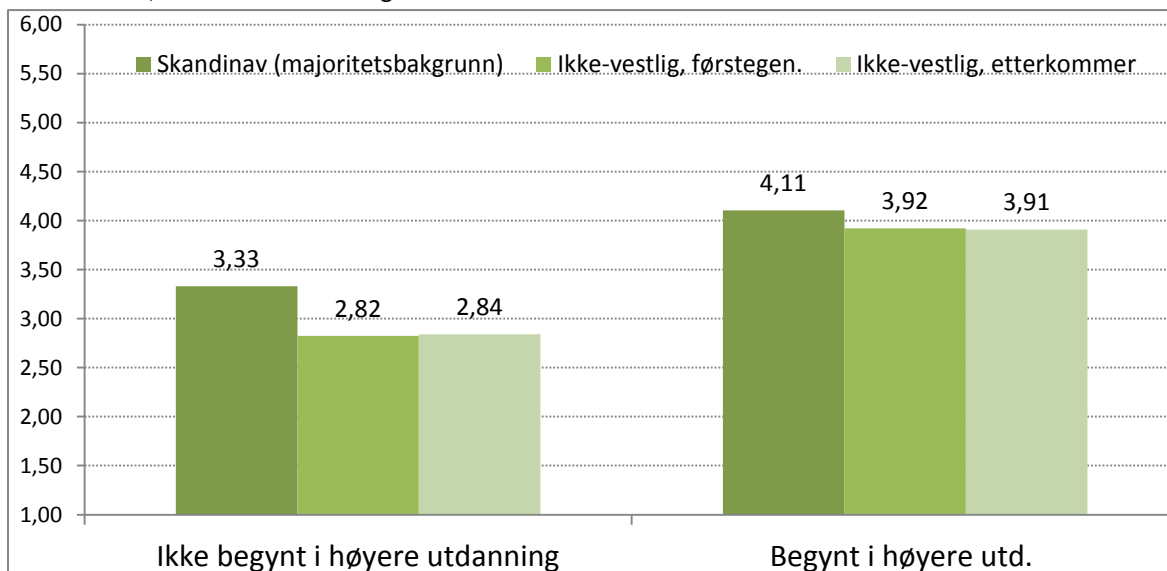
Mange studier viser at elever med innvandrerbakgrunn bruker mer tid på lekser enn elever med majoritetsbakgrunn.

Både resultatene om videregående opplæring og høyere utdanning tyder på at det er større sosial mobilitet blant ungdom med innvandrerbakgrunn enn blant ungdom med etnisk norsk bakgrunn. Blant ungdom med lav sosial bakgrunn er det flere som begynner i høyere utdanning av ungdom med innvandrerbakgrunn, enn av etnisk norsk ungdom.

3 Høyere utdanning

Vi har omtalt over at elever med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har svakere karakterer enn elever med majoritetsbakgrunn (både blant førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere), og at de – når det *ikke* er kontrollert for sosiale bakgrunnsforhold – i mindre grad enn ungdom i majoritetsgruppen fullfører videregående opplæring. Samtidig innledet vi dette kapitlet med å vise til at i de senere årene har studier vist en økt deltagelse i høyere utdanning blant ungdom med innvandrerbakgrunn. Vi skal komme tilbake til slike tall, men først stille spørsmålet: Hvordan kan det være mulig med høy deltagelse i høyere utdanning blant ungdom med innvandrerbakgrunn hvis karakternivået i videregående gjennomgående er noe dårligere? Bidrag til et svar finner vi i figuren nedenfor (figur 3.1).

Figur 3.1 Gjennomsnittskarakter fra VKII (VG3) i 2003 blant de av kullet som begynte i høyere utdanning i 2003 el. 2004, etter innvandrerbakgrunn.

Kilde: Støren, Helland og Grøgaard, 2007.

Tallene i figur 3.1 gjelder kullet som gikk ut av siste år i videregående opplæring (VKII, som nå heter VG3) i 2003. Det er et uveid gjennomsnitt av karakterene, og representerer ikke poengsum ved søkning til høyere utdanning. Det er særlig blant dem som *ikke* har begynt i høyere utdanning vi finner en relativt stor forskjell i gjennomsnittskarakterer mellom elever med innvandrerbakgrunn og majoritets elever. Også blant dem som begynte i høyere utdanning, er det en viss forskjell, men den er mye mindre. En naturlig tolkning er at blant dem med middels karakterer er det en sterkere motivasjon til å begynne i høyere utdanning blant minoritetselevne enn blant majoritetselevne. Bare de med nokså dårlige karakterer blant minoritetselevne lar være å begynne i høyere utdanning. Bildet viser også hvorfor det slett ikke er umulig at gjennomsnittskarakterene blant elever med innvandrerbakgrunn er svakere enn blant minoritetselevne, samtidig som det er en høy andel av dem som begynner i høyere utdanning. Det kan legges til at flere studier har vist at det er en større tilbøyelighet blant elever med innvandrerbakgrunn enn blant etnisk norske elever til å begynne i studieforberedende framfor yrkesfaglige studieretninger (Støren, 2005b, Lødding, 2010).

3.1 Andeler i høyere utdanning – i Norge og i Sverige

Tall for andeler som er i høyere utdanning, varierer med hva som er beregningsgrunnlaget. En kan for eksempel se på andeler som er i høyere utdanning prosentuert av fødselskull, for eksempel andelen av 19–24-åringer. En kan også beregne andelen ut fra antallet som har fullført videregående med studiekompetanse, og se på deres direkte overgang fra videregående til høyere utdanning, eller se på andeler av dem som har fullført med studiekompetanse som har begynt i høyere utdanning innen for eksempel tre år etter fullført videregående (eventuelt 6 år etter start i videregående). Ytterligere en mulighet er å ta utgangspunkt i et helt kull som har begynt i videregående på et tidspunkt, og se hvor mange av dem som har begynt i høyere utdanning for eksempel fire, fem eller seks år etter de startet i videregående. De sistnevnte andelene vil ligge nær andelene av et fødselskull, men noe høyere, siden ikke alle i et fødselskull begynner i videregående.

De tallene som viser de største forskjellene mellom førstegenerasjonsinnvandrere og etnisk norske, er tall som tar utgangspunkt i fødselskull. Da er andelen i høyere utdanning betydelig lavere blant førstegenerasjonsinnvandrere enn blant etnisk norske, fordi noe færre innvandrere begynner i videregående (se kapittel 2.2) og fordi flere ikke fullfører (se kapittel 2.3). De nyeste tallene fra SSB (Statistisk sentralbyrå 2010) viser at av førstegenerasjonsinnvandrere i alderen 19–24 år er 17 prosent registrert i høyere utdanning, mot 32 prosent av majoritetsbefolkningen i samme alder. Det er her ikke skilt mellom vestlig og ikke-vestlig bakgrunn. Tidligere har vi funnet (Støren mfl. 2007: 277) at andelen av førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn i alderen 19–24 år som er registrert i høyere utdanning økte fra 10 prosent i 1994 til 18 prosent i 2005. I samme periode økte andelen i høyere utdanning blant etterkommere (født i Norge av utenlandsfødte foreldre) med ikke-vestlig bakgrunn i samme aldersgruppe fra 22 til 33 prosent (Støren mfl. 2007:277). De nyeste tallene fra SSB (2010) viser at andelen av etterkommerne nå er 37 prosent, altså en god del høyere enn blant etnisk norske (denne statistikken fra SSB viser ikke fordeling etter landbakgrunn/verdensdel).

Deltakelsen i høyere utdanning blant ungdom med innvandrerbakgrunn har også økt mye i Sverige (Hammarén, 2010), men deltakingen i høyere utdanning i Sverige er fortsatt lavere blant etterkommere enn i majoritetsbefolkningen (SCB, 2010).

Definisjonene og beregningsgrunnlaget er noe forskjellig i svensk og norsk offisiell statistikk. På bakgrunn av tall for studieåret 2008–2009 melder SCB (2010) at av personer med svensk bakgrunn hadde 45 prosent *påbegynt* høyere utdanning ved fylte 25 år. Av personer født i Sverige med to utenlandsfødte foreldre var tilsvarende andel 39 prosent, og av utenlandsfødte personer 37 prosent (gjennomsnitt for alle uansett landbakgrunn). Om en i telleren setter antallet som har påbegynt en utdanning når de har fylt 25 år (eller tidligere), får en høyere andeler enn om en setter antallet som er i utdanning i alderen 19–24 år i telleren. Det første er gjort i svensk statistikk, det siste i norsk statistikk. Likevel gir tallene et visst sammenlikningsgrunnlag, og tallene tyder på at det er langt mindre forskjeller mellom førstegenerasjonsinnvandrere på den ene siden og etterkommere og majoritetsbefolkningen på den andre siden i Sverige enn i Norge. Det betyr sannsynligvis at førstegenerasjonsinnvandrere (alle nasjonaliteter, vestlige og ikke-vestlige sett

under ett) har høyere deltaking i høyere utdanning i Sverige enn i Norge, mens etterkommere har høyere deltaking i høyere utdanning i Norge enn i Sverige.

I Sverige er det særlig mange fra Iran som har påbegynt høyere utdanning innen de var 25 år (SCB, 2010:12), med en andel på 60 prosent. Ungdom født i Bosnia-Hercegovina hadde også høy andel, med 46 prosent (av etnisk svenske var andelen som nevnt 45 prosent). Det samme gjelder ungdom født i Polen (47 prosent). Ungdom født i Irak og Somalia, hadde derimot svært lave andeler i Sverige, med henholdsvis 26 og 16 prosent. I alle nasjonalitetsgrupper var andelene høyere blant kvinner enn menn.

Ungdom født i Bosnia-Hercegovina og i Iran har høy andel i høyere utdanning også i Norge. Vi har (basert på egne data) undersøkt hvor mange som har begynt i høyere utdanning innen 2008 blant personer født i 1983 og som begynte i videregående i 1999. Det vil si at de hadde begynt i høyere utdanning da de var 25 år (eller tidligere). Det skal tilsvare tallene fra SCB nevnt over, men med et viktig unntak, våre data begrenser seg til personer som har begynt i videregående (som 16-åringer). Som vi har sett over (delkapittel 2.2), gjelder det nesten alle for majoritetsbefolkningen, men ikke alle førstegenerasjonsinnvandrere. Våre andeler vil derfor ligge over tilsvarende andeler av fødselskull som de tallene fra Sverige (SCB) refererer til. Som et inntak til å sammenlikne nasjonalitetsforskjeller i Sverige og Norge, er de imidlertid interessante.

Av etnisk norske er andelen som har begynt i høyere utdanning ved 25 års alder av dem som begynte i videregående i 1999, 53 prosent. Personer født i Sri Lanka har spesielt høy andel, med 74 prosent. Tilsvarende andel for dem som var født i Iran var også meget høy, med 64 prosent; av personer født Vietnam/Kina 59 prosent og av personer født i Bosnia-Hercegovina 57 prosent. Tilsvarende andeler (NB: fortsatt av dem som hadde begynt i videregående som 16-åringer) av dem som var født i Irak og Somalia var lavere, men slett ikke veldig lave, med henholdsvis 48 og 43 prosent (kilde: Støren, upubliserte data).¹⁰ Vi ser altså *svært* høye andeler for flere av de samme nasjonalitetsgruppene i Norge som i Sverige, og faktisk mindre forskjeller i Norge mellom for eksempel ungdom født i Iran og Irak enn hva tallene fra Sverige viser. Også i Norge er andelene gjennomgående høyest for jenter, med unntak av personer fra Sri Lanka, der andelene var like høye for gutter og jenter (75 og 73 prosent), og med unntak av Somalia (der andelene var henholdsvis 45 og 39 prosent).

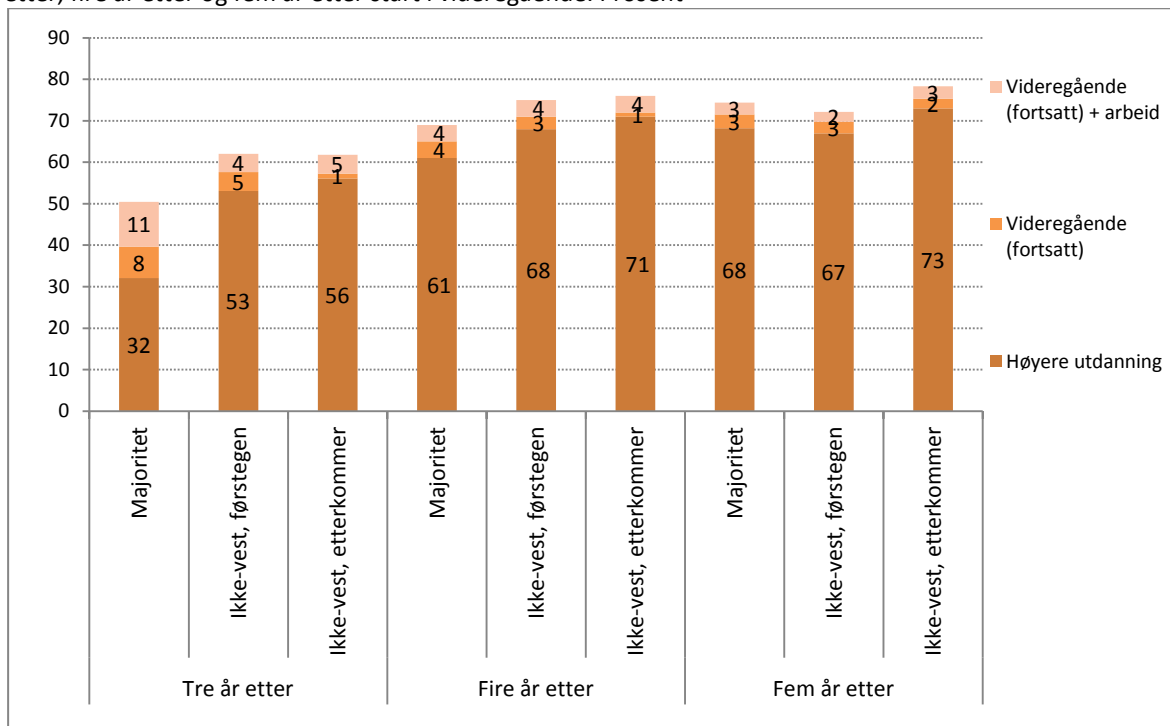
Når det gjelder bakgrunnen for nasjonalitetsforskjeller, viser vi for øvrig til omtale i kapitlene 2.6 og 2.7.

3.1.1 Direkte overgang til høyere utdanning

Den direkte overgangen fra videregående til høyere utdanning er høyere blant både førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere enn blant etnisk norske. Samme tendens er funnet i Sverige (Hammarén, 2010). Et bilde på overgangsratene er vist i figur 3.2.

¹⁰ Tilsvarende andeler basert på *fødselskull* er etter vårt kjennskap ikke publisert, og ligger heller ikke i statistikkbanken til SSB.

Figur 3.2 Utdanningsbeskjeftigelse etter innvandrerbakgrunn blant elever med studiekompetanse, tre år etter, fire år etter og fem år etter start i videregående. Prosent

Kilde: Støren mfl. (2007). N (tallgrunnlaget for prosentueringen) for hvert av årene er antallet som hadde oppnådd studiekompetanse i løpet av det aktuelle tidsrommet, dvs. henholdsvis tre, fire og fem år etter start i videregående.

Hvis en har fullført videregående med studiekompetanse, er den direkte overgangen til høyere utdanning svært mye høyere blant både førstegenerasjonsinnvandrere (53 prosent) og etterkommere (56 prosent) enn i majoritetsgruppen (32 prosent). Etnisk norsk ungdom har større tilbøyelighet til å utsette studiestarten. Følger vi elevgruppen to år til, er forskjellene utjevnet mellom førstegenerasjonsinnvandrere og majoritetsgruppen (67–68 prosent), men fortsatt har etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn størst studietilbøyelighet (73 prosent).

3.1.2 Studietilbøyelighet og sosial bakgrunn

Et velkjent funn i både norsk og internasjonal forskning er at studietilbøyeligheten øker jo høyere sosial bakgrunn elevene har, og særlig jo høyere utdanning foreldrene har. Undersøker vi studietilbøyeligheten blant ungdom med innvandrerbakgrunn og etnisk norske ved å ta hensyn til fordelingen på sosiale bakgrunnsvariabler (Støren, 2005 a; b), finner vi at ungdom med innvandrerbakgrunn i større grad enn ungdom i majoritetsgruppen bryter det vanlige sosiale mønsteret med hensyn til hvorvidt en begynner i høyere utdanning, og at minoritetsungdom altså representerer et visst avvik fra den ellers vedvarende sammenhengen mellom foreldres utdanningsnivå og avkommets utdanningsoppnåelse. Om en for eksempel ser på hele kullet av elever som startet i videregående opplæring i 1999, var det – etter at det var kontrollert for foreldrenes utdanningsnivå – en høyere andel av førstegenerasjonsinnvandrere enn av majoritetselvene som begynte i høyere utdanning, innenfor hvert sjikt av foreldrenes utdanningsnivå. Denne forskjellen (mellom minoritets- og majoritetsungdom) gjaldt særlig de med lavest utdannede foreldre (Støren, 2005: 90).

3.2 Hvilke studier begynner de på?

Dette delkapitlet omhandler hva slags studier i høyere utdanning ungdom med innvandrerbakgrunn begynner på. Skiller deres studievalg seg fra valgene til ungdom med majoritetsbakgrunn? Er det ulikt mønster blant gutter og jenter? I hvilken grad henger eventuelt ulike studievalg sammen med forskjeller i karakterer oppnår i videregående opplæring? Vi bruker her data fra to av kullene vi har omtalt over, nemlig data om ungdom som begynte i videregående i 1999 eller 2000. Vi ser på deres overgang til høyere utdanning i 2002/2003. I neste delkapittel skal vi følge de samme kullene videre fra de startet i høyere utdanning og fram til høsten 2008, og se om det er forskjeller i studieeffektivitet og frafall.

Tabell 3.1 Valg av studium etter kjønn og innvandrerbakgrunn blant ungdom som hadde begynt i videregående opplæring i 1999 eller 2000, og begynt i høyere utdanning i 2002 eller 2003. Prosent

	Kvinner, i alt	Menn, i alt	Etnisk norske	Første- generasjon	Etter- kommer	I alt
Humaniora	12,2	9,8	11,6	8,8	5,0	11,4
Allmennlærerutdanning	4,9	2,3	4,2	1,3	0,9	4,0
Førskolelærerutdanning	3,9	0,4	2,8	2,0	2,1	2,7
Pedagogiske fag, ellers	3,9	2,0	3,4	1,7	1,4	3,3
Samfunnsvitenskap	20,5	13,9	18,5	14,7	11,4	18,2
Juss*	1,5	1,5	1,5	1,4	1,8	1,5
Siviløkonomi *	0,9	1,8	1,2	0,8	3,7	1,2
Økonomisk-administrative fag, unntatt siviløkonomi	13,6	21,5	16,0	20,5	24,9	16,3
Naturvitenskap og teknologi, bachelornivå (herunder særlig ingeniører)	6,4	23,1	11,7	18,6	18,9	12,1
Naturvitenskap og teknologi, masternivå (sivilingeniør)*	2,9	9,7	5,2	6,3	4,6	5,2
Sykepleie og andre helse- og velferdsfag (bachelornivå)	20,6	5,3	15,5	13,4	9,4	15,3
Medisin og andre helserelaterte utdanninger (veterinær, odontologi) på masternivå (el. høyere)*	2,6	2,5	2,3	5,8	12,6	2,6
Primærnæringsfag	0,4	0,5	0,5	0	0,2	0,5
Transport, kommunikasjon, sikkerhet	0,3	1,0	0,6	0,5	0,5	0,5
Examen philos./Examen facult., eller ukjent	5,3	4,9	5,3	4,1	2,7	5,2
Tallet på observasjoner (=100 prosent)	15681	8213	22525	931	438	23894

Note: Fagfeltene/studiene merket med stjerne (*) er femårige masterstudier (foruten medisin, som er 6-årig), som også regnes som prestisjestudier.

Kilde: Støren (2009).

Når vi her omtaler "valg" av studier, må det bemerkes at vi ikke kjenner studentenes første-, andre- og tredjeønske om studium. Imidlertid har alle studentene akseptert et tilbud om studieplass på det studiet de er registrert på, og det er i den betydning "valg" her må forstås.

I kategoriseringen av studier i Tabell 3.1 har vi benyttet SSBs Standard for utdanningsklassifisering, som har seksifrede koder. Det andre sifferet i denne standarden angir fagfelt, og gruppene i tabell 3.1 er kategorisert etter dette fagfeltet. For flere av fagfeltene har vi

imidlertid benyttet en finere inndeling av faggrupper, for eksempel er lærerutdanninger og førskolelærerutdanninger skilt ut fra fagfeltet "lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk", og fagfeltet "samfunnsfag og juridiske fag" er delt i to, for å skille ut juristene. Videre har vi benyttet første siffer i utdanningsstandarder som gjelder nivået på utdanningen. Ved start i høyere utdanning, er de aller fleste utdanninger kategorisert på nivå 6. Enkelte utdanninger, som er sammenhengende utdanninger over fem–seks år, eksempelvis medisin, odontologi, juss, sivilingeniørstudium (femårig masterstudium i teknologi) har kode 7 for nivå. Kandidater fra slike studier har vanligvis høyere lønn enn andre, karaktergrunnlaget ved inntak er høyere, og studiene blir generelt betraktet som mer prestisjefulle enn andre. Slike studier er markert med en stjerne i tabell 3.1. Studenter som begynner på bachelorstudium på universitetet innenfor humaniora, samfunnsfag eller realfag, og som vi ikke kjenner til hvorvidt de har planer om å ta et masterstudium, er ikke plassert i disse kategoriene.

En gjennomgående tendens er at studenter med ikke-vestlig bakgrunn er sterkt representert på studiene som vi oppfatter som de mest prestisjefulle. Både førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere er overrepresentert på fagfeltet medisin (mv.) (høyere grads utdanninger), og etterkommere er også klart overrepresentert innenfor fagfeltet siviløkonomi. I tillegg er studentene med ikke-vestlig bakgrunn representert på like fot med etnisk norske på sivilingeniørstudiet og juss. For øvrig ser vi et klart mønster av kjønnsforskjeller i valg av studium, og tilleggsanalyser (Støren, 2009) viser at disse tendensene er svært like blant studenter med innvandrerbakgrunn og etnisk norske.

Vi har også undersøkt karaktersnittet fra videregående blant studentene på de ulike studiene, se tabell 3.2. Her har vi rangert studiene etter hvilket studium som hadde studenter med lavest karaktersnitt i videregående, til det høyeste. Selv om studenter med innvandrerbakgrunn (samlet) er overrepresentert på prestisjestudiene, var deres gjennomsnittskarakterer noe under snittet til de etnisk norske. Det er imidlertid mange unntak her (lærer- og førskolelærerutdanning, siviløkonomi, juss, sivilingeniør), der enten førstegenerasjonsinnvandrere eller etterkommere har bedre eller like gode karakterer som etnisk norske. På fagfeltet medisin (mv.) har etnisk norske best karakterer, og nærmere analyse av datamaterialet (som også omfatter studenter som har begynt i utlandet), tyder på at dette kommer av at mange av studentene med innvandrerbakgrunn studerer medisin i utlandet (Støren, 2009:28). (Det gjelder også etnisk norske, men det synes å gjelde en større andel av studenter med innvandrerbakgrunn innenfor dette fagfeltet enn etnisk norske.) Et annet resultat i tabell 3.2, er at jenter har noe bedre karakterer enn gutter, uansett studium de har begynt på, og det selv om nesten dobbelt så mange jenter som gutter har begynt direkte i høyere utdanning etter videregående (se tallet på observasjoner i nederste rad i tabell 3.1).

Tabell 3.2 Gjennomsnittskarakterer ved slutten av andre år i videregående opplæring, etter kjønn, innvandringsbakgrunn og type stadium I høyere utdanning.

	Kvinner, i alt	Menn, i alt	Etnisk norske	Første- genera- sjon	Etter- kommer	I alt	N (totalt for hvert studium)
Førskolelærerutdanning	3,74	3,36	3,72	3,79	3,51	3,72	624
Transport, kommunikasjon, sikkerhet	4,17	3,88	4,00	3,78	–	3,99	113
Allmennlærerutdanning	4,10	3,77	4,04	3,58	4,10	4,04	904
Økonomisk administrative fag, unntatt siviløkonomi	4,17	4,00	4,13	3,68	3,77	4,10	3514
Naturvitenskap og teknologi, bachelornivå (herunder særlig ingeniører)	4,39	3,96	4,12	3,95	3,91	4,11	2689
Pedagogiske fag, ellers	4,17	3,98	4,14	3,78	4,08	4,13	737
Sykepleie og andre helse- og velferdsfag (bachelornivå)	4,21	3,96	4,19	3,95	4,00	4,18	3447
Examen philos./Examen facult., eller ukjent	4,26	4,12	4,23	3,74	3,82	4,21	1125
Humaniora	4,33	4,14	4,29	4,01	3,93	4,28	2430
Samfunnsvitenskap	4,35	4,15	4,31	4,13	4,20	4,30	3974
Primærnæringsfag	4,42	4,14	4,33	–	–	4,32	98
Siviløkonomi	4,74	4,47	4,62	4,61	4,24	4,60	264
Juss*	4,65	4,52	4,60	4,76	4,49	4,60	321
Naturvitenskap og teknologi, masternivå (sivilingeniør)*	4,83	4,65	4,72	4,67	4,34	4,71	1163
Medisin og andre helserelaterte utdanninger (veterinær, odontologi) på masternivå (el. høyere)*	5,02	4,96	5,11	4,56	4,38	5,00	545
Gjennomsnitt	4,29	4,13	4,25	4,00	4,01	4,23	21948

Kilde: Støren (2009).

Forklaringer:

- i. Karakteropplysninger fra VKI (som nå heter VG2) er benyttet i stedet for karakteropplysninger fra siste året i videregående, fordi vi ikke hadde karakteropplysninger fra siste skoleår for 1999-kullet, bare 2000-kullet.
- ii. Strek [–] indikerer ingen observasjoner eller for få til at de kan rapporteres.

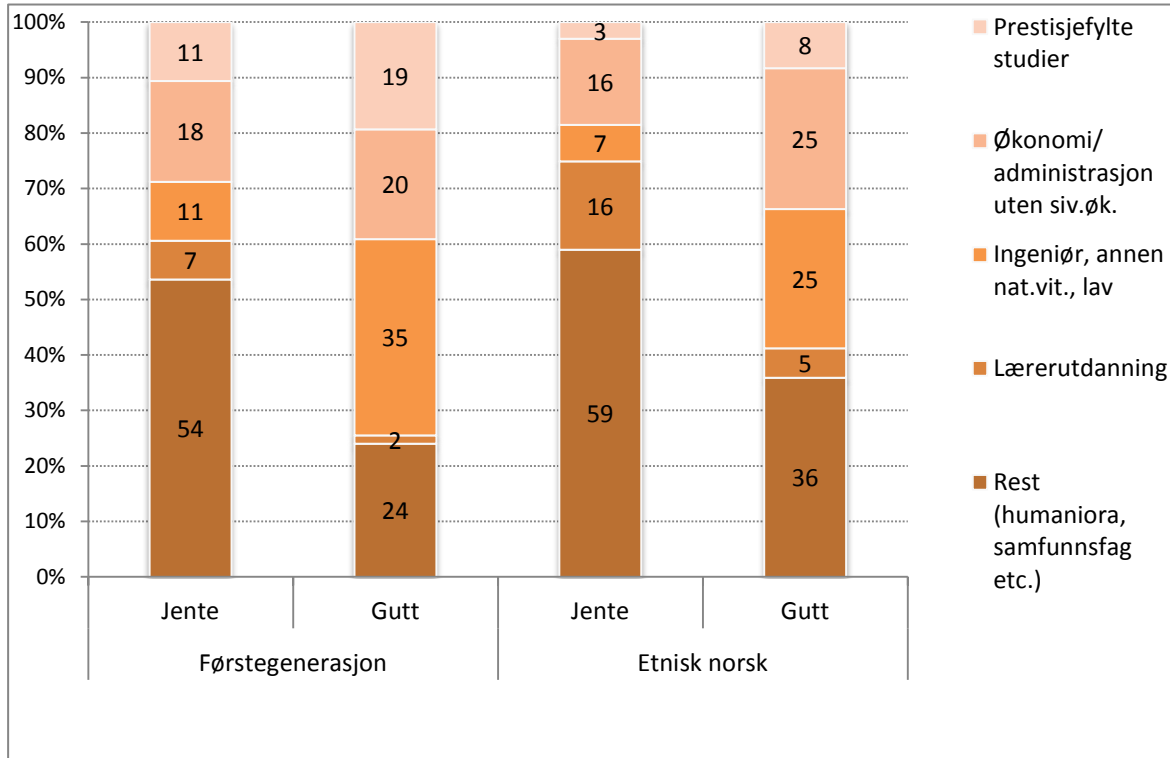
3.2.1 Hvordan henger studievalget sammen med karakterene fra videregående og foreldres utdanningsnivå?

Vi har også utført regresjonsanalyser (Støren, 2009: 30) der vi har undersøkt hvordan tendensen til å velge prestisjefylte studier blant etnisk norske og ikke-vestlige innvandrere og etterkommere påvirkes av karakterer fra videregående, foreldres utdanningsnivå og kjønn. Noen av resultatene er illustrert i figur 3.3. Vi har her samlet de 15 utdanningskategoriene i tabell 3.1 og 3.2 i fem grupper:

- i) prestisjefylte studier (utdanninger markert med stjerne i tabell 3.1 og 3.2)
- ii) økonomisk-administrative fag (lavere grad, ikke siviløkonomi, som er i første gruppe), der innvandrere er *overrepresentert*
- iii) naturvitenskap og teknologi (lavere grad, ikke sivilingeniør, som er i første gruppe), der innvandrere er *overrepresentert*
- iv) lærerutdanning og pedagogikk, der innvandrere er *underrepresentert*
- v) de resterende utdanninger i en rest-gruppe.

Den sistnevnte gruppen er stor og heterogen, men flere utfall ville gjøre resultatene (som her framkommer ved bruk av multinomisk logistisk regresjon) uoversiktlige. Vi er dessuten spesielt interessert i de fire førstnevnte gruppene.

Figur 3.3 Valg av type høyere utdanning da de startet i 2002/2003. (Beregnet.)

Kilde: Støren (2009). Beregnet for en person med gjennomsnittskarakterer i videregående, og begge foreldre har lavt–middels utdanningsnivå.

Det er en klart større tendens til å velge de mest prestisjefylte studiene blant innvandrerne enn blant etnisk norske. (Forskjellen er enda større mellom etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn og etnisk norske, Støren, 2009:35). Dette gjelder nå studentene er gitt samme karakternivå og tilnærmet samme nivå på foreldres utdanning. Vi ser også at det er en større tendens blant menn enn kvinner til å velge de prestisjefylte studiene, både blant innvandrere og i majoritetsgruppen. Her vil vi presisere at dette må forstås i relative termer. Jentene er jo i stort flertall innenfor høyere utdanning (både blant innvandrere og etnisk norske). *Blant* guttene som har begynt i høyere utdanning, er det en sterkere tendens til å begynne i prestisjestudier enn blant jentene. Men, siden flere jenter begynner i høyere utdanning, er fordelingen gutter–jenter i absolutte tall på de prestisjefylte studiene samlet ca. 50–50.

Vi ser ellers fra figuren at lærerutdanninger er lite populære blant innvandrerne, og at lavere grads studier i naturvitenskap og teknologi, som i det vesentlige gjelder treårig ingeniørutdanning, er langt mer populært blant innvandrere enn etnisk norske.

Oppsummert viste resultatene at andelen som begynner på de prestisjefylte studiene, øker med bedring av karakterene, og øker og med økning i foreldres utdanningsnivå (det siste også etter kontroll for karakterer). Samtidig: *Innenfor hvert karaktersjikt har minoritetsungdom, og spesielt etterkommerne, mye større tilbøyelighet til å begynne på elitestudier enn etnisk norske.* Det samme gjelder om vi ser på ulike nivåer på foreldrenes utdanning.

På utdanninger som ingeniørutdanning og økonomi og administrasjon, finner vi også forholdsvis flere av minoritetsungdom enn av majoritetsungdom, og her finner vi ofte minoritetsungdom med relativt svake karakterer. Begge deler er uttrykk for høye ambisjoner: Kommer en inn på elitestudier, velger en det i større grad enn etnisk norsk ungdom gjør. Har en svake eller middels karakterer, så begynner ungdom med innvandrerbakgrunn likefullt i høyere utdanning (hvis mulig), og da for eksempel ofte på ingeniørstudier eller lavere grads studier i økonomi og administrasjon.

3.3 Studieeffektivitet og fullføring av høyere utdanning

Tidligere studier har vist noe ulike resultater med hensyn til studiefrafall og gjennomføring av høyere utdanning blant studenter med innvandrerbakgrunn. Opheim (2001) fant at det var noe større frafall i høyere utdanning blant studenter med innvandrerbakgrunn enn blant studenter med majoritetsbakgrunn, men at dette gjelder først og fremst gjaldt blant studenter ved høgskolene. Hovdhaugen og Aamodt (2005) fant ikke at studenter med innvandrerbakgrunn hadde større tendens til drop-out enn majoritetsstudenter. De undersøkte imidlertid bare studenter ved universitetene. Reisel og Brekke (2009) sammenliknet data fra Norge og USA i analyser av fullføring og frafall. De fant at i USA var fullføringen klart lavere blant minoritetsstudenter enn blant majoritetsstudenter, men ikke i Norge. De argumenterer for at selv om studenter med innvandrerbakgrunn også i Norge er har lavere sosioøkonomisk bakgrunn enn majoritetsstudenter, møter de færre hindre enn minoritetsstudenter i USA.

Nedenfor skal vi bruke nyere data enn i studiene nevnt over, og vi skal også fokusere spesielt på (eventuelle) kjønnsforskjeller. Vi benytter det samme registerdatamaterialet som er omtalt foran, og vi ser på samme kullene som vi har sett på foran med hensyn til *valg* av studium. Det vil altså si ungdom som begynte i høyere utdanning i 2002 eller 2003, og som hadde startet i videregående i 1999 eller 2000.

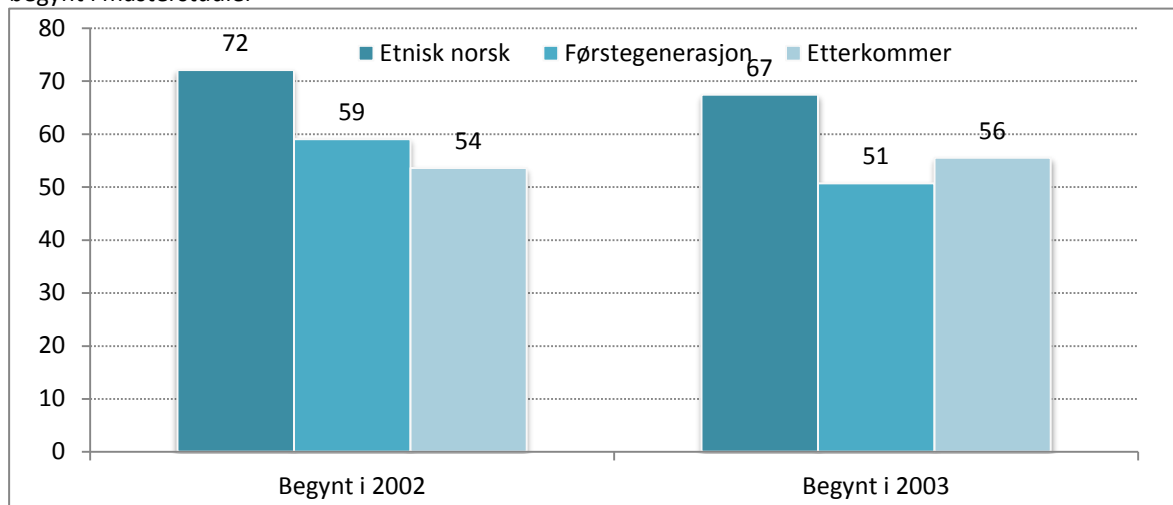
I dette datamaterialet har vi ikke opplysninger om karakterer oppnådd i høyere utdanning, men vi har opplysninger om studiepoeng oppnådd i årene 2002–2008, om studentene har fullført en grad, og om de fortsatt er i gang med høyere utdanning. På bakgrunn av dette har vi utført analyser av fullføring/fracfall og studieeffektivitet. Materialet gir ikke tilstrekkelig grunnlag til å si noe endelig om frafall, siden mange fortsatt studerer, og siden vi ikke kjenner den enkeltes mål med sine studier. Materialet gir likevel interessante muligheter for sammenlikning. Det gir også gode muligheter for å studere studieeffektivitet i form av samlet studiepoengproduksjon, og til å begregne gjennomsnittlig studiepoengproduksjon per år. Nærmere omtale av hvordan dette er målt, og for øvrig om hvordan usikkerhet i datamaterialet håndtert, finnes i Støren (2009).

3.3.1 Fullføring

Vi har inndelt materialet, som er de samme kullene som vi har sett på foran med hensyn til *valg* av studium, etter hvorvidt de har begynt på høyere grads studier (masterstudier) i perioden, eller ikke. Figur 3.4 viser hvor mange som har fullført et bachelorstudium (medregnet fireårig allmennlærerutdanning), eller tilsvarende (det vil si oppnådd minst 180 studiepoeng, som tilsvarer fulltids tre års studium). Prosentueringsgrunnlaget er studenter som *ikke* har begynt på

masterstudium i perioden 2002 – 2008. Vi har sett separat på dem som begynte i høyere utdanning i 2002 og dem som begynte i 2003.

Figur 3.4 Prosentandel som har fullført bachelornivå (innen september 2008) av studenter som ikke har begynt i masterstudier

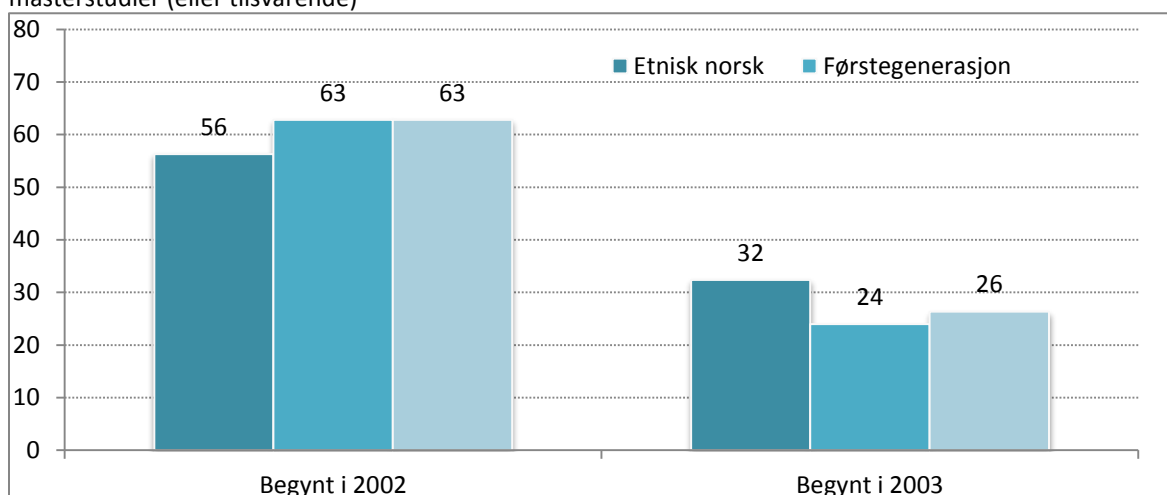

Kilde: Støren (2009).

I denne gruppen ser vi at studenter med innvandrerbakgrunn har fullført et bachelorstudium (eller tilsvarende) i mindre omfang enn etnisk norske. (Alle med innvandrerbakgrunn har ikke-vestlig innvandrerbakgrunn i disse figurene.) Vi ser også at det har nokså liten betydning hvorvidt studentene har fått et år ekstra (begynt i 2002 eller 2003), unntatt for førstegenerasjonsinnvandrere, der dette har en betydning. Underlagsmaterialet viser for øvrig at andelen som ikke har fullført, er spesielt høy blant *mannlige* førstegenerasjonsinnvandrere.

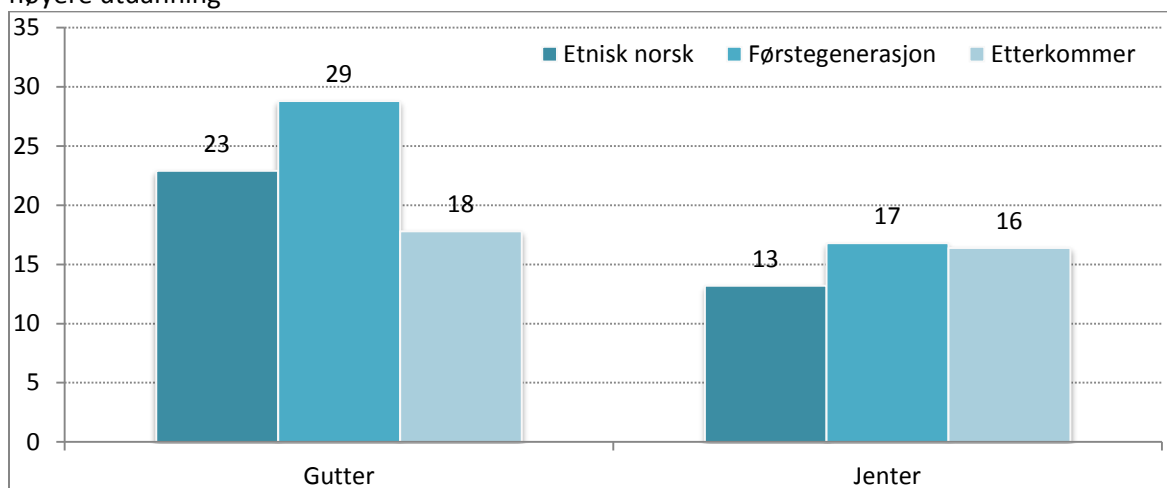
Flere av studentene med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn enn av etnisk norske studenter hadde begynt i masterstudier i løpet av perioden; det gjaldt 34 prosent av de etnisk norske, 39 prosent av førstegenerasjonsinnvandrerne og 46 prosent av etterkommerne (Støren, 2009:57). Det er derfor spesielt interessant å se hvordan fullføringsandelen er blant dem som begynte på masterstudier (se figur 3.5). En må her være oppmerksom på at for dem som begynte i 2003, er det bare gått fem år, og sannsynligheten for å fullføre i denne gruppen er nokså liten. Det kommer både av et enkelte studier (som medisin) varer mer enn fem år, og fordi veldig mange bruker lenger tid på sin masteroppgave, og mange har en periode mellom bachelorgraden og masterstudiet der de gjør andre ting. Like fullt ser av at nær en av tre etnisk norske som begynte i høyere utdanning har fullført masterstudium eller tilsvarende, mot ca 1 av fire med ikke-vestlig bakgrunn. På den annen side; av dem som har ett år ekstra (begynte i 2002), er det flere av de med ikke-vestlig bakgrunn som har fullført et masterstudium eller tilsvarende i løpet av 6 år (63 prosent), enn det er av etnisk norske (56 prosent).

Figur 3.5 Prosentandel som har fullført masternivå (innen 2008) av studenter som har begynt i masterstudier (eller tilsvarende)

Vi har også undersøkt hvor mange som i løpet av observasjonsperioden (til og med høsten 2008) *ikke* har fullført en påbegynt grad, og som ikke er registrert i høyere utdanning høsten 2008. Dette vises i figur 3.6. (Da slår vi altså sammen begge gruppene som det er illustrert resultater for i figur 3.4 og 3.5.)

Figur 3.6 Andel som ikke har fullført påbegynt grad innen 2008 og som da ikke var registrert i høyere utdanning

Kilde: Støren (2009).

Andelen som ikke ennå har fullført en påbegynt grad, er høyest blant mannlige førstegenerasjonsinnvandrere, dernest følger etnisk norske menn. Blant mennene er andelen som *ikke* (ennå) har fullført, lavest blant etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn.

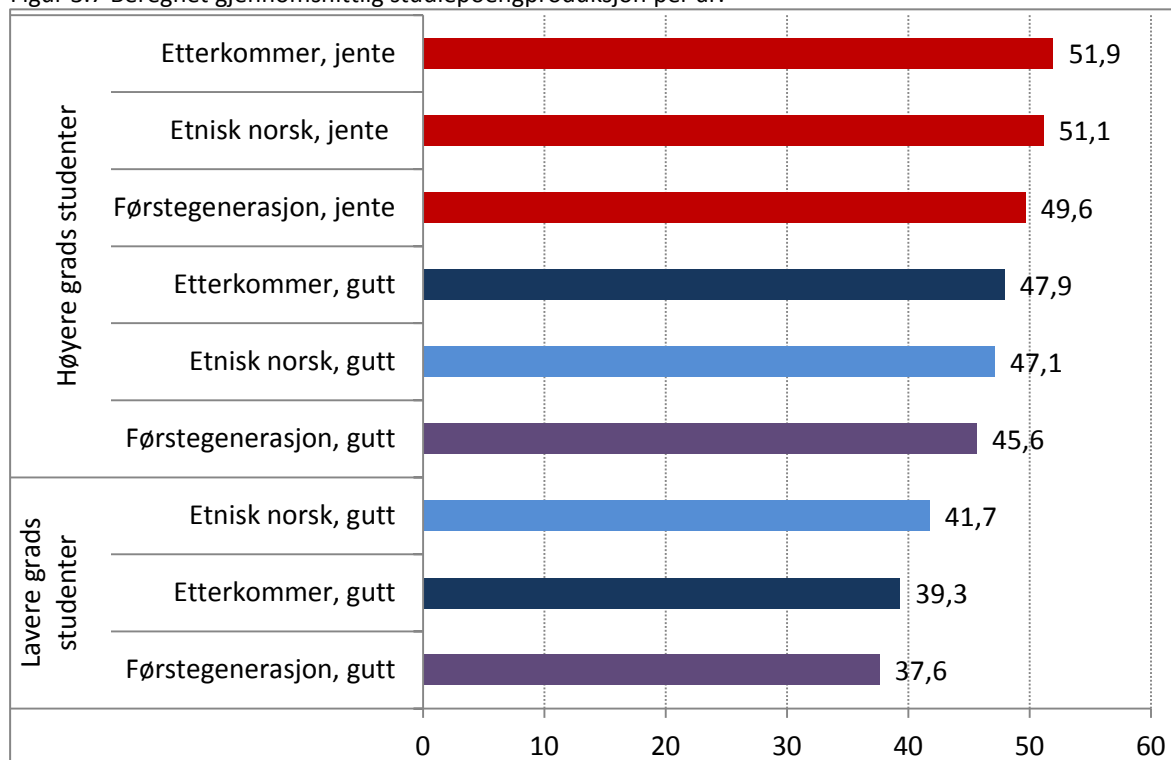
Kvinner har lavere andel som ikke har fullført enn menn, og særlig lav er andelen blant etnisk norske jenter (13 prosent). I gjennomsnittstallet for etnisk norske jenter har det betydning at det er en særlig høy fullføringsrate blant studenter i helse- og velferdsfag.

3.3.2 Studieeffektivitet

Et annet nyttig mål på gjennomføring av studiet, er å se på hvor mange studiepoeng som avlegges. Vi ser på dette ved å beregne gjennomsnittlig studiepoengproduksjon per år (se eventuelt Støren 2009 for nærmere beskrivelse av data og beregningsmåte). Ett års full tids studium er normert til 60 studiepoeng.

Når vi analyserer studiepoengproduksjon per år, kan vi dessuten benytte hele materialet samlet, uten å ta hensyn til hva slags nivå (bachelor/master) studentene har tatt sikte på, eller om de begynte i 2002 eller 2003. I disse analysene har vi sett på effekten på studiepoengproduksjon av innvandrerbakgrunn, fagfelt, kjønn, alder ved start i høyere utdanning, om en har barn, foreldres utdanningsnivå (som for øvrig hadde minimal betydning), karakterer i videregående og om en har begynt på et masterstudium i perioden. Noen av resultatene er illustrert i figur 3.7.

Figur 3.7 Beregnet gjennomsnittlig studiepoengproduksjon per år.

Kilde: Støren (2009). Beregningene refererer til følgende referansegruppe: studerte naturvitenskap/teknologi, middels karakterer i videregående, 19 år ved start i høyere utdanning, foreldre har ikke høyere utdanning, har ikke barn.

Resultatene i figur 3.7 refererer til personer som ikke har barn. Kvinnelige studenter som har barn, har svakere studiepoengproduksjon. Figuren viser at jenter (så sant de ikke har barn) har høyest studieeffektivitet, både blant etnisk norske og studenter med innvandrerbakgrunn. Videre viser figuren at etterkommerne som har begynt på masterstudier, har høyest studieeffektivitet. Nederste delen av figuren viser studieeffektiviteten blant dem som ikke har begynt på masterstudier (også her har jenter best studieeffektivitet, men det er av plasshensyn ikke vist i figuren). I denne gruppen (lavere grads studier) har etnisk norske høyest studieeffektivitet, fulgt av etterkommere, mens førstegenerasjonsinnvandrere har lavest studieeffektivitet.

Lavest studieeffektivitet finner vi altså blant mannlige førstegenerasjonsinnvandrere, spesielt i den gruppen som har begynt på lavere grads utdanninger og ikke har begynt på masterstudier. Det er også den gruppen som i utgangspunktet har svakest karaktergrunnlag fra videregående. I beregningene har vi satt karakterene likt for alle. I virkeligheten har denne gruppen svakere karakterer enn gjennomsnittet, slik at studieeffektiviteten i realiteten er enda lavere for denne gruppen enn det som illustreres i figur 3.7.

3.4 Oppsummering om høyere utdanning

Ungdom med innvandrerbakgrunn går oftere direkte over i høyere utdanning etter videregående enn etnisk norsk ungdom; de tar seg i mindre grad et "friår".

Totalt er det nå, beregnet av fødselskull, høyere andel av etterkommere enn av etnisk norsk ungdom i høyere utdanning.

Ungdom med innvandrerbakgrunn begynner oftere på de mest prestisjefylte studiene enn etnisk norsk ungdom. Andelen som begynner på de prestisjefylte studiene, øker med bedring av karakterene, og øker og med økning i foreldres utdanningsnivå (det siste også etter kontroll for karakterer). Samtidig, innenfor hvert karaktersjikt har minoritetsungdom, og spesielt etterkommerne, *mye større* tilbøyelighet til å begynne på de prestisjefylte studiene enn etnisk norske.

Interessen for å ta lærerutdanning er liten blant ungdom med innvandrerbakgrunn.

Blant dem som begynner i høyere utdanning, er det stor variasjon når det gjelder fullføring og studieeffektivitet. Gutter har generelt lavere fullføringsandel og lavere studieeffektivitet enn jenter. Høyest studieeffektivitet har kvinnelige etterkommere som har begynt på masterstudiet, tett fulgt av etnisk norske jenter, og deretter jenter som er førstegenerasjonsinnvandrere. Dernest kommer mannlige etterkommere. Imidlertid, blant dem som (bare) har begynt på lavere grads studier har etnisk norske høyest studieeffektivitet, fulgt av etterkommere, mens førstegenerasjonsinnvandrere har lavest studieeffektivitet. Lavest studieeffektivitet er det blant mannlige førstegenerasjonsinnvandrere, spesielt i den gruppen som har begynt på lavere grads utdanninger (og ikke har begynt på masterstudier), for eksempel innenfor ingeniørutdanninger og økonomisk-administrative fag.

Samlet er det et bilde av større polarisering mellom ungdom med innvandrerbakgrunn og etnisk norske ungdommer: Av førstnevnte gruppe er det flere som ikke fullfører videregående opplæring, både blant etterkommere og førstegenerasjonsinnvandrere, samtidig som det er flere av etterkommere som begynner i høyere utdanning enn blant etnisk norske, og de gjør det (minst) like godt i høyere utdanning som etnisk norske.

4 Unge innvandrere: en mer polarisert gruppe?

Et spørsmål som ble stilt til dette prosjektet, var: "Satt på spissen; er det slik at unge innvandrere gjør det enten veldig bra eller veldig dårlig?" Resultatene som er presentert i kapittel 2 og 3, gjør det er nærliggende å svare "ja" på et slikt spørsmål. Det er imidlertid for enkelt, og viktige nyanser blir borte. Det er for eksempel ikke så enkelt som at noen arbeider hardt, mens andre ikke gjør det, siden forskjellene også dreier seg om ulike muligheter. Variasjonen går langs mange dimensjoner, og dreier seg blant annet om hvilke muligheter en har til å begynne i/klare seg i videregående opplæring om en har bodd *svært* kort tid i Norge og samtidig er i alder for å begynne i videregående opplæring. For øvrig ser vi nasjonalitetsforskjeller, kjønnsforskjeller, forskjeller etter foreldrenes utdanningsnivå og yrkesaktivitet, forskjeller i muligheter for å få læreplass og forskjeller i ambisjoner og arbeidsinnsats. Eksempler på store forskjeller (polarisering) ser vi i følgende funn:

Gutter med ikke-vestlig bakgrunn (både etterkommere og førstegenerasjon) på yrkesfag har særlig lav fullføringsrate i videregående opplæring. Jenter på yrkesfag som er etterkommere har derimot like høy fullføring som etnisk norske i samme kategori. En del av forskjellen kommer trolig av at guttene i større grad følger opplæringsløp som normalt skal avsluttes med læretid i bedrift, og at gutter med ikke-vestlig bakgrunn har større vansker med å få læreplass enn etnisk norske.

Selv om karakterene blant ungdom med innvandrerbakgrunn er lavere enn blant etnisk norske, er det flere som fullfører innenfor hvert karaktersjikt enn blant etnisk norske, og mange studier forteller om mer tid brukt på lekser blant minoritetsungdom enn blant majoritetsungdom. Vi finner altså større utholdenhet, men også flere som faller fra blant dem med ikke-vestlig bakgrunn.

Ungdom med ikke-vestlig bakgrunn med svært kort botid i Norge er ofte utenfor videregående opplæring, mens de som *har* begynt i videregående, er overrepresentert på studieforbereende programmer. En lavere andel av dem fullfører enn blant etnisk norske, hovedsakelig fordi prestasjonsnivået er for svakt.

Også på de studieforbereende programmene er andelen som ikke fullfører størst blant guttene. Av dem som fullfører studieforbereende, er den direkte overgangen til høyere utdanning større blant ungdom med innvandrerbakgrunn enn etnisk norske.

Forskjellen i karakterer mellom dem som begynner i høyere utdanning og dem som ikke gjør det, er større blant innvandrere enn etnisk norske. Også dette er et uttrykk for større polarisering. Ambisjonsnivået synes dessuten å være større blant studenter med innvandrerbakgrunn enn blant etnisk norske. De har i større grad begynt på masterstudier, og de har i større grad begynt på prestisjefylte studier. Det er imidlertid også mange som begynner på lavere grads studier der det er relativt lett å komme inn, og de velger slike studier i noe større omfang enn etnisk norske, og med et noe svakere karaktergrunnlag enn etnisk norske. Ønsket om å ta høyere utdanning synes å være sterkere enn blant elever med innvandrerbakgrunn enn etnisk norske.

Når det gjelder fullføring av studiene, viser det seg at etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn som har begynt på masterstudier, har samme (eller noe større) studieeffektivitet enn etnisk norske, og forskjellen mellom førstegenerasjonsinnvandrere og etnisk norske er også liten i denne gruppen. Blant lavere grads studenter er studieeffektiviteten svakest blant førstegenerasjonsinnvandrere og best blant de etnisk norske, om enn lav også i sistnevnte gruppe, spesielt blant mennene. Forskjellen i beregnet antall studiepoeng per år mellom en kvinnelig etterkommer med ikke-vestlig bakgrunn som har begynt på masterstudier og en mannlig førstegenerasjonsinnvandrere på lavere grads studier er meget stor, og kan også sies å være uttrykk for polarisering.

På den annen side er det også store forskjeller i utdanningsprestasjoner blant etnisk norske, som både omhandler kjønnsforskjeller og forskjeller etter sosial bakgrunn. Samlet sett ser vi likevel et bilde av større polarisering mellom ungdom med innvandrerbakgrunn enn blant etnisk norske ungdommer: Av førstnevnte gruppe er det flere som ikke fullfører videregående opplæring, både blant etterkommere og førstegenerasjonsinnvandrere, samtidig som det er flere av etterkommere som begynner i høyere utdanning enn blant etnisk norske, og de gjør det like godt i høyere utdanning som etnisk norske.

5 Arbeidsmarkedssituasjonen for ungdom som ikke har begynt i høyere utdanning

I dette og det neste kapitlet skal vi belyse hvor stor betydning kompetanse har for arbeidsmarkedssituasjonen, og se hvordan dette eventuelt påvirker forskjeller mellom ungdom med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn og etnisk norske. Et hovedspørsmål er om det er forskjeller mellom innvandrere og ikke-innvandrere med samme kompetansenivå. I dette kapitlet skal vi belyse dette for ungdom som ikke har høyere utdanning, men som har gått ut i arbeidsmarkedet med utdanning på videregående skoles nivå eller lavere. I neste kapittel tar vi opp ulike sider ved arbeidsmarkedssituasjonen for unge voksne som har tatt høyere utdanning.

Analysene som det refereres til nedenfor, er utført på deler av det materialet vi har omtalt i kapittel 2. Det vil altså si ungdom som begynte i videregående opplæring i 1999, 2000 og 2001. I tillegg til disse (tidligere) elevene i videregående opplæring, er datamaterialet til disse analysene utvidet med et materiale som består av ungdom i alderen 20–24 år (i 2005) som ikke hadde vært registrert i videregående opplæring fram til og med 2005. Analysene av arbeidsmarkedssituasjonen refererer til november 2005. Fratrukket er ungdom fra våre kull som hadde begynt i høyere utdanning i perioden. Dette innebærer at flertallet i materialet som analysene baseres på, har gått på yrkesfag. Fratrukket er også en liten gruppe av personer med vestlig innvandrerbakgrunn.¹¹

Vi benytter fire kategorier som for beskrivelse av situasjonen høsten 2005. Det vil si om de var

- i) "uten arbeid", som omfatter både registrert arbeidsledighet, arbeidsmarkedstiltak, sosialhjelp og attføring og lignende
- ii) (fortsatt) i videregående opplæring, herunder i lære
- iii) sysselsatt (bare, ikke i kombinasjon med videregående opplæring)
- iv) "Annet" (ingen registrering om aktivitet i SSBs registre).

En fordeling av disse aktivitetene vises i tabell 5.1.

¹¹ Vårt hovedsiktemål er å sammenlikne ungdom med ikke-vestlig og etnisk norsk bakgrunn. Et viktig tilleggspoeng, er at blant personer som i norske registre står oppført uten utdanning på videregående skoles nivå, er det svært mange unge skandinaver som arbeider i Norge. Disse har utdanning fra sitt hjemland, men dette er ikke registrert av SSB. Det var viktig å ekskludere denne gruppen fra analysene.

Tabell 5.1 Arbeidsmarkedsstatus høsten 2005 blant personer fra 1999, 2000- og 2001 kullene som ikke hadde startet i høyere utdanning, og personer i same aldersgrupper uten utdanning utover grunnskolen.

	Har erfaring fra videregående			Ingen erfaring fra videregående			Alle
	Etnisk norske	Førstegenerasjon ikke-vestl.	Etterkommer, ikke-vestl.	Etnisk norske	Førstegenerasjon ikke-vestl.	Etterkommer, ikke-vestl.	
Uten arbeid, etc.,	12,0	20,0	14,4	32,5	27,7	12,4	13,1
Av disse, registrert arbeidsledige	4,5	9,4	7,6	8,1	10,1	5,4	4,9
Annet	9,1	14,8	16,6	19,3	25,1	41,4	10,0
I videreg. opplæring	19,2	15,3	13,8	0,6*	0,9*	0	18,1
Sysselsatt (bare)	59,7	49,8	55,3	47,6	46,3	46,2	58,7
Tallet på observasjoner (=100 prosent)	76401	3474	1057	2054	1604	186	84776

Kilde: Støren, Opheim og Helland (2009). (Journal of Education and Work.)

*Disse andelen, blant personer som ikke har vært registrert i videregående opplæring i observasjonsperioden, refererer til korte kurs eller folkehøgskole.

Med erfaring fra videregående

Førstegenerasjonsinnvandrere som har erfaring fra videregående opplæring, har høyere andel som er uten arbeid (se definisjon over) og lavere andel som er sysselsatt, enn etnisk norske og etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn (tabell 5.1). Når det gjelder registrert arbeidsledighet, er andelen høyere både blant førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere enn blant etnisk norske. De andre formene for marginalisering (tiltak, attføring etc.), der registrert arbeidsledighet fratrukket, er det færre av etterkommerne enn av etnisk norske som er berørt av (6,8 mot 7,5 prosent). Underlagsmaterialet viser at dette kommer av at færre av etterkommerne er sosialklienter. Det er imidlertid noe flere førstegenerasjonsinnvandrere enn etnisk norske som er berørt også av andre former for marginalisering enn registrert arbeidsledighet, med 10,5 prosent mot 7,5 prosent. Underlagsmaterialet viser at førstegenerasjonsinnvandrerne er hyppigere berørt av alle former for "utenforskap" enn etnisk norske, med unntak av attføring, der andelen er de samme.

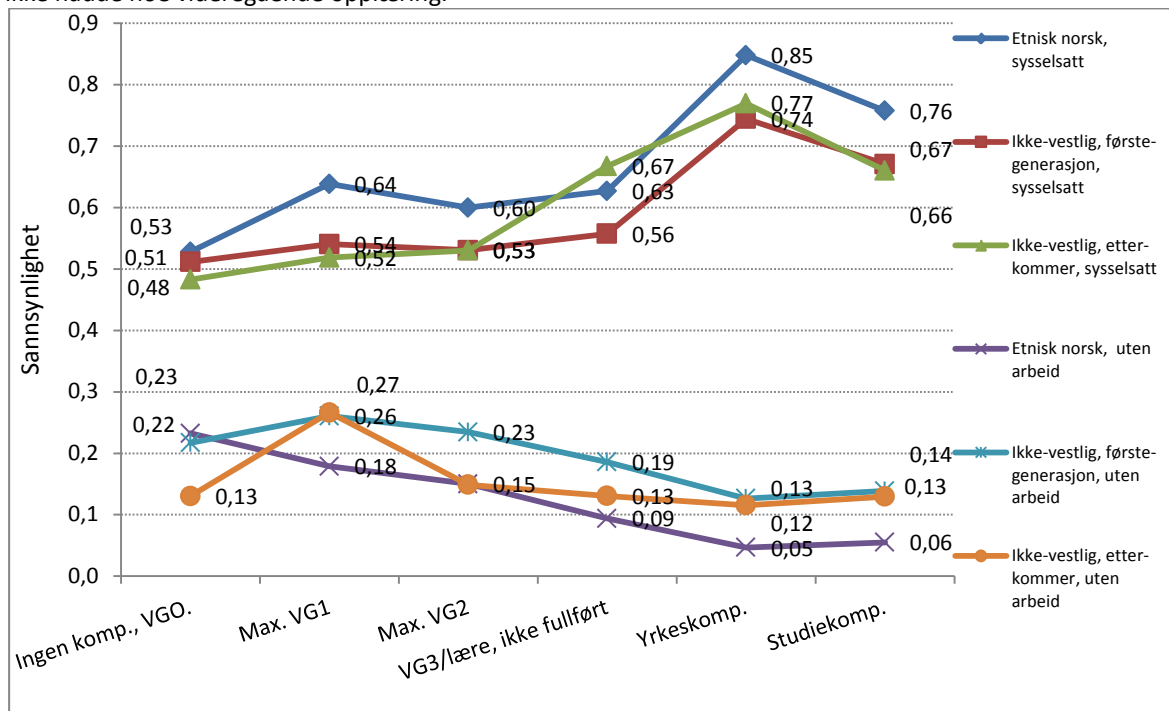
Uten erfaring fra videregående

Blant personer som *er uten erfaring fra videregående*, er andelen som er sysselsatt om lag lik i de tre gruppene, mens *andelen som er uten arbeid, er høyest blant etnisk norske*, og klart lavest blant etterkommerne. Den høye andelen blant etnisk norske som er uten arbeid, kommer først og fremst av at det i denne gruppen er særlig mange som har andre former for (registrert) marginal arbeidsmarkedssituasjon enn registrert arbeidsledighet (ulike tiltak/stønadordninger).

Mange av førstegenerasjonsinnvandrerne og etterkommerne i gruppen som er uten erfaring fra videregående, faller i kategorien "annet".

Det interessante er hvordan disse gruppene fordeler seg når det – blant dem som har erfaring fra videregående – tas hensyn til deres kompetansenivå og -type, og for alle tas hensyn til demografiske variabler som kjønn, alder, hvorvidt en er barn og bor i Oslo/utenfor Oslo. Dette illustreres i figur 5.1.

Figur 5.1 Arbeidsmarkedstilpasning i november 2005 etter kompetansenivå, blant ungdom som begynte i videregående opplæring i 1999, 2000 og 2001 og som ikke har begynt i høyere utdanning, og ungdom som ikke hadde noe videregående opplæring.

Kilde: Støren, Opheim og Helland, 2009 (Journal of Education and Work), og tilleggsberegninger for gruppen med "studiekompetanse". Beregnet for gutter, 22 år i 2005, uten barn, bor utenfor Oslo. De som har gått i videregående, har gjennomsnittskarakterer (3,31), og hadde startet i 1999 (alle i yrkesfag, unntatt gruppen med studiekompetanse).

Figur 5.1 viser at blant dem som ikke har noen erfaring fra videregående opplæring, er det svært små forskjeller mellom ungdom med innvandrerbakgrunn og etnisk norske i andelen som er sysselsatt, også når vi tar hensyn til demografiske bakgrunnsfaktorer.

I gruppen som ikke har noen erfaring fra videregående opplæring, er andelen som er uten arbeid lavest blant etterkommerne, og det er ingen forskjell mellom førstegenerasjonsinnvandrere og etnisk norske. Blant dem med lavest kompetanse, er altså ikke ungdom med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn mer marginalisert på arbeidsmarkedet enn etnisk norske, snarere er det, om en ser på etterkommerne, en motsatt tendens.

Blant dem med nest lavest kompetanse (maksimum ett år i videregående opplæring, nærmere omtale definisjonene av kompetansenivåer finnes i Støren mfl. 2009), er det imidlertid de etnisk norske som har best arbeidsmarkedssituasjon. Det samme gjelder neste kategori i figur 5.1, de med maksimum to år i videregående opplæring, men i denne gruppen har etterkommerne og etnisk norske samme (beregnete) andel som er uten arbeid. I neste gruppe, det vil si dem som har påbegynt siste år i videregående (VG3 eller lære), men ikke hadde fullført dette innenfor observasjonsperioden, har etterkommerne høyere sysselsetting enn etnisk norske, men likevel noe høyere andel som er uten arbeid. Av dem som har fullført med yrkeskompetanse, er det høyere andel som er uten arbeid både blant førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere enn

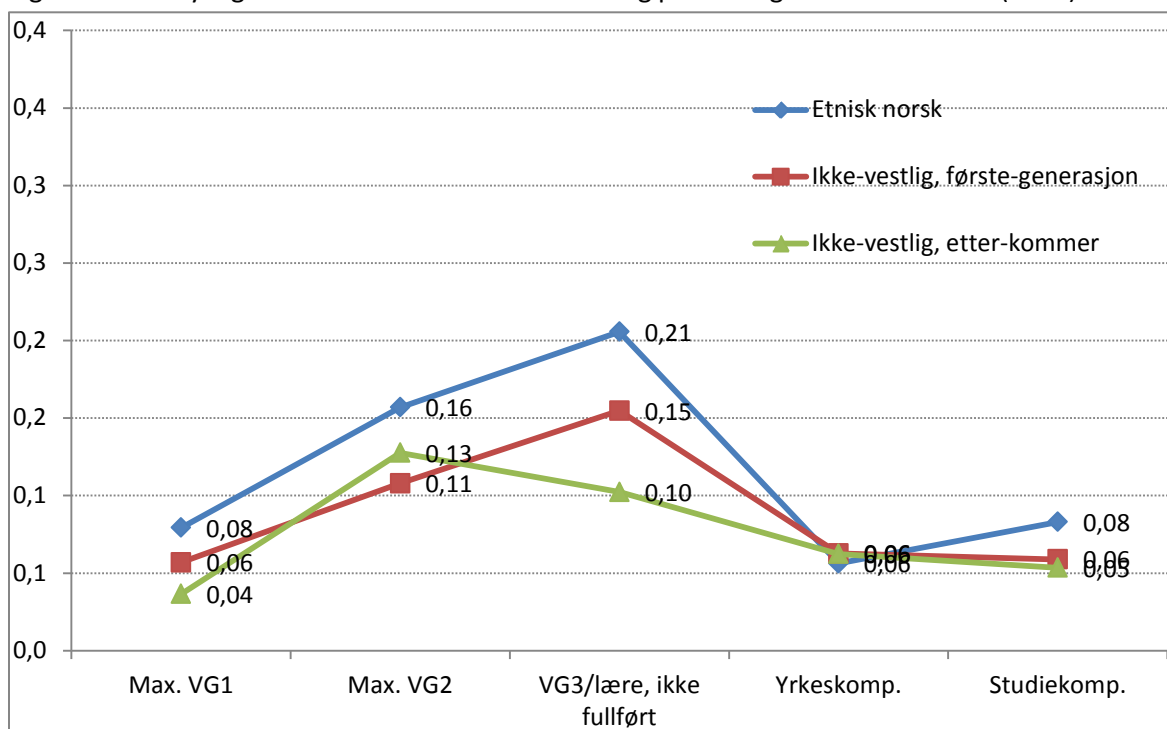
blant etnisk norske, og lavere andel som er sysselsatt. Det samme finner vi blant dem med studiekompetanse.

Tre hovedtendenser kan trekkes ut:

- i) andelen som er uten arbeid reduseres med økende kompetansenivå i alle grupper, *men*
- ii) det er *ikke* slik at forskjellene mellom minoritets- og majoritetsgruppen tenderer til å bli mindre med økende kompetansenivå
- iii) Etterkommere har en bedre arbeidsmarkedssituasjon enn førstegenerasjonsinnvandrere, uansett kompetansenivå.

Andelene som er sysselsatt eller uten arbeid påvirkes også av hvor mange som fortsetter i (kommer tilbake til) videregående opplæring, noe som er illustrert i figur 5.2. Gruppen uten kompetanse fra videregående opplæring er her ikke med, siden dette er en gruppe som var avgrenset til dem som ikke hadde deltatt i noen former for videregående opplæring fram til og med 2005.

Figur 5.2 Sannsynlighet for fortsatt å være i utdanning på videregående skoles nivå (2005).

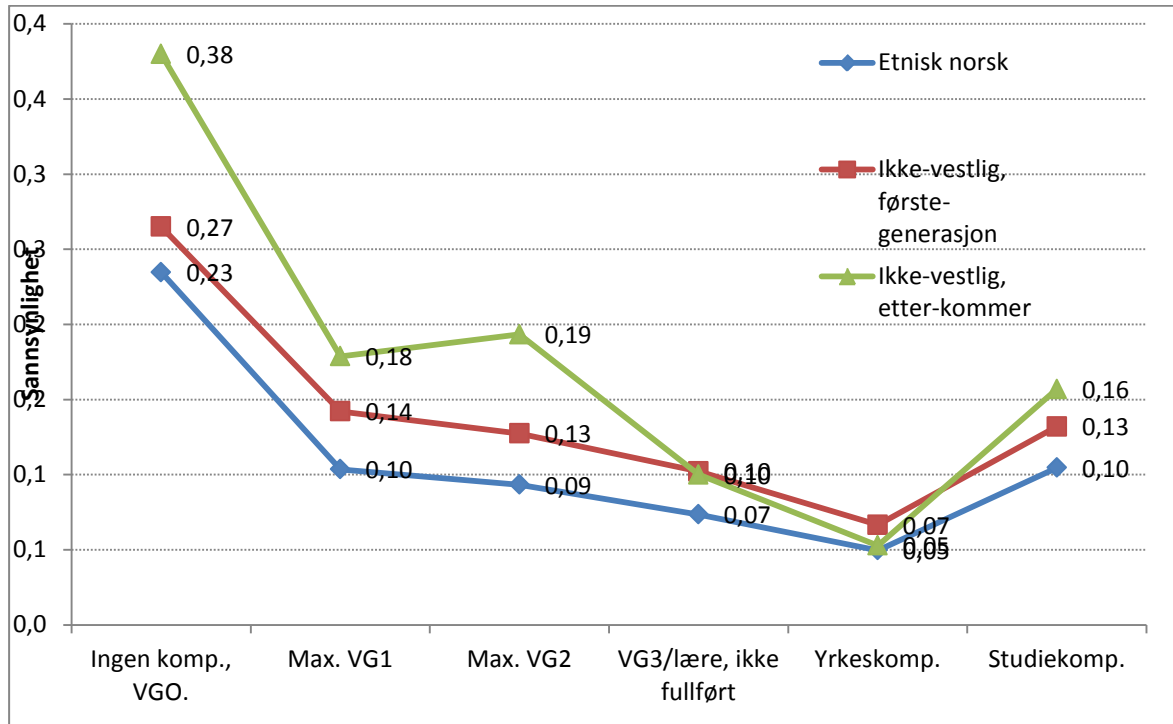
Kilde: Basert på resultater av multinomisk logistisk regresjon i Støren mfl. 2009, her nye beregninger. Beregnet for samme referansegruppe som i figur 5.1.

Bortsett fra blant dem som har oppnådd studie- eller yrkeskompetanse, er det slik at jo høyere nivå en allerede har tilbakelagt/oppnådd, dess mer sannsynlig er det at en har gått tilbake til videregående opplæring. Det forklarer også hvorfor sysselsettingsandelen ikke øker nevneverdig i figur 5.1 fra maksimum VG2 til "VG3/lære, ikke fullført". Samtidig ser vi at andelen som går tilbake til videregående opplæring er høyere blant etnisk norske enn blant minoritetsungdom. Vi kjenner

ikke årsakene til dette, men det er sannsynlig at noe av årsaken kommer av ulik tilgang til læreplasser.

Det kan også være interessant å se på tilsvarende beregninger angående det å tilhøre "annet-gruppen", altså en gruppe vi vet lite om. Dette er illustrert i figur 5.3.

Figur 5.3 Sannsynlighet for å tilhøre "annet-gruppen" (2005).

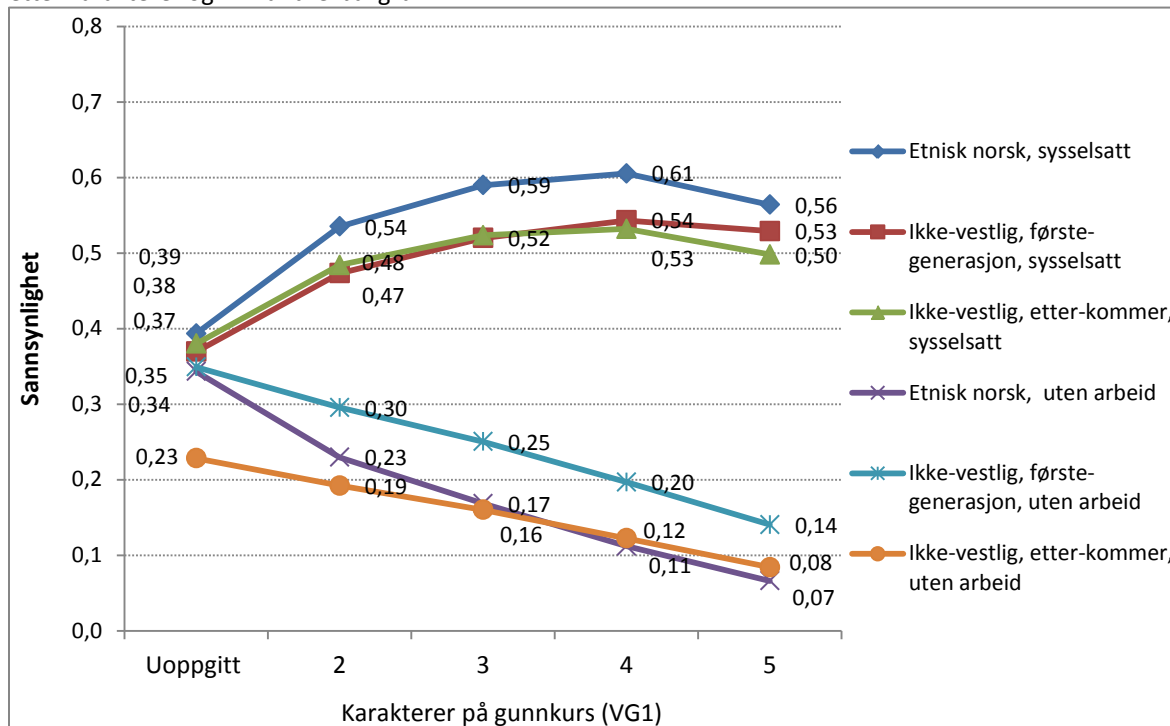
Kilde: Basert på resultater av multinomisk logistisk regresjon i Støren mfl. 2009, her nye beregninger. Beregnet for samme referansegruppe som i figur 5.1.

Figur 5.3 viser at det langt fra er tilfeldig hvem som tilhører "annet-gruppen". Andelen som tilhører denne gruppen øker med synkende utdanningsnivå, uansett innvandrerbakgrunn. Det er et unntak for dem som har oppnådd studiekompetanse; her er det økt andel som tilhører "annet"-gruppen. Vi minner om at andelene er beregnet ut fra en populasjon der de som har begynt i høyere utdanning er trukket ut. Den høye andelen blant personer med studiekompetanse som tilhører "annet-gruppen" kommer trolig av at mange unge i den gruppen har mange ulike aktiviteter; de er på reise, avtjener verneplikt, eller har midlertidige jobber som ikke nødvendigvis var registrert på vårt observasjonstidspunkt, gjerne kombinert med studier på egenhånd for å forbedre karakterene fra videregående for å komme inn på ønsket studium i høyere utdanning.

Når vi tar hensyn til kompetansenivå, ser vi at etnisk norske har lavere andeler som faller i "annet-gruppen". Hvorfor andelene generelt er høyest blant etterkommerne, som ellers kommer ut med lavere andeler som er registrert uten arbeid enn førstegenerasjonsinnvandrerne, har vi ikke kjennskap til. En mulighet er at en del innen denne gruppen har trukket seg ut av arbeidsmarkedet etter negative erfaringer. I analysene er det for øvrig kontrollert for kjønn og hvorvidt en har barn, slik at det er ikke slike forhold som er bakgrunn for forskjellene etter innvandrerbakgrunn.

Vi har også undersøkt hvilken betydning karakterer har, innenfor hvert kompetansenivå, som da er holdt konstant. Figur 5.4 viser forskjeller i arbeidsmarkedstilpasning etter karakterer på grunnkurs blant dem som har maksimum to år i videregående opplæring.

Figur 5.4 Kompetansenivå maks. VG2 (VKI): Beregnet sannsynlighet for å være sysselsatt/uten arbeid i 2005 etter karakterer og innvandrerbakgrunn

Kilde: Støren mfl. (2009. (Journal of Education and Work)). Beregnet for gutter, startet i yrkesfag i 1999, som 16 åring. (Elever uten erfaring fra videregående er holdt utenom.)

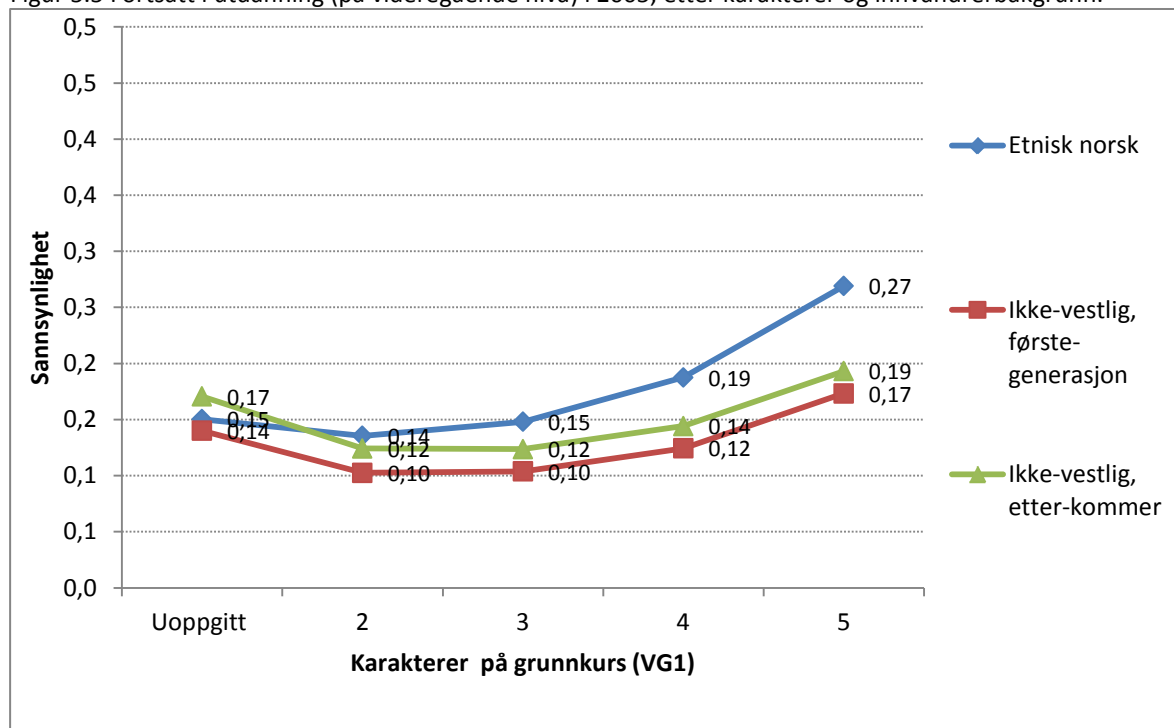
Sysselsettingsnivået øker med bedring i karakterer (unntak: øverste karakternivå, det omtales nærmere nedenfor) og andelen uten arbeid reduseres med bedring av karakterer. Dette gjelder alle grupper. Samtidig har førstegenerasjonsinnvandrere høyere andel som er uten arbeid innenfor hvert karaktersjikt, og altså med samme oppnådde kompetansenivå i videregående som de øvrige.

De som er uoppgitt om karakterer (på VG1), er ofte (om enn ikke alltid) elever som har avbrutt grunnkurset, men som altså kan ha kommet tilbake til videregående senere. Vi ser at denne gruppen, som (i gjennomsnitt) må anses som en gruppe svakt ferdighetsnivå, har lavest andel sysselsatte og høyest andel uten arbeid, i alle grupper. I denne gruppen har *ikke* de etnisk norske noen bedre arbeidsmarkedssituasjon enn elevene med innvandrerbakgrunn, og etterkommerne har her lavere andel uten arbeid enn etnisk norske. Dette bekrefter et inntrykk fra figur 5.1. Blant dem med lavest kompetanse, er det liten eller ingen forskjell i arbeidsmarkedssituasjon etter innvandrerbakgrunn.

Om vi ser på de andre karakternivåene, finner vi at etnisk norske gjennomgående har høyest andel sysselsatte, mens det ikke er noen forskjell mellom førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere i sysselsettingsraten. Når det gjelder andelen uten arbeid, er det ingen eller liten forskjell mellom etterkommere og etnisk norske.

Samlet har etnisk norske best sysselsettingssituasjon etter å ha tatt hensyn til forskjeller i karakterer i gruppen som er illustrert i figur 5.4. Figuren viser for øvrig at andelen som er sysselsatt reduseres på høyeste karakternivå. Det kommer av at flere i denne gruppen går tilbake til videregående utdanning, noe som er illustrert i figur 5.5

Figur 5.5 Fortsatt i utdanning (på videregående nivå) i 2005, etter karakterer og innvandrerbakgrunn.

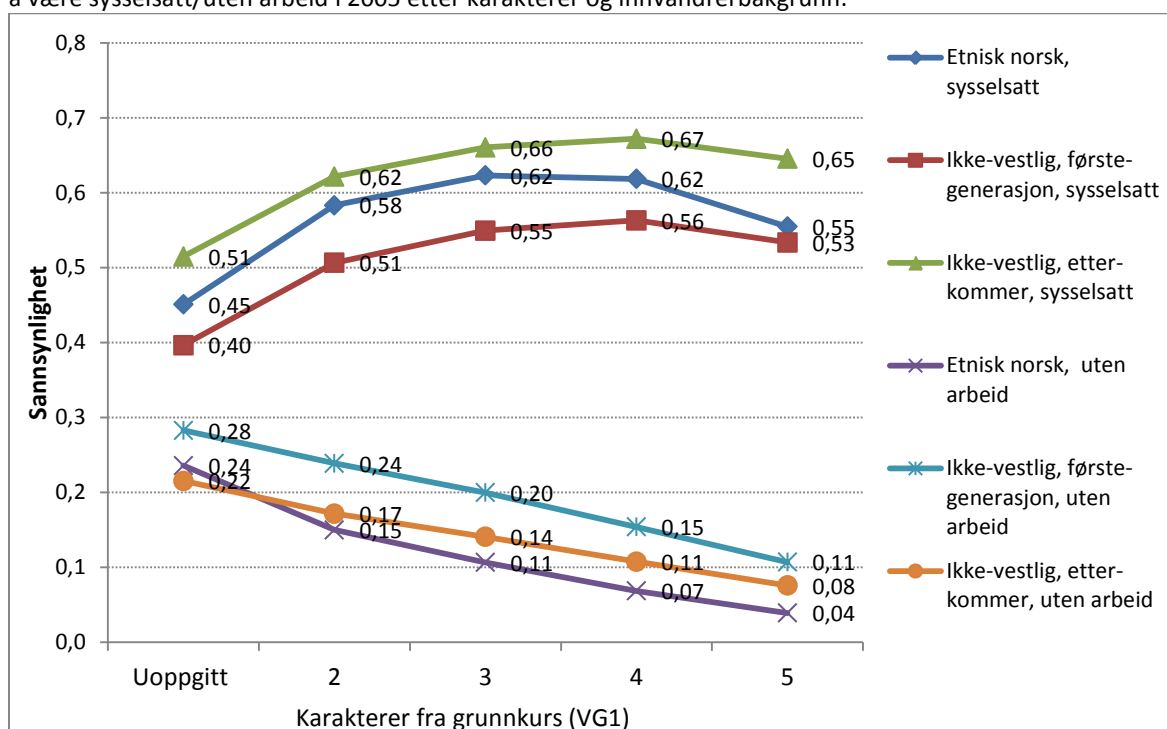

Kilde: Støren mfl. (2009). (Journal of Education and Work.) Beregnet for gutter, startet i yrkesfag i 1999, som 16 åring.

Et annet funn (figur 5.5) er at uansett karakterer og kompetansenivå, er det en noe lavere andel av minoritetsungdom enn av majoritetsungdom som går tilbake til videregående opplæring. Det er nærliggende å se dette i lys av ulike muligheter til å få læreplass.

Vi har også undersøkt hvordan tilsvarende resultater som de som er belyst i figur 5.4 blir når vi går "ett år opp" i kompetansenivå. Dette er illustrert i figur 5.6, som omfatter elever som har vært registrert på VG3 eller i lære, men ikke er registrert med fullført yrkes- eller studiekompetanse. Vi ser på deres arbeidsmarkedssituasjon etter karakterer på grunnkurs.

Figur 5.6 Kompetansenivå VG3 (VKII), men ikke fullført lære eller VG3 per 2005. Beregnet sannsynlighet for å være sysselsatt/uten arbeid i 2005 etter karakterer og innvandrerbakgrunn.

Kilde: Støren mfl. (2009). (Journal of Education and Work.) Beregnet for gutter, startet i yrkesfag i 1999, som 16 åring.

Blant elever som har vært registrert på VG3 eller i lære, men ikke er registrert med fullført yrkes- eller studiekompetanse, er sysselsettingsnivået *høyest blant etterkommerne* (figur 5.6). Det er også nokså liten forskjell mellom etterkommerne og etnisk norske i sannsynligheten for å være uten arbeid, selv om etnisk norske har lavest andel i denne gruppen.

Førstegenerasjonsinnvandrere har lavest andel sysselsatte og høyest andel uten arbeid uansett karakternivå blant disse ungdommene som alle har samme kompetansenivå.

5.1 Om jentene

Alle de beregnede resultatene vi har omtalt over, gjelder gutter (unge menn). Det kan legges til at analyseresultatene viste at kvinner med barn hadde økt sjans for å være uten arbeid samt å tilhøre "annet-gruppen", mens det ellers (generelt) ikke var noen kjønnsforskjell i sannsynligheten for å være uten arbeid. Det var også slik at kvinner med ikke-vestlig bakgrunn hadde noe lavere sannsynlighet (hvis de ikke hadde barn) for å være uten arbeid enn ikke-vestlige menn. Forskjellen mellom førstegenerasjonsinnvandrere og etnisk norske var noe større blant unge menn enn blant unge kvinner. Det har trolig sammenheng med at jentene i stor grad var utdannet innenfor områder der det var stor etterspørsel etter arbeidskraft, som innenfor helse- og sosialsektoren.

5.2 Om botid

Botid var ikke inkludert i analysene som er referert over, og det var flere grunner til det. En grunn er at det var en meget høy korrelasjon mellom det å ha det laveste kompetansenivået (ingen erfaring fra videregående opplæring) og kort botid. Dessuten hadde tilleggssanalyser vist at

kontroll for botid ikke bidro til å forklare variasjonen i materialet. Videre, botid hadde uventede effekter i disse tilleggsanalysene. De med kortest botid hadde lavest risiko for å være uten arbeid eller for å tilhøre annet-gruppen, "alt annet likt". Slike resultater er forskjellige fra vanlige funn om sammenheng mellom sysselsetting og botid (Støren mfl., 2009:278), men sammenfaller med funn av Brekke (2008) (se nedenfor). Grunnen kan være at blant *unge* innvandrere er norskkunnskapene langt bedre enn blant eldre innvandrere med same botid, slik at botid spiller mindre rolle for de unge.

5.3 Forskjeller innad i gruppen av ungdom med ikke-vestlig bakgrunn?

I analysene omtalt over ble det ikke skilt mellom dem med østeuropeisk bakgrunn og ikke-europeisk bakgrunn, men alle var slått sammen i kategorier for "ikke-vestlig bakgrunn". Bare om lag 20 prosent av førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn hadde kom fra Øst-Europa, og andelen med østeuropeisk bakgrunn var enda lavere blant dem som var etterkommere (8 prosent). I analysene ble det benyttet interaksjonsledd mellom ulike kompetansenivåer og to typer innvandrerbakgrunn (førstegenerasjon og etterkommere), og det samme gjaldt karakterene. Det ville dermed bli lave grunnlagstall og mer usikre (og uoversiktlige) resultater om disse gruppene skulle deles ytterligere opp slik at dem med østeuropeisk bakgrunn ble skilt ut. En like viktig grunn til ikke å skille ut østeuropeerne var imidlertid at tilleggsanalyser viste svært små forskjeller mellom østeuropeere og ikke-europeere (Støren mfl., 2009:267). Det var knapt noen forskjeller i sannsynligheten for å være uten arbeid, men sannsynligheten for å være i "annet-gruppen" var noe høyere blant dem med ikke-europeisk bakgrunn enn blant dem med østeuropeisk bakgrunn.

5.4 Andre studier

Resultatene som er omtalt over, er på mange måter i tråd med andre studier av norske data. Brekke (2007) har undersøkt uteksaminerte fra yrkesfag i perioden 1997–2001. Disse har altså alle oppnådd yrkeskompetanse. Arbeidsmarkedsdataene i denne studien refererer til hele perioden for det eldste kullet, og for dem som ble utekseminert i 2000, for to år (2000 og 2001). Brekke undersøker blant annet sannsynligheten for å være sysselsatt hele året (333 dager eller mer), og finner at det ikke er noen forskjell mellom unge etterkommere og etnisk norske i så måte, men at førstegenerasjonsinnvandrere har en lavere andel som var sysselsatt et helt år. Botid i Norge syntes ikke å ha noen betydning for sysselsettingsnivået blant de unge innvandrerne som ble undersøkt i denne studien.

Falch og Nyhus (2010) har studert betydningen av fullføring av videregående opplæring for arbeidsmarkedstilknytningen for ungdom med og uten innvandrerbakgrunn. En av konklusjonene er at fullføring av videregående har større betydning enn innvandrerbakgrunn. Dette er ikke i motstrid til det som vist foran i figurene 5.1, 5.4 og 5.6. Også disse viser at kompetansenivået er av stor betydning, både for innvandrere og etnisk norske. Hos Falch og Nyhus er det imidlertid ikke skilt mellom ulike kompetansenivåer blant dem som ikke har fullført videregående, og det er ikke tatt hensyn til karakterer.

Falch og Nyhus viser hvordan ulike formene for å være uten arbeid (arbeidssøker, attføring og individstønad, uføretrygd, sosialhjelp) varierer mellom ulike grupper avhengig av kull, kjønn, botid, fullføring av videregående mv. Det som jevnt over er av betydning, er fullføring av videregående, men ellers gir resultatene et svært variert bilde.¹² Eksempler på funn er at de unge innvandrerne har lavere sannsynlighet for å være uføretrygdet enn etterkommere og at etterkommere har lavere andel på sosialhjelp enn etnisk norske. Andre funn er at når det gjelder arbeidssøking, er det små forskjeller etter innvandrerbakgrunn, men førstegenerasjonsinnvandrere ankommet Norge i ungdomsskolealder tenderer til å ha høyest andel arbeidssøkere. Også her er imidlertid bildet svært variert. Tallene er ikke direkte sammenliknbare med hva vi har presentert foran (se for eksempel tabell 5.1), siden inndelingen av gruppene er forskjellig, på mange måter. Resultatene er like fullt på noen områder sammenfallende, for eksempel den lave andelen sosialklienter blant etterkommerne (se omtalen under tabell 5.1). Forskjellene etter innvandrerbakgrunn vist i Støren mfl. (2009) fremstår imidlertid som større, og vises tydelig i detaljerte analyser der vi ser på effekt av både kompetansenivå og karakterer (se figurene 5.1, 5.4 og 5.6).

I kapittel 6 skal vi se nærmere på situasjonen for høyere utdannede. Vi vil her foregripe et resultat vi har sett i studier av ulike kull av høyere utdannede. Det er en tendens til at det å starte yrkeskarrieren som arbeidsledig, gir økt sjans for å være arbeidsledig på et senere tidspunkt, sammenliknet med andre med samme nivå og type kompetanse som ikke var arbeidsledige ved starten av karrieren. Fenomenet går ofte under navnet tilstandsavhengighet, og illustrerer hvordan arbeidsledighet kan "klebe ved"; være stigmatiserende, eller medføre mangel på erfaring/on- the-job-training: Dette reduserer sjansen – sammenliknet med andre – for å være i jobb (eller i relevant jobb) på et senere tidspunkt. Vi har i tidligere studier av høyere utdannede (som omtales nærmere nedenfor) sett at dette har hatt større betydning for ikke-vestlige innvandrere enn for majoritetsbefolkningen, blant annet ved at innvandrerne synes å bli sterkere stigmatisert av å oppleve arbeidsledighet i første fase etter eksamen enn etnisk norske. Vi har senere undersøkt om dette fenomenet også gjelder arbeidssøkere med lavere kompetansenivå, det vil si på videregående nivå eller lavere (Støren, kommer i 2011). Et overraskende resultat er at dette ikke gjelder denne gruppen. Etnisk norsk ungdom synes å være like mye rammet av tilstandsavhengighet som innvandrerungdom med samme (relativt lave) kompetansenivå – eller endog mer rammet enn ikke-vestlig innvandrerungdom. Sannsynligheten blant dem som var uten arbeid på ett tidspunkt for å være uten arbeid året etter var like stor blant etnisk norske som blant ikke-vestlige innvandrere, og om de var uten arbeid på to tidspunkt (to påfølgende år), var sannsynligheten for å være uten arbeid på det tredje tidspunktet større blant etnisk norske enn blant ikke-vestlige innvandrere. Dette *kan* komme av at etnisk norske med lavt formelt kompetansenivå og lite arbeidserfaring i større grad enn innvandrere (med samme erfaring og kompetansenivå) representerer en gruppe kjennetegnet ved ulike type sosiale risikofaktorer, som gjør at de havner i det som ofte kalles "velferdsfella".

¹² Det er seks ulike utfall for i alt 80 ulike grupper; fire kull av jenter og fire kull av gutter, fordelt på om de har fullført videregående eller ikke, som igjen er fordelt på fem grupper etter innvandrerkategori.

5.5 Oppsummering om overgang fra videregående til arbeid.

Blant dem som ikke har noen erfaring fra videregående opplæring, er det svært små forskjeller mellom ungdom med innvandrerbakgrunn og etnisk norske i andelen som er sysselsatt, også når vi tar hensyn til demografiske bakgrunnsfaktorer.

Andelen som er uten arbeid blant ungdom som har tatt hele eller deler av videregående opplæring (og ikke begynt i høyere utdanning), reduseres jo bedre karakterer de har, og sysselsettingsnivået øker med bedring i karakterene. Dette gjelder innenfor hvert kompetansenivå for hvor mye videregående opplæring en har fullført. Unntaket er elever med øverste karakternivå, noe som kommer av at det er flere i denne gruppen som returnerer til videregående opplæring.

Betydningen av karakterer gjelder alle grupper, både ungdom med innvandrerbakgrunn og etnisk norsk ungdom. Samtidig har førstegenerasjonsinnvandrere høyere andel som er uten arbeid innenfor hvert karaktersjikt, og med samme oppnådde kompetansenivå i videregående som de øvrige.

Blant elever som har maksimum to år i videregående opplæring, har etnisk norske best sysselsettingssituasjon etter å ha tatt hensyn til forskjeller i karakterer.

Blant elever som har vært registrert på VG3 eller i lære, men ikke er registrert med fullført yrkes- eller studiekompetanse, har førstegenerasjonsinnvandrere lavest andel sysselsatte og høyest andel uten arbeid, uansett karakternivå. Blant ungdom med dette kompetansenivået er sysselsettingsnivået *høyest blant etterkommerne*. Det er også nokså liten forskjell mellom etterkommerne og etnisk norske i sannsynligheten for å være *uten arbeid*, selv om etnisk norske har lavest andel i denne gruppen.

Blant ungdom som har oppnådd yrkeskompetanse, er andelen som er sysselsatt høyere – og andelen som er uten arbeid lavere – blant etnisk norske enn blant førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere.

Noen hovedpunkter er:

- i) Andelen som er uten arbeid, reduseres med økende kompetansenivå i alle grupper, *men*
- ii) det er *ikke* slik at forskjellene mellom minoritets- og majoritetsgruppen tenderer til å bli mindre med økende kompetansenivå.
- iii) Etterkommere har en bedre arbeidsmarkedssituasjon enn førstegenerasjonsinnvandrere.

6 Situasjonen på arbeidsmarkedet for personer med høyere utdanning

Dette kapitlet presenterer forskningsresultater der arbeidsmarkedssituasjonen for unge innvandrere med høyere utdanning sammenliknes med situasjonen med unge i majoritetsbefolkningen med samme kvalifikasjoner. Ulike sider ved arbeidsmarkedssituasjonen belyses; arbeidsledighet, det å være i en jobb en er overkvalifisert for og inntekt. Både situasjonen et halvt år etter eksamen og noen år etter eksamen, for eksempel ca. fire år etter, belyses. Faktorer som trekkes inn i er hovedsak utdanningsnivå og -type, samt at det i noen grad trekkes inn eventuelle forskjeller etter botid, språkkunnskaper og hvilket land/verdensdel innvandrerne har sin bakgrunn.

6.1 Arbeidsledighet og ulike former for arbeidsmarkedstilpasning

6.1.1 Situasjonen et halvt år etter eksamen

Flere undersøkelser har påvist at innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn med høyere utdanning har større sannsynlighet for å være arbeidsledig et halvt år etter eksamen enn etnisk norske med de samme kvalifikasjonene. Dette er vist både ved analyser av registerdata og ved bruk av surveydata (Støren, 2002). NIFUs (tidligere NIFU STEP) kandidatundersøkelser er én kilde til slike studier. Disse spørreundersøkelsene omfatter imidlertid et lavt antall innvandrere, slik at analysemulighetene begrenses om en benytter data fra enkeltår. En mulighet er å ha tilleggsutvalg av innvandrere, om en har tilleggsfinansiering til slike undersøkelser. Dette er gjort i to oppfølgingsundersøkelser ved NIFU, av kandidater uteksaminert i 1994/95 (Støren, 2002) og i Kandidatundersøkelsen 2002. Den sistnevnte undersøkelsen omtales nedenfor i avsnitt 6.1.2 og 6.2.

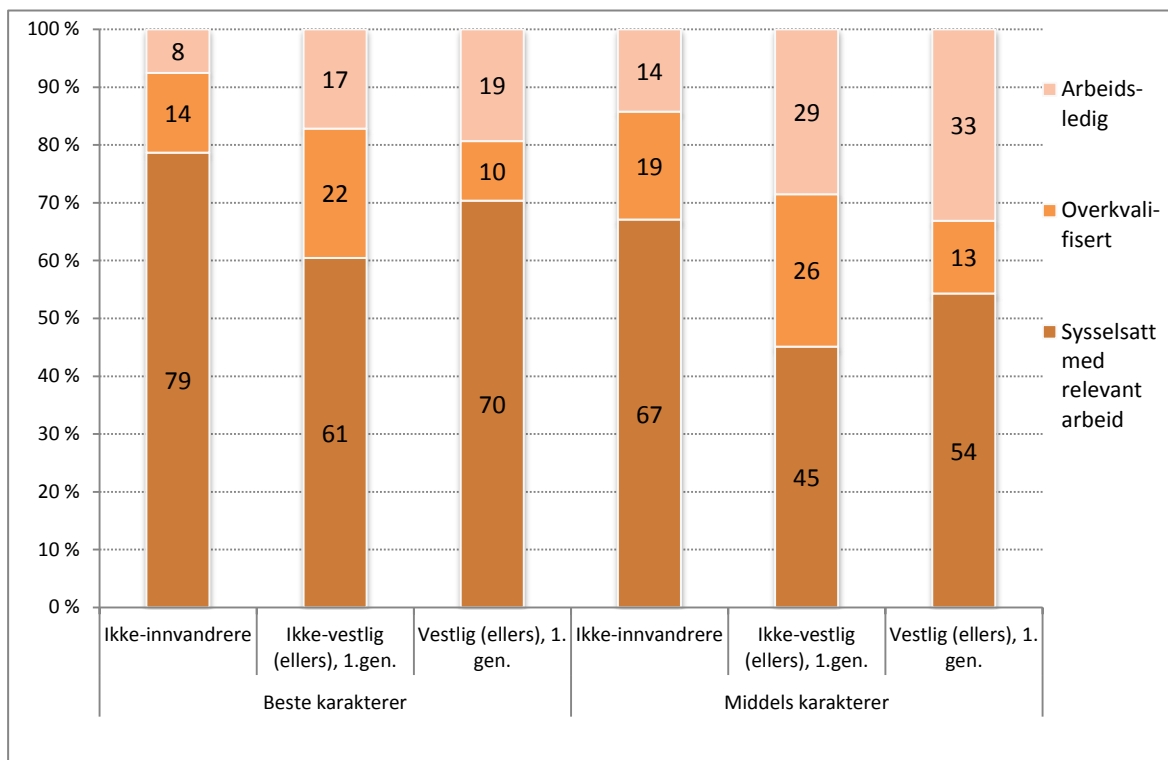
En annen mulighet for å øke tallgrunnet er å benytte data fra flere kull. Det er gjort i analyser av personer som var med i kandidatundersøkelsene et halvt år etter eksamen i 2001, 2003 og 2005, som ble uteksaminert våren disse tre årene og svarte på en undersøkelse av deres arbeidsmarkedssituasjon et halvt år etter, i november disse like årene (Støren 2008).¹³ En del av resultatene fra disse analysene omtales nedenfor.

Analysene som er beskrevet i Støren (2008) tar opp ulike spørsmål. Ett er om også nyutdannede innvandrere med *vestlig* bakgrunn, ikke bare de med *ikke-vestlig* bakgrunn, har høyere arbeidsledighetsrisiko enn etnisk norske. Et annet spørsmål er om de med ikke-vestlig bakgrunn er særlig høy risiko for å være i en jobb de er overkvalifisert for. Et tredje spørsmål er om det har noen betydning hvilket *fagfelt* en er utdannet innenfor. Er innvandrere utdannet innenfor enkelte fagfelt mer utsatt for arbeidsledighet, relativt til etnisk norske, enn innenfor andre fagfelt? Er det "harde" utdanningene (teknisk-naturvitenskapelige) som gir innvandrerne best

¹³ En sammenlikning av arbeidsmarkedssituasjonen for innvandrere versus etnisk norske basert på de to siste kandidatundersøkelsene, det vil si kandidatundersøkelsene et halvt år etter eksamen i 2007 og 2009, er foreløpig ikke gjort.

arbeidsmuligheter, eventuelt fordi kompetanse i slike fag er mindre utsatt for språk- og kulturforskjeller? I denne undersøkelsen ble førstegenerasjonsinnvandrerne sammenliknet med alle andre (ikke-innvandrere), og førstegenerasjonsinnvandrere ble inndelt etter om de var født i nordiske land, vesteuropeiske og andre vestlige land, østeuropeiske land, og ikke-vestlige land ellers. De som var med i undersøkelsen var høyere grads kandidater fra alle fagfelt (utenom medisin), pluss høgskoleutdannede i sosialfag (sosionomer, vernepleiere og barnevernspedagoger), lærere og ingeniører. Alle var uteksaminert fra norske læresteder. Figur 6.1 viser noen av resultatene.

Figur 6.1 Beregnet sannsynlighet blant personer i arbeidsstyrken for å være arbeidsledig, overkvalifisert etter sysselsatt i relevant arbeid et halvt år etter eksamen, etter innvandrerbakgrunn og karakterer.

Kilde: Støren (2008). (Søkelys på arbeidslivet). Referansegruppen som resultatene er beregnet for, er kandidater i naturvitenskapelige/teknologiske fag (høyere grad) uteksaminert i 2005, med gjennomsnittsalder, bosatt utenfor Oslo.

Analysene viser at kandidater med nordisk bakgrunn ikke hadde noen vesentlig annerledes arbeidsmarkedssituasjon enn ikke-innvandrere, derfor er disse utelatt i figur 6.1 (de er slått sammen med ikke-innvandrere). Resultatene for de østeuropeiske innvandrerne var i denne undersøkelsen ikke signifikant forskjellig fra resultatene for ikke-innvandrerne, og derfor er heller ikke denne gruppen med i figur 6.1. Derimot ser vi at *ikke-vestlige innvandrere ellers*, har klart mye større sannsynlighet for mistilpasning enn ikke-innvandrere. Det gjelder både risiko for å ha en jobb en er overkvalifisert for, og risiko for å være arbeidsledig. Dette gjelder uansett karakternivå. I tillegg til karakternivå (inndelt i kvintiler, fra beste femdel til dårligste femdel), inngår kontroll for kjønn, alder, fagfelt, grad, kull og omen bor i Oslo/ikke Oslo i analysene. Også de vestlige innvandrerne hadde større arbeidsledighetsrisiko enn ikke-innvandrerne, men ikke økt sannsynlighet for å være i en jobb de er overkvalifisert for. Dette tyder på at både vestlige og ikke-vestlige innvandrere møter problemer på arbeidsmarkedet, muligens på grunn av svakere

nettverk og språkferdigheter. Samtidig tyder resultatene på at de ikke-vestlige innvandrerne møter størst problemer, og har større tilbøyelighet til å ta imot et tilbud om en jobb de er overkvalifisert for enn ikke-vestlige innvandrere. Dette kan komme av at de vestlige innvandrerne har større reservasjonslønn (teorien om reservasjonslønn bygger på en antakelse om at individene vil fortsette å være arbeidsledige inntil kostnadene ved å fortsette å være arbeidsledig overstiger det forventede utbyttet av å fortsette å søke arbeid). De vestlige innvandrerne kan være bedre økonomisk stilt i utgangspunktet, og de kan være mer optimistiske med tanke på sine muligheter. Dessuten har ikke-vestlige innvandrere mindre mulighet enn de vestlige for retur til hjemlandet, det er derfor mange grunner til å anta at ambisjonene på arbeidsmarkedet varierer mellom gruppene, og at de vestlige generelt i mindre grad aksepterer arbeid de er overkvalifisert for.

Ulik botid kan også spille inn. Datamaterialet inneholdt ikke informasjon om botid, bare om bosted ved fylte 17 år. Flere av de ikke-vestlige enn av de vestlige innvandrerne bodde i Norge ved fylte 17 år. De vestlige hadde altså kortest botid. I artikkelen vurderes resultatene slik:

”Trolig er det slik at kort botid i større grad bidrar til en forklaring på høy ledighetsrisiko blant de vestlige innvandrernes enn blant de ikke-vestlige innvandrerne. Om begge gruppene har høy ledighetsrisiko, kan dette således (til dels) ha ulike årsaker. For de vestlige innvandrerne kan høyere reservasjonslønn (enn blant de ikke-vestlige) og svakere norskkunnskaper peke seg ut som forklaringer, mens for de ikke-vestlige er det indikasjoner på at de rammes av ulike former for etnisk diskriminering, eventuelt at de i tillegg har mangelfullt sosialt nettverk og språkproblemer” (Støren, 2008:119).

Artikkelen drøfter også i hvilken grad ulike måter å søke jobb på, og omfang av jobbsøking, kan spille inn. Ikke-vestlige innvandrere viste største søkeaktivitet, men datamaterielt er noe for spinkelt til å kunne trekke sikre konklusjoner. Det ble imidlertid pekt på:

”Tallene tyder [.....] på at innenfor gruppen som er arbeidsledige, er det mindre søkeaktivitet blant vestlige enn blant øvrige grupper av arbeidsledige. Resultatet er vanskelige å tolke. Det er mulig at resultatet bare er et utslag av tilfeldigheter på grunn av lavt tallmateriale, men det kan også hende at noen av de vestlige innvandrerne som har møtt store problemer på arbeidsmarkedet, i større grad enn andre har trukket seg tilbake, eventuell til annen aktivitet” (Støren: 2008:121).

Når det gjelder omfang av ulike typer søkeaktivitet, tyder svarene på mer begrensede søkeformer blant vestlige enn ikke-vestlige innvandrere. Det heter det blant annet:

”Lavt tallgrunnlag blant de vestlige innvandrerne vil i seg selv kunne medføre at færre søkemotoder blir oppgitt, slik at vi skal ikke legge for mye vekt på dette. Samtidig kan vi ikke se bort fra at en mulig smalere måte å søke jobb på blant de vestlige *kan* bidra til en forklaring på at de har like høy arbeidsledighetsrisiko som de ikke-vestlige et halvt år etter eksamen, i og med at en kan forvente at de vestlige ikke møter etnisk diskriminering” (Støren: 2008:121).

For øvrig ble det funnet at de ikke-vestlige innvandrerne langt hyppigere enn andre grupper benyttet NAV (eller den gang: Aetat). Det var også et tankevekkende resultat at av ikke-vestlige innvandrere som var i relevant arbeid hadde 13 prosent benyttet NAV, mens hele 41 prosent av ikke-vestlige innvandrere som hadde arbeid de var overkvalifisert for, hadde benyttet NAV. (Her kan selvsagt årsaksrekkefølgen gå begge veier.)

Forskjeller etter fagfelt

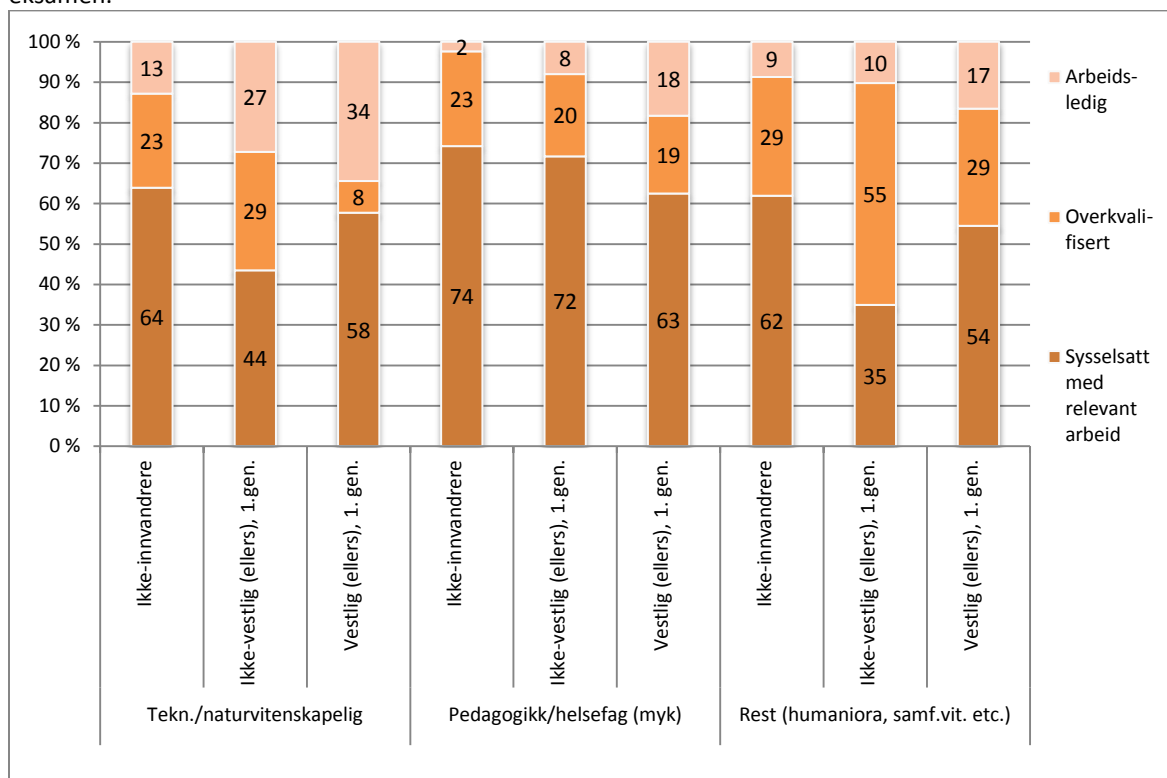
Som nevnt over, ble det i denne artikkelen også undersøkt om forskjellen i mistilpasning mellom innvandrere og ikke-innvandrere varierte mellom fagfelt. Analysene bekreftet at det var slik variasjon. Blant annet ble det funnet:

”Både vestlige og ikke-vestlige innvandrere har en spesielt høy arbeidsledighetsrisiko hvis de er uteksaminert i naturvitenskapelige og teknologiske fag, og de ikke-vestlige innenfor dette fagfeltet har *i tillegg* en økt risiko for å være overkvalifisert.¹⁴ Dette innebærer at blant de ikke-vestlige er det en meget lav (beregnet) andel som er i relevant arbeid (44 prosent) blant dem som er utdannet innenfor dette fagfeltet (med middels karakterer)” (Støren, 2008:122– 123).

Nevnte andel (44 prosent) ses i figur 6.2, som også viser at blant dem som er utdannet innenfor pedagogiske fag/helse- og sosialfag, er det ingen forskjell i mistilpasning mellom ikke-vestlige innvandrere og ikke-innvandrere. Dette kan være utslag av spesielt stor etterspørsel etter arbeidskraft i denne sektoren, og at velferdssektoren ønsker å gjenspeile et flerkulturelt samfunn. På den annen side viser figuren at *vestlige* innvandrere innenfor dette fagfeltet har større arbeidsledighetsrisiko enn ikke-innvandrere. Dette kan være utslag av tilfeldigheter på grunn av lavt tallgrunnlag, eller ha spesielle årsaker, for eksempel språkproblemer eller begrensninger i jobbsøkingen med hensyn til hvor en ønsker å bo. Figuren illustrerer for øvrig også at ikke-vestlige innvandrere utdannet innenfor humaniora/samfunnsfag har en spesielt stor sannsynlighet for å ha en jobb de er overkvalifisert for.

¹⁴ ”Resultatene for de ikke-vestlige innvandrerne [...] samsvarer med resultater i en liknende analyse av tidligere kull (1999-, 2000- og 2001-kull) hos Støren 2002 (s.179). Det tilsier at det ikke er et tilfeldig resultat at det er innenfor naturvitenskapelige/teknologiske fag at innvandrerne har størst ledighetsrisiko” (Støren, 2008:126).

Figur 6.2 Interaksjonseffekt mellom fagfelt og innvandrerbakgrunn: Beregnet sannsynlighet blant personer i arbeidsstyrken for å være arbeidsledig, overkvalifisert eller sysselsatt i relevant arbeid et halvt år etter eksamen.

Kilde: Støren (2008). (Søkelys på arbeidslivet). Referansepersonen er en mann med middels karakterer og gjennomsnittsalder, uteksaminert i 2005, bor utenfor Oslo.

Andre studier

Brekke (2006) undersøkte varighet fram til første jobb blant hovedfagskandidater utdannet i perioden 1993–2002. Hun fant at varigheten fram til første jobb er høyere for østeuropeere, asiater og i særdeleshet afrikanere enn for etnisk norske. Brekke og Mastekaasa (2008) har også undersøkt (på det samme materialet) hvordan forskjeller i andel fulltidssysselsatte mellom innvandrere og majoritet varierer med botid, kjønn og antall år siden uteksaminering. Forskjellen i sysselsettingsnivå mellom innvandrere og majoritet reduseres med økende botid. (Effekten av botid er imidlertid signifikant bare opp til åtte års botid.) Antall år siden uteksaminering – når botid er holdt konstant – har i seg selv liten betydning for forskjell i sysselsettingsnivå blant mennene, men har betydning for *kvinnene*. Andelen som er sysselsatt, reduseres med økende antall år siden uteksaminering blant kvinner med innvandrerbakgrunn, men dette skjer i svært liten grad blant de etnisk norske kvinnene. Når det gjelder kjønnsforskjeller, er disse også påvist av Olsen (2010). Olsen viser (side 15–16) at i aldersgruppen 30–34 år er det en større kjønnsforskjell i andelen "aktive" (sysselsatt eller under utdanning) blant personer med innvandrerbakgrunn enn blant dem uten innvandrerbakgrunn i samme aldersgruppe. Olsen viser dessuten at denne kjønnsforskjellen (blant innvandrerne og etterkommerne) er større i aldersgruppen 30–34 år enn i aldersgruppen 20–24 år.

6.1.2 Arbeidsmarkedstilpasning 4–5 år etter eksamen

I to undersøkelser har NIFU STEP undersøkt arbeidsmarkedskarrieren fra første fase etter eksamen til ca. 4 år etter eksamen blant høyere utdannede innvandrere sammenliknet med personer i majoritetsbefolkningen. Den første undersøkelsen gjaldt et kull som ble uteksaminert i 1994/1995, som ble undersøkt vinteren 2009 (Støren, 2002, 2004). Den andre undersøkelsen var NIFUs kandidatundersøkelse 2002, som omfattet personer som var uteksaminert tre og et halvt til fem år tidligere (1997–1999). Respondentene var uteksaminert dels i Norge, dels i utlandet, og omfattet både personer med innvandrerbakgrunn og etnisk norske (Støren, 2005c; Støren og Wiers-Jenssen, 2010).

Analyser av data fra den førstnevnte av disse undersøkelsene viste blant annet at høyt omfang av arbeidsledighet blant ikke-vestlige innvandrere i første fase etter eksamen var en viktig forklaring på at de hadde en svært mye høyere arbeidsledighetsrate fire år etter eksamen (Støren, 2004). (Alle var uteksaminert fra norske læresteder.) Mange flere innvandrere enn etnisk norske hadde tidligere arbeidsledighetserfaringer, og slike erfaringer hadde generelt sterk effekt på sannsynligheten for å være arbeidsledig fire år etter eksamen (undersøkelsestidspunktet). I tillegg til dette, hadde arbeidsledighetserfaring i første fase etter eksamen en mye *større* effekt på sannsynligheten for å være arbeidsledig i første fase etter eksamen blant innvandrerne enn blant etnisk norske (Støren, 2004); altså tydet resultatene på at det å være arbeidsledig hadde en større stigmatiserende effekt på innvandrere enn etnisk norske.

I denne undersøkelsen hadde vi ikke mulighet til å undersøke betydningen av språkferdigheter eller botid. Det kunne tenkes at innvandrere med svake ferdigheter i norsk, var de som oftest var arbeidsledige i første fase etter eksamen. De som ikke fikk jobb, hadde minst sjanse til å forbedre sine språkferdigheter, og dette kunne være forklaringen på at de også oftere enn etnisk norske var arbeidsledige fire år etter eksamen. Dette ble undersøkt gjennom data fra Kandidatundersøkelsen 2002 (bl.a. i Støren, 2005c og Støren og Wiers-Jenssen, 2010).¹⁵

I Kandidatundersøkelsen 2002 ble norskferdighetene undersøkt på flere måter. Kandidater med innvandrerbakgrunn som oppga at de hadde et annet morsmål enn norsk, ble bedt om vurdere sine ferdigheter i norsk, både muntlig og skriftlig, langs en femdelt skala (svært gode, nokså gode, middels gode, nokså dårlige, svært dårlige). De ble også spurt om det hendte at de hadde problemer med det norske språket i arbeidet, hjemme, i sosiale sammenhenger eller når de leste norske aviser. Spørsmålene er stilt i "nåtid", slik at de gjaldt respondentenes vurdering av situasjonen på undersøkelsestidspunktet. Når det gjelder kategorier for botid, kom de som hadde flyttet til Norge i 1994 eller senere, i kategorien '*kort botid*'. De hadde altså bodd i Norge 8 år eller mindre på undersøkelsestidspunktet november 2002. De som flyttet til Norge i 1988 eller senere, men senest i 1993, kom i kategorien '*middels botid*'. De hadde bodd i Norge i 9–14 år på undersøkelsestidspunktet. '*Lang botid*' omfattet personer som flyttet til Norge *før* 1988. De hadde altså minst 15 års botid på undersøkelsestidspunktet.

¹⁵ Kandidatundersøkelsen 2002 hadde en svarprosent på 51, som kan sies å være lav, men er høy i internasjonal sammenheng, og det oppnås sjelden også i Norge høyere svarprosent enn dette i undersøkelser som foretas noen år etter eksamen.

Botid viste seg å ha en klar effekt på resultatene, men det gjaldt bare de med ikke-vestlig bakgrunn og ikke de med vestlig bakgrunn. Det var ingen signifikant forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere med lang botid og etnisk norske. (Også koeffisienten for ikke-vestlige innvandrere med lang botid var høy og positiv, men ikke signifikant, noe som trolig kom av lavt tallgrunnlag, som gir høye "standardfeil"). Økende botid må forventes å gi økt kjennskap til det norske arbeidsmarkedet, flere kontakter og bedre nettverk, og – må en anta – også bedre norskkunnskaper. Vi fant den forventede effekten av botid om redusert ledighet med økende botid blant ikke-vestlige innvandrere. Vi fant imidlertid ikke noen effekt av norskkunnskaper. Dette vurderte vi slik:

"Grunnene kan være mange. En forklaring kan være at den relativt lave svarprosenten vi har i undersøkelsen innebærer at de med svakest norskkunnskaper er overrepresentert blant dem som *ikke* har svart. Spørreskjemaet var på norsk (men det var anledning til å få tilsendt et engelskspråklig spørreskjema). Hvis frafallet er skjevt med hensyn til norskferdigheter, og dette skulle ha en innflytelse på resultatene, må de som *ikke* har svart *og* som har dårlige norskkunnskaper, ha svært mye høyere ledighetsrisiko enn de ikke-vestlige innvandrerne med svake norskkunnskaper som faktisk er representert i materialet. Vi kan ikke avvise en slik mulighet, men like fullt er det påfallende at når vi har målt forskjellige nivåer på norskkunnskaper i vårt materiale, så har vi ikke funnet noen redusert ledighetsrisiko blant dem med gode norskkunnskaper i forhold til dem med dårligere norskkunnskaper.

Det er også andre forklaringer. Botid og ferdigheter i norsk henger nødvendigvis ikke så klart sammen som en i utgangspunktet skulle tro, og det kan hende at kontakter og nettverk opparbeidet gjennom lang botid, er viktigere enn det å kunne perfekt norsk. I vårt materiale var det slik at det ikke var en lineær sammenheng mellom botid og norskkunnskaper blant de ikke-vestlige innvandrerne, snarere en kurvlineær sammenheng, der de som hadde middels botid, hadde best norskkunnskaper [...]. Sammenhengen er trolig også påvirket av nasjonalitetsforskjeller og av at ulike nasjonalitetsgrupper er kommet til Norge på ulike tidspunkter. Vi har et så begrenset tallmateriale at det ikke er meningsfullt å inkludere kontroll for nasjonalitetsgruppe i analysene.

En tredje forklaring kan være at respondentene muligens har overvurdert sine ferdigheter i norsk når de har besvart spørsmålene i skjemaet; det kan tenkes at i et jobbintervju vil de med lengst botid i Norge, likevel kunne presentere bedre norskferdigheter enn de som har bodd her kortere tid, og dermed ha størst sjanser til å få jobb. Vi har sjekket norskkunnskapene mot hva de ikke-vestlige respondentene har svart med hensyn til om de har tatt språktest. Av dem som er svært gode, nokså gode eller middels gode i norsk skriftlig eller muntlig, har nær 80 prosent tatt språktest, mot om lag 40 prosent av dem som svarer at de har nokså dårlige eller svært dårlige norskkunnskaper. Dette kan være en indikator på at de ikke-vestlige innvandrerne som har deltatt i undersøkelsen, ikke overvurderer sine norskkunnskaper.

En fjerde forklaring på det tilsynelatende misforholdet mellom effekt av botid og manglende effekt av norskkunnskaper, kan være at norskkunnskapene ikke nødvendigvis er utslagsgivende for hvorvidt en får jobb. Det kan tenkes at i store deler av arbeidsmarkedet for høyere utdannede er ikke gode ferdigheter i norsk avgjørende ved en ansettelse [...]. I så fall vil det

også være andre forhold enn ferdigheter i norsk som fører til forskjeller i arbeidsledighetsrisiko” (Støren, 2005:58–59).

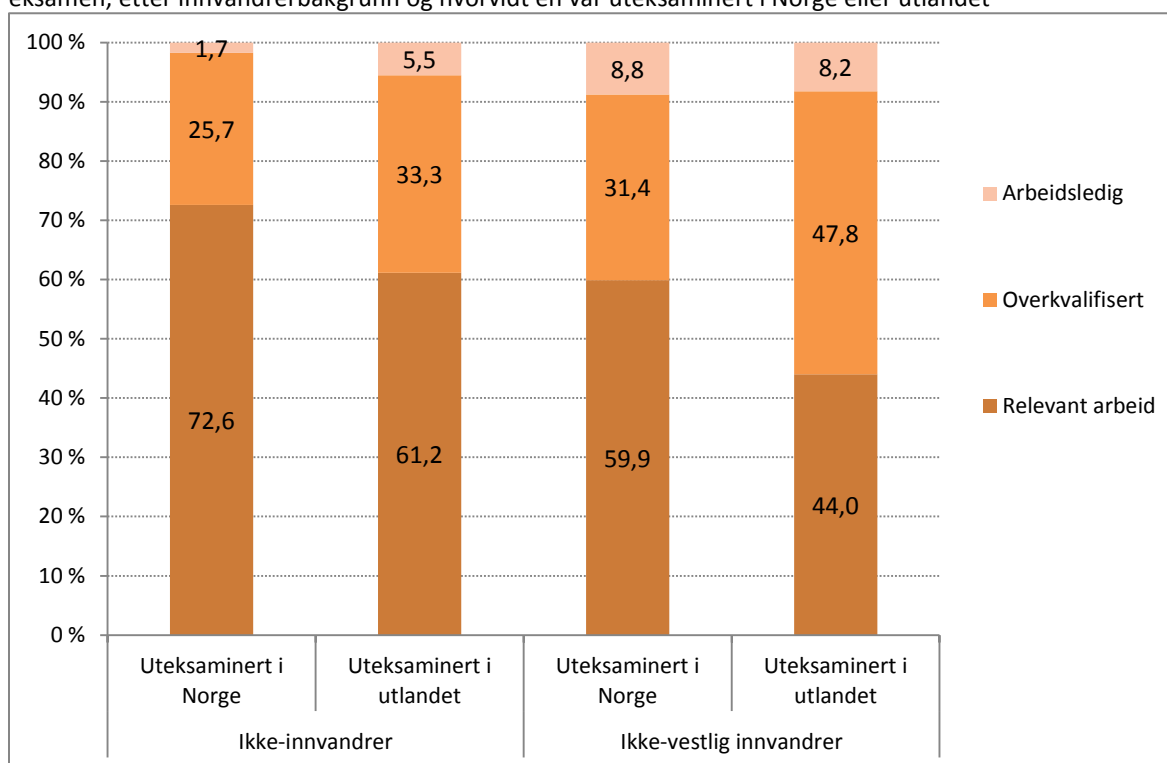
Også i denne undersøkelsen hadde det å ha vært arbeidsledig i første fase etter eksamen en meget stor betydning for arbeidsledighetsrisikoen noen år senere blant de ikke-vestlige innvandrerne.¹⁶ Dette gjaldt både når de ble kontrollert for norskferdighet og for botid.

Det er sannsynlig at arbeidserfaring i løpet av perioden etter eksamen medvirket til en forbedring av norskferdighetene, mens de som har mindre arbeidserfaring på grunn av arbeidsledighet, i mindre grad forbedret sine norskferdigheter. Dette kunne isolert sett ha ført til at vi ville finne forskjeller i ledighetsrisiko etter nivå på norskferdigheter på undersøkelsestidspunktet, men det ble ikke funnet. Hovedresultatet var derfor at det var tidligere ledighetserfaring og ikke mangelfulle norskferdighetene på undersøkelsestidspunktet som var utslagsgivende for den høye ledighetsrisikoen blant ikke-vestlige innvandrere på dette tidspunktet (3 ½ - 5 år etter eksamen).

Dataene fra Kandidatundersøkelsen 2002 er også benyttet i andre analyser, og resultatene vises nedenfor. Her har vi undersøkt sannsynligheten for å være enten arbeidsledig, i en jobb en er overkvalifisert for eller i relevant arbeid fire år etter eksamen, og vi sammenlikner både dem som er uteksaminert i Norge og dem som er uteksaminert i utlandet. Resultatene viste blant annet at også etniske nordmenn uteksaminert i utlandet hadde høyere arbeidsledighetsrisiko og høyere sannsynlighet for å være i en jobb en var overkvalifisert for enn etnisk norske uteksaminert i Norge (se figur 6.3). Ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i utlandet hadde imidlertid en langt vanskeligere situasjon, og også ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i Norge hadde en vanskeligere situasjon enn etnisk norske uteksaminert i Norge.

¹⁶ Dette er altså funnet i flere studier av høyere utdannede, men som omtalt i kapittel 5.4 er denne tendensen ikke bekreftet i studier av ungdom med lavere kompetansenivåer.

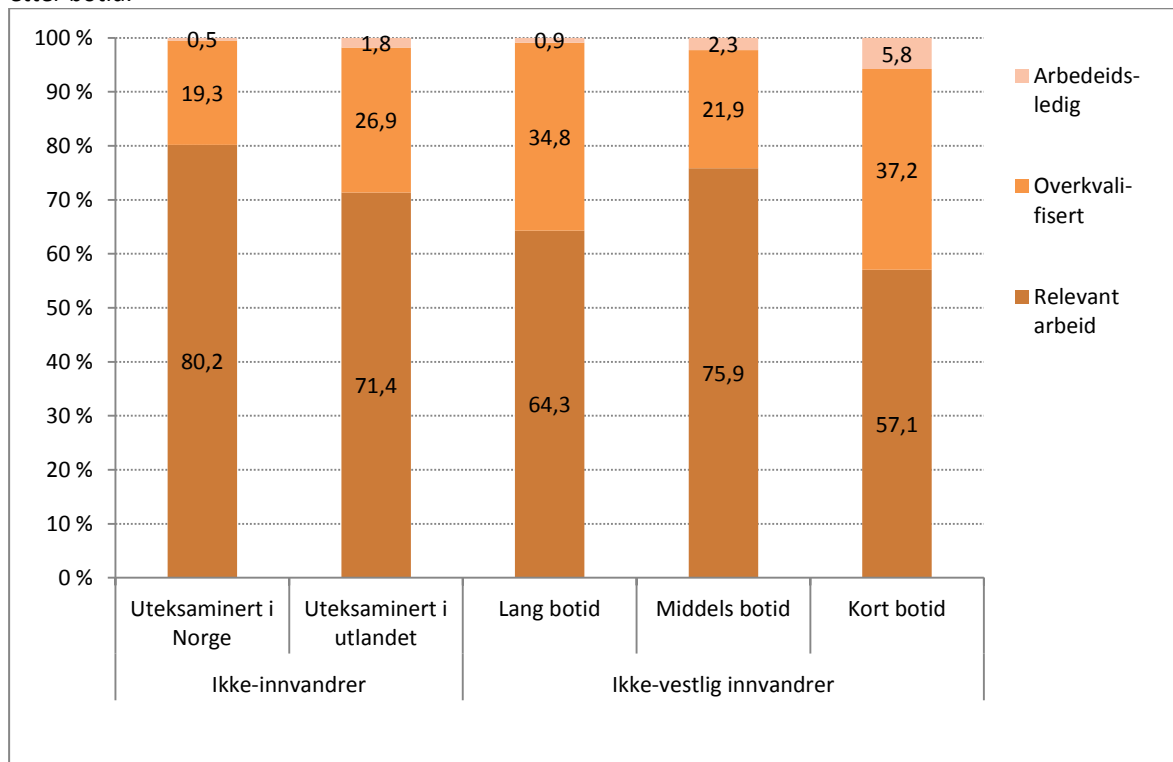
Figur 6.3 Sannsynlighet for å være arbeidsledig, overkvalifisert eller ha relevant arbeid fem år etter eksamen, etter innvandrerbakgrunn og hvorvidt en var uteksaminert i Norge eller utlandet

Kilde: Støren & Wiers-Jensen (2010). (Journal of Studies in International Education.) Beregningene er basert på data fra Kandidatundersøkelsen 2002 og refererer til situasjonen per november 2002 for en mann med gjennomsnittsalder og gjennomsnittskarakterer, utdannet innenfor økonomisk-administrative fag i 1997.

Betydningen av botid vises i figur 6.4. Resultatene tyder på at effekten av botid er forskjellig med hensyn til arbeidsledighetsrisiko og risiko for å være overkvalifisert for jobben. Resultatene kan gi grunn til å stille spørsmålet om mange innvandrere foretar et valg mellom å ta en jobb en er overkvalifisert for og å være arbeidsledig. Blant ikke-vestlige innvandrere med lang botid i Norge, er det lav andel som er arbeidsledige, men en høy andel som er overkvalifisert for jobben.

Figur 6.4 Sannsynlighet for å være arbeidsledig, overkvalifisert eller i relevant arbeid fem år etter eksamen, etter botid.

Kilde: Støren & Wiers-Jenssen (2010). (Journal of Studies in International Education.) Beregningene er basert på data fra Kandidatundersøkelsen 2002 og refererer til en mann med gjennomsnittsalder, gjennomsnittskarakterer og mastergrad/hovedfag, utdannet innenfor naturvitenskapelige fag økonomisk-administrative fag i 1997.

Om vi går tilbake til de første analysene av dette materialet (dvs. av Kandidatundersøkelsen 2002), vil vi gjenta noen vurderinger vi presenterte den gang:

”De må sies å være alvorlig at de relative forskjellene er så store, men samtidig må ikke dette resultatet tolkes i retning av at ”alle” ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning risikerer arbeidsledighet. Det store, store flertallet er i jobb, og det er ikke slik at det ”ikke nytter” for ikke-vestlige innvandrere å ta høyere utdanning” (Støren, 2005:62).

Videre:

”Det synes [...] nokså klart at ulike former for diskriminering er blant årsakene til de ikke-vestlige innvandrernes relativt høye arbeidsledighetsrisiko, men det synes også klart at det ikke er den eneste årsaken.

Det gir dessuten grunn til bekymring at det å starte karrieren med å oppleve arbeidsledighet, har spesielt negative følger for personer med ikke-vestlig bakgrunn. Det er mye som tyder på at arbeidsledighet virker stigmatiserende for denne gruppen, mens det ikke gjør det for andre kandidatgrupper” (Støren, 2005:63).

6.2 Inntektsforskjeller

I dette delkapitlet skal vi fortsette å konsentrere oss om personer med høyere utdanning, men fokusere på (eventuelle) *inntektsforskjeller* mellom personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn og personer tilhørende majoritetsbefolkningen. Den første studien på NIFU STEP der (blant annet) lønsspørsmål i lys av innvandrerbakgrunn inngikk, var analyser av kandidater uteksaminert i 1994–1995 (de fleste på våren 1995). Disse ble undersøkt ca. 4 og et halvt år etter eksamen (vinteren 1999). Inntektsanalysen viste at ikke-vestlige innvandrere hadde en inntekt som var 10 prosent lavere enn etnisk norske, etter at det var tatt hensyn til (kontrollert for) fagfelt, utdanningsnivå og en rekke demografiske faktorer (Støren 2002: 161). Når det i tillegg ble kontrollert for karakterer fra videregående og hvorvidt en hadde hatt relevant arbeid under studiet, ble inntektsforskjellen redusert noe, til 9 prosent. Også når det i tillegg ble kontrollert for arbeidsspesifikke variabler som hvorvidt jobben var midlertidig eller fast, var i offentlig sektor, i Oslo eller ikke Oslo, og om en hadde tatt videreutdanning, var forskjellen nær 9 prosent (Støren, 2002: 162–153).

De kontrollvariablene som hadde størst betydning for inntektsvariasjonen i materialet, og som også klart reduserte inntektsforskjellen mellom innvandrere og majoritet da de ble tatt hensyn til, var hvorvidt – og hvor lenge – personen har vært arbeidsledig etter eksamen, om første jobb var en jobb som var irrelevant i forhold til utdanningen, og om første jobb var en fast jobb. Etter kontroll for disse variablene, var det imidlertid fortsatt en lønnsforskjell på 7,5 prosent mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritetsgruppen. Dette betyr at en del av inntektsforskjellen kom av at innvandrerne oftere hadde opplevd arbeidsledighet og oftere hadde hatt midlertidige jobber. Men i tillegg til dette, var det en relativt stor uforklart inntektsforskjell, altså en forskjell som ikke kunne forklares med de variablene (kjennemerkene) vi hadde til rådighet.

I et datamateriale som bestod av senere kull (Kandidatundersøkelsen 2002, se omtale av undersøkelsen over) ble det gjort nye undersøkelser for å se om vi fant tilsvarende forskjeller (Støren, 2007). I disse analysene tok vi hensyn til flere forhold som kunne ha betydning, og vi kunne sammenlikne personer utdannet i Norge med personer uteksaminert i utlandet. Begge deler gjaldt både innvandrere og etnisk norske. Nedenfor vises noen av resultatene.

6.2.1 Hva en gjør i første fase etter eksamen har betydning for inntekten fire år senere

Et generelt funn i inntektsanalysene av materialet fra Kandidatundersøkelsen 2002 (Støren, 2007) var at også her hadde det vi kaller "karrierevariabler" stor betydning for inntektsforskjeller mellom innvandrere¹⁷ og etnisk norske. Slike variabler vil si kjennetegn ved det arbeidet en har og ved den arbeidsmarkedssituasjon en har hatt tidligere. Det siste gjelder den første tiden etter eksamen. Før det ble tatt hensyn til slike forhold, men var tatt hensyn til en rekke human kapital variabler som også har stor betydning for inntekten, hadde ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i Norge ca. 12 prosent lavere lønn enn etnisk norske (Støren, 2007:85). Kontroll for

¹⁷ "Innvandrere" vil her si både førstegenerasjon og etterkommere, men sistnente gruppe utgjorde bare 5 prosent av dem som har betegnelsen innvandrere i dette utvalget, slik at det overveldende flertallet altså var født utenfor Norge.

”karrierevariabler” resulterte i at det ikke lenger var noen isolert signifikant effekt på inntekten av det å være ikke-vestlig innvandrere uteksaminert i Norge (”alt annet likt”).

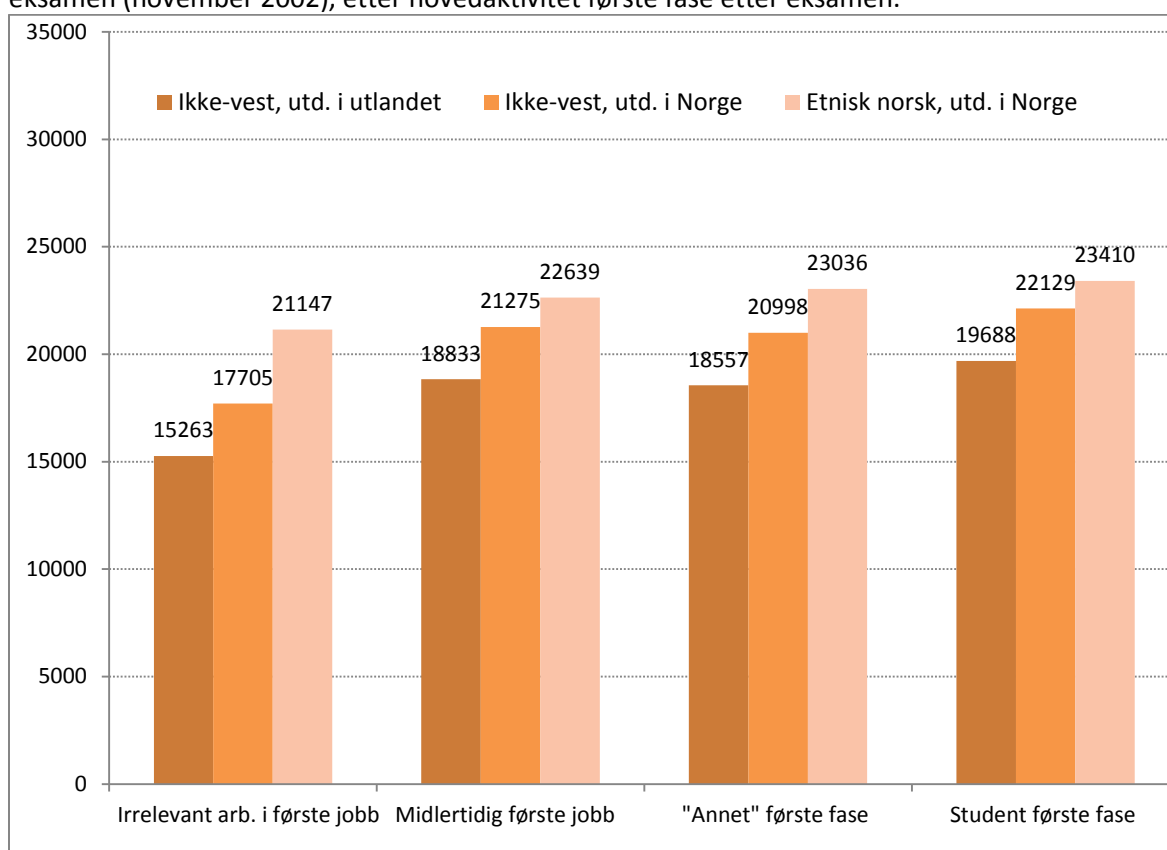
Ulike ”negative” sider ved karrieren hadde imidlertid større effekt på lønna til innvandrerne enn etnisk norske, som vist i figur 6.5 nedenfor.

Generelt hadde det å ha startet karrieren i en irrelevant jobb meget stor betydning, og reduserte inntekten som ble målt ca. fire år senere med hele 14 prosent (for etnisk norske). Arbeidsledighet i første fase reduserte inntekten med 7 prosent. Langt flere innvandrere enn ikke-innvandrere hadde en slik start på karrieren. Dermed blir en stor del av inntektsforskjellen forklart nettopp med dette, samtidig som at det var en tendens til at det å ha ”negative arbeidsmarkedserfaringer” hadde større effekt på innvandrernes lønn enn på lønna til de etnisk norske.

Andre funn i disse analysene var at ferdigheter i norsk (selv-vurderte) ikke hadde noen betydning, og at det ikke var noen klar effekt av botid. Riktignok hadde ikke-vestlige innvandrere med kortest botid i Norge lavest lønn, men de ble etterfulgt av dem med lengst botid, mens de med middels botid hadde om lag samme lønn som etnisk norske. Resultatet *kan* komme av at mange av dem med lang botid unngikk arbeidsledighet ved å ta seg en jobb som var lavere betalt. I analysene som vi refererer til nedenfor, er det ikke tatt hensyn til botid, siden det er trukket inn en lang rekke andre forhold i disse analysene,¹⁸ herunder en rekke interaksjonsledd som kan vise hvorvidt effekten av (for eksempel) det å jobbe i offentlig sektor eller å ha irrelevant arbeid, er forskjellig for innvandrere enn andre (se Støren, 2007).

¹⁸ Begrenset tallmateriale fra en utvalgsundersøkelse gjør at omfang av variable som kan trekkes inn i analysene også må begrenses.

Figur 6.5 Beregnet ordinær månedslønn (kroner) i heltidsstilling ca. tre og et halvt år etter eksamen (november 2002), etter hovedaktivitet første fase etter eksamen.

Kilde: Støren (2007). Basert på data fra kandidatundersøkelsen 2002. Beregnet for menn, 31 år i 2002, arbeidet i offentlig sektor, utenfor Oslo, uteksaminert i 1999, er ingeniører, har middels karakterer fra videregående og fra høyere utdanning, har gjennomsnittlig antall måneder med relevant arbeid under studiene, arbeider heltid men ikke mer enn heltid.

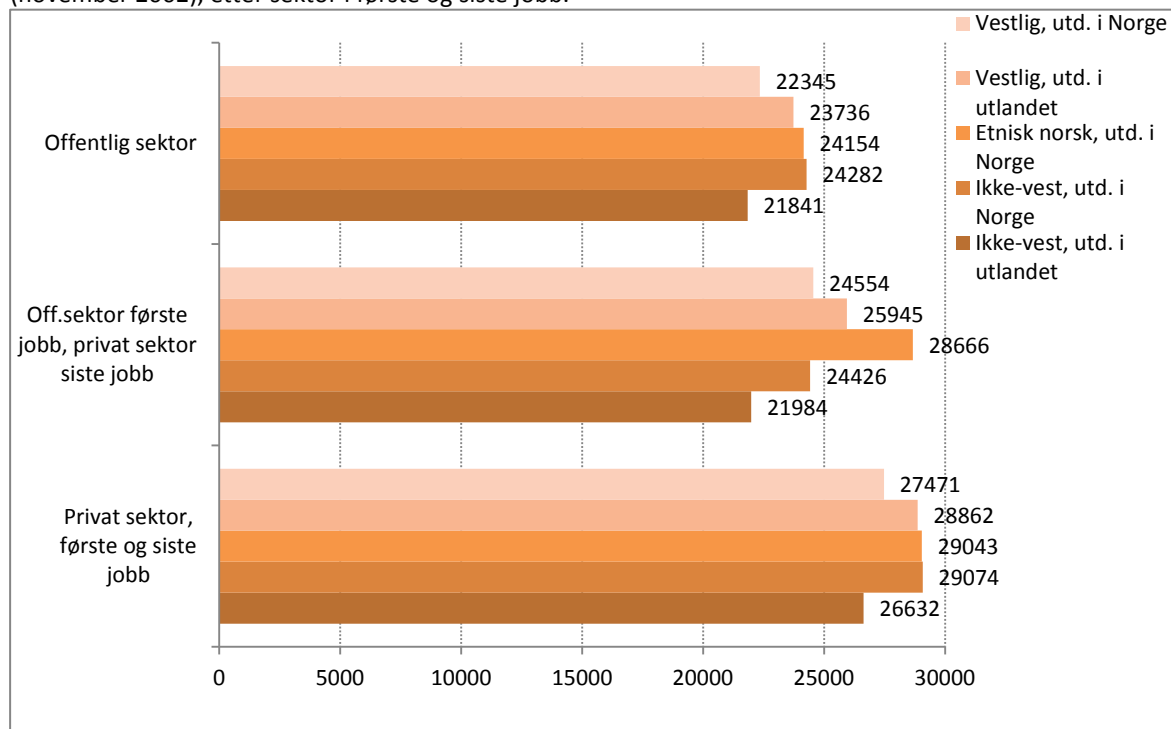
Figur 6.5 illustrerer betydningen av hovedaktivitet i første fase etter eksamen for lønna fire år etterpå, og hvilken innvirkning dette har for lønnsforskjeller mellom etnisk norske og innvandrere. For innvandrerne har vi i figuren skilt mellom dem som var uteksaminert i Norge og dem som var uteksaminert i utlandet. Det å ha vært student i første fase etter eksamen, hadde ingen signifikant betydning i materialet som helhet. Inntekten for denne gruppen blant etnisk norske, som er vist i figur 6.5 i kolonnen lengst til høyre, er nær gjennomsnittet for etnisk norske.

I alle grupper i figur 6.5 har ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i utlandet lavere inntekt enn de øvrige. Dette kan komme av færre kontakter og mindre kjennskap til det norske arbeidsmarkedet og/eller usikkerhet blant arbeidsgivere om deres utdanning. Men også ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i Norge har lavere lønn enn etnisk norske i alle grupper illustrert i figur 6.5. Gruppen som er kategorisert som "Annet, første fase" etter eksamen er de som stod utenfor arbeidsstyrken og heller ikke var i videre utdanning. Vi har begrenset kunnskap om denne gruppen. Den omfatter blant annet personer i vernepliktstjeneste. Flere av de etnisk norske enn av innvandrerne utførte vernepliktstjeneste første fase etter eksamen, men ellers kjenner vi ikke grunnene til å være i "annet-gruppen". Det er trolig ulike grunner til å tilhøre "annet-gruppen" blant etnisk norske og innvandrere, og disse ulike grunnene til å tilhøre gruppen kan utgjøre årsaken til at det å tilhøre denne gruppen tenderer til å ha større negativ effekt på inntekten fire år senere for innvandrere enn etnisk norske.

6.2.2 Inntektsforskjeller i privat og offentlig sektor

Hvorvidt en jobbet i offentlig eller privat sektor, hadde også stor betydning for inntekten, herunder om en beveget seg fra offentlig til privat sektor i løpet av en fireårsperiode etter uteksaminering. Dette er illustrert i figur 6.6.

Figur 6.6 Beregnet ordinær månedslønn (kroner) i heltidsstilling ca. tre og et halvt år etter eksamen (november 2002), etter sektor i første og siste jobb.

Kilde: Støren (2007). Basert på data fra kandidatundersøkelsen 2002. Beregnet for menn, 31 år i 2002, uteksaminert i 1999, hadde fast relevant jobb i første fase, er ingeniører, har middels karakterer fra videregående og fra høyere utdanning, har gjennomsnittlig antall måneder med relevant arbeid under studiene, arbeider heltid men ikke mer enn heltid. Det som varierer, er sektor for første og siste jobb.

Det er ingen forskjell i inntekt mellom etnisk norske og ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i Norge hvis en jobbet i privat sektor både i første og siste jobb, og "alt annet" var likt. Det er heller ingen forskjell i inntekt mellom disse gruppene hvis en jobbet i offentlig sektor både i første og siste jobb. Derimot er det en forskjell hvis en startet karrieren i offentlig sektor, men var i privat sektor i siste jobb. Etnisk norske hadde en stor lønnsgevinst av en slik overgang, mens dette ikke gjaldt innvandrerne. Hva årsaken til dette er, er uvisst. En mulighet er lønnsdiskriminering, men i så fall er det neppe en diskriminering basert på etnisitet, siden vi ser likende tendens blant vestlige innvandrere som blant ikke-vestlige.

På den annen side har ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i utlandet lavere lønn enn andre med tilsvarende kvalifikasjoner, uansett sektortilknytning (nåværende og tidligere). Det er motsatt for de vestlige innvandrerne. Blant disse er det en tendens til at det er de som er uteksaminert i utlandet som har best lønn, noe som kan komme av ekspertinnvandring (de hadde en god jobb allerede ved ankomst til Norge).

6.2.3 Andre studier av inntektsforskjeller blant høyere utdannede

Et hovedresultat fra analysene som er omtalt over, er at svært mye av lønnsforskjellen mellom innvandrere uteksaminert i Norge og etnisk norske kan forklares med forhold som har å gjøre med arbeidsmarkedskarrieren. Hvis man kommer i fast relevant jobb etter eksamen, noe som innvandrere riktignok gjør i mindre grad enn etnisk norske, er det små eller ingen lønnsforskjeller.

Også andre norske studier har fokusert på inntekt blant innvandrere og etnisk norske med høyere utdanning. Disse er basert på registerdata, og viser at inntektsforskjellene belyst ved utvalgsundersøkelser (spørreskjemaundersøkelser) som er omtalt over, ikke er estimert for høyt; snarere *kan* det tenkes at personer med lavest inntekt er underrepresentert blant innvandrerne som svarte på undersøkelsene. Wiborg (2006) undersøkte inntektsforskjeller ved å bruke registerdata over personer som var utdannet i Norge i perioden 1981–1996: Han inndelte innvandrerne etter kategorier for verdensdeler. Ett funn var at *vestlige* hovedfagskandidater hadde noe lavere inntekt enn etnisk norske etter kontroll for fagfelt, karakterer og arbeidserfaring. Etter kontroll for *botid* var imidlertid disse forskjellene borte.

Ikke-vestlige innvandrere fra afrikanske og latinamerikanske land (men ikke asiatiske) hadde betydelig lavere inntekt enn etnisk norske også etter kontroll for botid og andre relevante variabler.

Brekke og Mastekaasa (2008) undersøkte blant annet betydningen av kjønn og av varighet etter uteksaminering i sin studie av inntektsforskjeller mellom innvandrere og etnisk norske. Analysene er basert på registerdata over personer uteksaminert med hovedfag eller tilsvarende fra norske universiteter i årene 1992–2002. De tar hensyn til fordelinger på fagfelt, botid og karakterer. De finner at både like etter og flere år etter uteksaminering er det signifikante inntektsforskjeller mellom innvandrere og etnisk norske. Første året etter uteksaminering har mannlige innvandrere 14 prosent lavere lønn enn etnisk norske menn, og 10 år etter uteksaminering er forskjellen 18 prosent. Det interessante er 1) at inntektsforskjellen *øker* jo lengre tid som er gått etter uteksaminering, og 2) at dette bare gjelder blant mennene. Blant kvinnene finner de samme effekter av år siden uteksaminering for innvandrere og etnisk norske (det vil si at inntekten *øker* på samme måte). Begge grupper av kvinner har samtidig klart lavere inntekt enn etnisk norske menn, men kvinnelige innvandrere har lavere lønn enn etnisk norske kvinner.

Brekke og Mastekaasa (2008:521) anser at det faktum at lønnsforskjellen *øker* over tid¹⁹ står i motstrid til teorien om statistisk diskriminering (som omhandler at arbeidsgivere baserer seg på hva de antar er produktiviteten til en bestemt gruppe arbeidstakere/arbeidssøkere), siden informasjon om faktisk produktivitet *øker* med arbeidsmarkedserfaring. Dermed burde statistisk diskriminering avta over tid. Snarere antar Mastekaasa og Brekke (2008) at en teori om at fordeler

¹⁹ Dette resultatet står for øvrig i motstrid til Wiborgs (2006) resultater. Han finner at lønnsforskjellene tenderer til å bli redusert over tid. Brekke og Mastekaasa peker på at bakgrunnen for forskjellene kan være at de til dels ser på ulike kohorter (Wiborgs er eldre), ulikt metodisk design og at botid er mer kontrollert for på en mer detaljert måte enn hva som var mulig i den første studien. Selv vil jeg legge til at det faktum at Brekke og Mastekaasa undersøker hvordan effekten av antall år etter uteksaminering varierer mellom menn og kvinner blant majoritet og minoritet, kan spille en rolle.

man har i utgangspunktet *øker over tid* (cumulative advantage theory), kan bidra til en forklaring. Svakere akkumulasjon (vekst, opphopning) av human kapital innebærer mindre tilgang til jobber på høyt nivå, og dermed øker den opprinnelige ulempen over tid. Et tilleggsmoment er sosiale nettverk.

Resultatene er forenlige med resultatene omtalt over fra Støren (2007). Også disse resultatene kan ses i lys av en teori om akkumulerende fordeler; de som starter karrieren med en irrelevant jobb eller som arbeidsledig, får ikke har samme sjanse til å øke sin humane kapital gjennom utviklende og utfordrende jobber, og de vil dermed henge etter lønnsmessig. Samtidig vil vi ikke avvise at statistisk diskriminering (eller andre former for diskriminering) spiller en rolle. Dette kan i mange tilfelle ha vært utslagsgivende for at innvandrere *starten* av karrieren var i en ugunstig posisjon og ha medvirket til økt sjanse for å være i en irrelevant jobb (eller arbeidsledig), og dette har fått lønnsmessige følger på sikt.

6.3 Oppsummering om arbeidsmarkedssituasjonen for høyere utdannede

En hel rekke studier viser at ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning har større problemer i overgangen til arbeidsmarkedet enn etnisk norske, også når det er tatt hensyn til karakterer og ulik fordeling på fagfelt. Forskjellene gjelder risiko for arbeidsledighet og for å være i en jobb en er overkvalifisert for, samt tid fra eksamen til en får jobb. Flere studier viser også at forskjellen i forhold til etnisk norske vedvarer flere år etter uteksaminering. Til dels synes dette å komme av at det å være uten arbeid i første fase etter uteksaminering, har større negative effekter på sikt for ikke-vestlige innvandrere enn etnisk norske. Det altoverveiende flertallet av ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning er likevel i jobb. Innvandrere med kortest botid har høyest andel arbeidsledige. Blant innvandrere med lang botid er det likevel en høy andel som har jobber de er overkvalifisert for.

Forskjellene mellom minoritet og majoritet i mistilpasning synes å komme dels av mangelfullt utviklede nettverk, og dels av diskriminering. Forskjellene i andel mistilpassede varierer mellom fagfelt, og forskjellen er stor innenfor teknisk-naturvitenskapelige fag, men små innenfor sosialfag.

Mange studier finner også relativt store inntektsforskjeller mellom sysselsatte innvandrere med høyere utdanning og etnisk norske med tilsvarende kvalifikasjoner. En studie tyder på at slike forskjeller, her målt ca. 4 år etter eksamen, i stor grad kommer av forskjeller mellom minoritets- og majoritetsgruppen som oppstår i starten av karrieren. Innvandrere er oftere arbeidsledige og har oftere arbeid de har overkvalifisert for i den første fasen etter uteksaminering. Gitt samme start på karrieren, og kontrollert for hvorvidt en jobbet i offentlig eller privat sektor, er det svært små eller ingen inntektsforskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i Norge og etnisk norske med tilsvarende utdanning ca. fire år etter eksamen.

7 Utfordringer

Utfordringene som kan utledes av resultatene vi har omtalt i de foregående kapitlene, dreier seg dels om arbeidslivet og dels om utdanningspolitikken. Et spørsmål som er stilt til dette prosjektet, er om det finnes det grunnlag for å hevde at diskriminering holder unge innvandrere utenfor arbeidsmarkedet. Flere av funnene tyder på at ungdom med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har større vansker enn etnisk norsk ungdom med samme kvalifikasjoner med å komme seg inn på arbeidsmarkedet. Det er sannsynlig at noe av bakgrunnen for dette ligger i ulike former for diskriminering, men samtidig peker ikke resultatene på at dette medfører at store grupper av ungdom med innvandrerbakgrunn *holdes utenfor* arbeidsmarkedet. Vi har også sett tegn til lønnsdiskriminering mellom innvandrere og etnisk norske sysselsatte, men her er ikke resultatene entydige.

7.1 Holdepunkter for diskriminering

Et kanskje overraskende resultat er at det synes å være større forskjeller i arbeidsmarkedstilpasning mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen dess mer utdanning personene har. Vi har funnet store forskjeller mellom minoritet og majoritet blant de høyere utdannede. Også blant dem med utdanning på videregående nivå eller lavere, var det tendenser til størst forskjeller mellom dem som har fullført videregående med yrkes- eller studiekompetanse, og minst eller ingen forskjell mellom minoritet og majoritet blant dem som har aller lavest kompetanse. Hva grunnene til dette er, kjenner vi ikke. Vi vet at jo lavere kompetanse en har, dess vanskeligere er det for *alle* grupper å komme i arbeid. Mekanismen kan være slik at svakt kompetansenivå er så viktig at det å være etnisk norsk rett og slett ikke gir noen fordel denne gruppen. Ulike årsaker til å ha lavt (formelt) kompetansenivå blant innvandrere og etnisk norske kan også ha betydning. Årsaker knyttet til selve migrasjonen kan ha gitt mindre muligheter til å ha oppnådd formell kompetanse blant unge innvandrere, men *arbeidsevnen* og produktiviteten kan like fullt være god, og kanskje bedre enn blant etnisk norske med samme lave formelle kompetansenivå. Dermed *framstår* resultatene med hensyn til sysselsettingsmuligheter og arbeidsledighetsrisiko som like i disse gruppene, men kan likevel være forskjellig om vi hadde hatt mulighet til direkte å måle reelt kompetansenivå og reell arbeidsevne.

Slike forhold kan ligge bak at det er større forskjeller i arbeidsledighetsrisiko mellom majoritet og minoritet blant høyere utdannede, forskjeller som sannsynligvis, i det minste til dels, er knyttet til diskriminering.

Ulik tilgang til læreplasser er funn som tyder på eksistensen av diskriminering. Helland og Støren (2006) diskuterer hvorvidt resultatene angående minoritetselevenenes mindre sjanse til å få læreplass (se omtale foran i kapittel 2.4) henger sammen med ulike former for diskriminering. De peker på at generelt viser resultatene at læreplassøkere med ikke-vestlig bakgrunn måtte ha bedre karakterer enn søkere fra den etniske majoriteten for å få samme sjanse til å få læreplass.²⁰

²⁰ Når det gjaldt tilgang til læreplasser, fant vi, i motsetning til i analysene av overgang til arbeid, at forskjellen mellom minoritet og majoritet var klart størst blant dem med de svakeste karakterene. Det er

Læreplassøkere med ekstra gode karakterer fikk læreplass uansett minoritets- eller majoritetsbakgrunn. Dette tyder ikke på at forskjellen mellom minoritets- og majoritetsgruppen er et resultat av en sterk form for preferansediskriminering, altså at arbeidsgiveren uansett foretrekker enn fra majoritetsgruppen, selv om en søker fra minoritetsgruppen har bedre karakterer. Men, en form for preferansediskriminering kan likevel forekomme når søkere fra minoritetsgruppen og majoritetsgruppen har samme karakternivå, for eksempel middels karakterer, altså at arbeidsgiveren i slike ellers like tilfeller tenderer til å foretrekke en fra søker fra majoritetsgruppen.

Funnet om at søkere fra minoritetsgruppen hadde spesielle vansker i Oslo (Helland og Støren, 2006, Støren mfl. 2007, i siste undersøkelse gjaldt det bare gutter), kan også ha særegne forklaringer som omhandler diskriminering. En av flere mulige forklaringer kan være at flere av søkerne i Oslo er offer for det som kalles 'unprejudiced discrimination', det vil si arbeidsgiverens vurdering av at kunder/klienter har fordommer (Rogstad, 2001, med henvisning til Merton, 1948), og altså velger bort en bestemt søker på grunn av andre folks fordommer. Det kan tenkes at arbeidsgiveren har en terskel/grense for hvor mange med minoritetsbakgrunn de ønsker å ta inn. Lødding (2001) fant i sin studie av tilgang til læreplasser i Oslo og Akershus holdepunkter for at det eksisterte et slikt "metningspunkt". Om det er tilfelle, er det sannsynlig at dette vil forekomme oftere i Oslo, med et stort antall søkere med minoritetsbakgrunn, enn andre steder i landet.

I hvilken grad resultatene angående tilgang til læreplass er utslag av diskriminering, er vanskelig å si (tilgang til sosialt nettverk er også en viktig årsak), og enda vanskeligere er det å fastslå hvor mye av forskjellen som skyldes den ene eller andre formen for diskriminering, som statistisk diskriminering, preferansediskriminering (arbeidsgiverens egne fordommer) eller diskriminering på grunn av antakelser om kundenes fordommer.

Andre funn, i stikkordsform, som tyder på eksistensen av diskriminering:

- Blant ungdom som ikke har begynt i høyere utdanning, er det høyere andel som er uten arbeid blant ungdom med innvandrerbakgrunn enn blant etnisk norske med samme kompetansenivå og karakterer.
- I våre data om høyere utdannede fant vi ikke holdepunkter for at det var svake norskkunnskaper som forklarte innvandrernes overrepresentasjon i andel som var arbeidsledige eller overkvalifiserte.
- Det er større sannsynlighet for å være arbeidsledig første fase etter eksamen blant de høyere utdannede innvandrerne enn blant etnisk norske, og arbeidsledighet i første fase syntes å innebære et større stigma for innvandrerne enn etnisk norske. Dette ga både lavere lønn senere i karrieren, og økt sjans for å være arbeidsledig senere i karrieren.

trolig andre mekanismer som er til stede her. Trolig har etnisk norske læreplassøkere med svake karakterer bedre sjans til å bruke sitt sosiale nettverk til å få læreplass enn minoritetssøkere med de samme karakterene. Sistnevnte gruppe kan også ha svake norskkunnskaper.

Funn og tolkninger som taler i mot at diskriminering foregår i stor grad

Både betydningen av botid for arbeidsledighetsrisiko blant høyere utdannede, samt noen av resultatene for læreplassøkende ungdom, tyder på at mangelfullt (relevant) sosialt nettverk og lite kjennskap til det norske arbeidslivet er like viktige forklaringsfaktorer som diskriminering.

Også et annet faktum tyder på det samme; blant ungdom som ikke har begynt i høyere utdanning, er sysselsettingssituasjonen blant etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn bedre enn blant førstegenerasjonsinnvandrerne.

Et tredje funn er også relevant i denne sammenheng; gitt samme start på karrieren, og kontrollert for hvorvidt en jobbet i offentlig eller privat sektor, er det svært små eller ingen inntektsforskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i Norge og etnisk norske med tilsvarende utdanning ca. fire år etter eksamen. Dette tyder altså i svært liten grad på lønnsdiskriminering. På den annen side er det slik at innvandrere og etnisk norske svært ofte *ikke har* samme start på karrieren, og disse ulikhetene i startfasen, kan blant annet komme av ulike former for diskriminering.

7.2 Utfordringer knyttet til utdanningsprestasjoner

Det pågår for tiden en viktig debatt om metoder for å redusere frafallet i videregående opplæring, spesielt innenfor den yrkesfaglige videregående opplæring. Den handler blant annet om

- å bedre kunnskapsnivået på ungdomsskoletrinnet fordi mangelfulle kunnskaper fra ungdomstrinnet er en viktig årsak til frafall i videregående
- yrkesretting av de allmenne fagene i de yrkesfaglige løpene i videregående opplæring
- hvorvidt det er realistisk at alle skal fullføre og bestå videregående opplæring med yrkes- og studiekompetanse
- hvordan en (uansett) bør kunne oppnå at *flere* fullfører (for eksempel gutter og elever med minoritetsbakgrunn)²¹
- lære kandidatordningen, som har eksistert siden 2001, men som knapt nok benyttes (en ordning med opplæringskontrakt i stedet for lærekontrakt, grunnkompetanse i stedet for yrkeskompetanse, og kompetansebevis i stedet for fagbrev, jf. Markussen og Sandberg, 2010), og om
- den såkalte "praksisbrevordningen" (to års arbeid i bedrift og en dag i uken med teori i skole fram mot praksisbrev, som eventuelt kan bygges ut med videre opplæring fram mot fagbrev, en ordning som er under evaluering ved NIFU (se Markussen mfl. 2009).

Her skal vi ikke gå nærmere inn på denne debatten, som viser til utfordringer som gjelder yrkesfaglig videregående opplæring som *helhet*, og ikke spesielt elever med innvandrerbakgrunn. Vi vil for eksempel advare mot en eventuell ide om å innrette praksisbrevordningen spesielt mot elever med innvandrerbakgrunn. Deres større problemer med å få læreplass bør løses på andre

²¹ Markussen og Sandberg (2010) mener at med bedre tilpasset opplæring, bør andelen som består videregående opplæring kunne økes fra 70 prosent til opp mot 85 prosent.

måter. Og her tenker vi både på utviklingen av grunnleggende ferdigheter på tidligere opplæringstrinn, og vi tenker på hjelp til å få læreplasser, og – i den grad diskriminering (intendert eller ikke) er årsak til økte vansker for denne gruppen – å få bukt med slike tendenser.

En hovedutfordring er altså å bedre tilgangen til læreplasser. Andre forhold vi vil fremheve, er å øke antallet førstegenerasjonsinnvandrere som *begynner* i videregående opplæring. Det er fortsatt langt fra hele kullet som begynner. Gjennom en økning i elevtallet kan en trolig også oppnå at flere av minoritetsungdommen velger yrkesfaglig videregående opplæring. Informasjon til ungdommene og deres foreldre om de yrkesfaglige utdanningstilbudene som finnes i Norge, kan være viktig og nyttig, men det forutsetter at det kombineres med en satsing på å bedre tilgangen til læreplasser.

For å oppnå at en økt andel av ungdomskullet av innvandrere begynner i videregående, er det fortsatt nødvendig med et fokus på de *nyankomne* ungdommene, som må "loses" inn i videregående. De må også gis tilstrekkelig opplæring i grunnleggende ferdigheter til å kunne gjennomføre videregående, og støtte og hjelp underveis. Det siste gjelder ikke bare nyankomne innvandrere. Dessuten er det slik at utfordringene om å få flere til å fullføre videregående opplæring gjelder generelt for denne utdanningen; vi viser til punktene innledningsvis i dette avsnittet.

Et siste punkt som bør nevnes, er at arbeidet med å øke interessen for å ta lærerutdanning blant studenter med innvandrerbakgrunn, neppe kan overvurderes.

Referanser

- Bakken, A. (2003a). *Minoritetsspråklig ungdom i skolen*. Rapport 15/03. Oslo: NOVA.
- Bakken, A. (2003b). Morsmålsundervisning og skoleprestasjoner. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 3 (1): 3–23.
- Bakken, A. (2010). *Prestasjonsforskjeller i Kunnskapsløftets første år – kjønn, minoritetsstatus og foreldres utdanning*. Rapport 9/10. Oslo: NOVA.
- Brekke, I. & Mastekaasa, A. (2008). Highly educated immigrants in the Norwegian labour market: permanent disadvantage? *Work, employment and society*, 22(3): 507–526.
- Brekke, I. (2006). Betydningen av etnisk bakgrunn for overgangen fra høyere utdanning til arbeid. *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 23:173–180.
- Brekke, I. (2007). Ethnic background and the transition from vocational education to work: a multi-level analysis of the differences in labour market outcomes. *Journal of Education and Work*, 20 (3): 229–254.
- Engen, T. O, Sand, S., & L. A. Kulbrandstad (1997). *Til keiseren hva keiserens er? Om minoritetslevene utdanningsstrategier og skoleprestasjoner. Sluttrapport fra prosjektet "Minoritetslevers skoleprestasjoner"*. Vallset: Opplandske bokforlag.
- Falch, T. & Nyhus, O.H. (2010). *Videregående opplæring og arbeidsmarkedstilknytning for unge voksne innvandrere*. SØF-rapport 04/10. Trondheim: Senter for økonomisk forskning AS.
- Fekjær, S.N. & Birkelund, G.E.(2007). Does the Ethnic Composition of Upper Secondary Schools Influence Educational Achievement and Attainment? A Multilevel Analysis of the Norwegian Case, *European Sociological Review*, 23(3): 309–323.
- Fekjær, S.N. (2006). Utdanning hos annengenerasjon etniske minoriteter i Norge. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 47 (1):57–93.
- Hammaren, N. (2010). Being a Stranger in the 'People's Home'. I Fangen, K., Fossan, K., & F.A. Mohn (red.) *Inclusion and Exclusion of Young Adult Migrants in Europe. Barriers and Bridges*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Hægeland, T., Kirkebøen, L., Raaum, O. & Salvanes, K.G. (2005). Familiebakgrunn, skoleressurser og avgangskarakterer i norsk grunnskole. I *Utdanning 2005 – deltakelse og kompetanse*. Statistiske analyser 74. Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Helland, H. & Støren, L.A. (2004). *Videregående opplæring – progresjon, gjennomføring og tilgang til læreplasser. Forskjeller etter studieretning, fylke og kjønn og mellom elever med minoritets- og majoritetsbakgrunn*. Skriftserie 26/2004. Oslo: NIFU STEP.
- Helland, H. & Støren, L.A. (2006). Vocational Education and the Allocation of Apprenticeships: Equal Chances for Applicants Regardless of Immigrant Background? *European Sociological Review*. 22(3): 339–351.
- Helland, H. (2006). *Progresjon og kompetanseoppnåelse i yrkesfagopplæring*. Arbeidsnotat 9/2006. Oslo: NIFU STEP.
- Hovdhaugen, E. & Aamodt, P.O. (2005). Frafall fra universitetet. Arbeidsnotat 13/2005. Oslo: NIFU STEP.
- Krange, O. & Bakken, A. (1998). Innvandreringdoms skoleprestasjoner. Tradisjonelle klasseskiller eller nye skillelinjer. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 39(3), pp. 381–410.
- Lauglo, J. (1996). *Motbakke, men mer driv? Innvandreringdom i norsk skole*. Rapport 6/98. Oslo: Ungforsk.
- Lauglo, J. (1999). Working Harder to Make the Grade: Immigrant Youth in Norwegian Schools. *Journal of Youth Studies*, 2(1): 77–100.
- Lødding, B. (1998). *Med eller uten rett. Evaluering av Reform 94: Underveisrapport 1997 fra prosjektet Etniske minoriteter*. Rapport 4/98. Oslo: NIFU.
- Lødding, B. (2001). «Norske får liksom første rett». *Om tilgang til opplæring i bedrift for ungdom med innvandrerbakgrunn i Oslo og Akershus*. Rapport 1/2001. Oslo: NIFU.

- Lødding, B. (2003). *Frafall blant minoritetsspråklige. Om frafall og norsk som andrespråk blant minoritetsspråklige elever i overgangen fra 10. klasse til videregående opplæring*. Skriftserie nr. 29/2003. Oslo: NIFU STEP.
- Lødding, B. (2005). Access to apprenticeship. Limits to identify projects for ethnic minorities. I: Andersson, M., Lithman, Y.G & O. Sernhede (red.) *Youth, otherness and the plural city: modes of belonging and social life*. Göteborg: Didalos.
- Lødding, B. (2009). *Sluttere, slitere og sertifiserte. Bortvalg, gjennomføring og kompetanseoppnåelse blant minoritetsspråklige ungdommer I videregående opplæring*. rapport 13/2009. Oslo: NIFU STEP.
- Lødding, B. (2010). Minoritetsspråklige i videregående opplæring. I Markussen, E. (red.) *Videregående opplæring for nesten alle*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Markussen, E. Høst, H. Evensen, M, & Prøitz, T.S. (2009). *Evaluering av forsøk med praksisbrev* Rapport 32/2009. Oslo: NIFU STEP.
- Markussen, E. & Sandberg, N. (2005). *Stayere, sluttere og returnerte*. Skriftserie 6/2005. Oslo: NIFU STEP.
- Markussen, E. & Sandberg, N. (2010). *Kan alle bestå?* Debattinnlegg i Aftenposten 27.oktober 2010.
- Markussen, E. (red.) (2010). *Videregående opplæring for nesten alle*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Merton, R. K. (1948). Discrimination and the American Creed. In Maclver, R. M. (Red.) *Discrimination and the National Welfare*. New York: Harper & Bros.
- Olsen, B. (2010). *Unge med innvandrerbakgrunn i arbeid og utdanning*. Rapporter 9/2010. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Opheim, V. & L. A. Støren (2001). *Innvandrerungdom og majoritetsungdom gjennom videregående til høyere utdanning. Utdanningsforløp, utdanningsaspirasjoner og realiserte utdanningsvalg*. Rapport 7/2001. Oslo: NIFU STEP.
- Opheim, V. (2001). *Selektert til suksess? Utdanningsaktivitet og studiefrafall i høyere utdanning blant ungdom med innvandrerbakgrunn og majoritetsbakgrunn*. Skriftserie nr. 22/2001. Oslo: NIFU.
- Reisel, L. & Brekke, I. (2009). Minority Dropout in Higher Education: A Comparison of the United States and Norway using Competing Risk Event History Analysis. *European Sociological Review*, DOI:10.1093/esr/jcp045, www.esr.oxfordjournals.org.
- Rogstad, J. (2001). *Sist blant likemenn? Synlige minoriteter på arbeidsmarkedet*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Statistisk sentralbyrå (2010). <http://www.ssb.no/emner/04/02/40/utuvh/tab-2010-06-01-06.html>
- Statistiska Centralbyrån (2010). *Utländsk bakgrund för studerande i högre utbildning 2008/09*. Statistiska meddelanden, UF 19 SM 1001. Swedish National Agency for Higher Education/Statistics Sweden.
- Støren, L.A. & Helland, H. (2010). Ethnicity differences in the completion rates of upper secondary education – how do the effects of gender and social background variables interplay? *European Sociological Review*, 26 (5):585–601.
- Støren, L.A., Helland, H. & Grøgaard, J. B. (2007). *Og hvem stod igjen...? Sluttrapport fra prosjektet Gjennomstrømning i videregående opplæring blant elever som startet i videregående opplæring i årene 1999–2001*. Rapport 14/2007. Oslo: NIFU STEP.
- Støren, L.A., H. Helland & Opheim, V. (2009). Getting through closed doors? Labour market entry among ethnic minority and majority youth with low levels of formal education. *Journal of Education and Work*, 22(4): 261–282.
- Støren, L.A. & Skjersli, S. (1999). Gjennomføring av videregående opplæring - sett i lys av retten til opplæring. I: Kvalsund, R. Deichman-Sørensen, T. & Aamodt, P.O. (red.) *Videregående opplæring - ved en skilleveg? Forskning fra den nasjonale evalueringen av Reform 94*. Oslo: TANO Aschehoug.
- Støren, L.A., Skjersli, S. & Aamodt, P.O. (1998). *I mål? Evaluering av Reform 94: Sluttrapportering fra NIFUs hovedprosjekt*. Rapport 18/98. Oslo: NIFU.

- Støren, L.A. & Wiers-Jenssen, J. (2010). Foreign Diploma versus Immigrant Background – Determinants of Labour Market Success or Failure? *Journal of Studies in International Education*, 14(1): 29–49.
- Støren, L.A. (1998): *Læringsituasjonen i Oslo. Kartlegging av behov for lærlinger i Oslo kommunes bydeler, etater og virksomheter*. Rapport 8/98. Oslo: NIFU.
- Støren, L. A. (2002). *De første årene av karrieren. Forskjeller og likheter mellom minoritet og majoritet med høyere utdanning*. Rapport 7/2002. Oslo: NIFU
- Støren, L.A. (2005a). Ungdom med innvandrerbakgrunn i norsk utdanning – ser vi en fremtidig suksesshistorie? I *Utdanning 2005 – deltakelse og kompetanse*. Statistiske analyser 74. Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Støren, L.A. (2005b). *Ungdom med innvandrerbakgrunn i norsk utdanning. Et dokumentasjonsnotat*. Arbeidsnotat 34/2005. Oslo: NIFU STEP.
- Støren, L.A. (2005c). Arbeidsledighet blant innvandrere med høyere utdanning. *Søkelys på arbeidsmarkedet*. 22(1): 51–64.
- Støren, L.A. (2006). Nasjonalitetsforskjeller i karakterer i videregående opplæring, *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 6(2):59–86.
- Støren, L.A. (2007). Hva fremmer og hva hemmer inntektslikhet mellom innvandrere og majoritet med høyere utdanning? *Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning*, 8(1): 76–98.
- Støren, L.A. (2008). Strategier og fagforskjeller i tilpasningen til arbeidsmarkedet blant nyutdannede vestlige og ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning. *Søkelys på arbeidslivet*, 1/2008, årgang 25, 99 – 117.
- Støren, L.A. (2009). *Choice of Study and Persistence in Higher Education by Immigrant Background, gender and Social Background*. Rapport 43/2009. Oslo: NIFU STEP.
- Støren, L. A. (2011, forthcoming). Key factors behind labour market marginalization of young immigrants: low qualifications, limited access to apprenticeships, or state dependence? Antatt for publisering i *Young – Nordic Journal of Youth Research*.
- Wiborg, Ø. (2006). Suksess i arbeidsmarkedet blant høyt utdannede innvandrere. Betydningen av jobbkompetanse, sosiale nettverk og diskriminering for inntekt. *Sosiologisk Tidsskrift* 14(3): 276–297.
- Øzker, Kamil Z. (1992). *Tospråklige minoriteter. Sirkulær tenkning og pedagogikk*. Oslo: Oris forlag.

Nordisk institutt for studier av
innovasjon, forskning og utdanning

Nordic Institute for Studies in
Innovation, Research and Education

www.nifu.no